

A HAZAI
ALKOTMÁNY- ÉS JOGISMERET
ALAPVONALAI

POLGÁRI ÉS FELSŐ NÉPISKOLÁK SZÁMÁRA

ÍRTA

Dr CSIKY KÁLMÁN

KIR. UDVARI TANÁCSOS,

A JÓZSEF-MŰEGYETEMEN A KÖZIGAZGATÁSI JOG NYILV. RENDES TANÁRA

ÁTDOLGOZTA

IFJ. DR CSIKY KÁLMÁN

JOGAKADÉMIAI TANÁR SÁROSPATAKON

TIZENNEGYEDIK KIADÁS

L.M.KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER ÁLTAL JUTALMAZOTT MŰ

A FORDÍTÁS ÉS ÁTDOLGOZÁS JOGA FÖNN VAN TARTVA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS, NYOMDAI B.-T. KIADÁSA

5354. — Budapest, az Athenaeum Irodalmi és nyomdai RT. könyvnyomdája..

ELŐSZÓ

A TIZENNEGYEDIK KIADÁSHOZ.

E könyv nagyérdemű szerzője, boldogult édes atyám, halála óta ez a kiadás már a második, melyet sajtó alá rendezek, megfelelő átdolgozással. Úgy a tizenharmadik, mint e tizennegyedik kiadásban keresztülvittem azokat a javításokat és betoldásokat, melyeket a folyton fejlődő joganyag, újabb törvények és törvényes intézkedések tettek szükségessé, azonkívül egyes finomabb megkülönböztetést igénylő közjogi kitételeket szabatosabb, jobban megfelelő meghatározással cseréltem fel, sőt az Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról szóló részt egészen újra dolgoztam, hogy e közjogi kapcsolat helyes lényege még érthetőbben és teljesen szigorú közjogi szabatossággal értelmezve álljon a tanuló szeme előtt. A jelen legújabb kiadásban pedig még a rendszeren, a könyv beosztásán is változtatást eszközöltem. Az eddigi beosztást ugyanis, mely a tárgyalást a magyar állam és nemzet tanaival kezdte, s az első rész végén a végrehajtó-hatalom keretében tért át a törvényhatóságokra és községekre, akként változtattam meg, hogy az általános tanok után mindjárt a községekről szólok, s a községekből kiindulva térek át a törvényhatóságokra és végre az államra, s az állam rendszerének és az állami hatalmak ismertetésére. Mert így

a tanuló a *községből*, mint a legkisebb szervezett emberi társadalmi alakzattól vezettedik át fokról-fokra a nagyobb társadalmi közületek, végül az állam megismerésébe és felfogásába, aminek az a haszna van, hogy az ilyen tárgyalási mód mellett könnyebben válik előtte az egész tárgy és az állami berendezkedés megérthetővé. Azonkívül Ausztria és Magyarország közjogi kapcsolatáról — eltérőleg az eddigi rendszertől — nem a kormányzati részben, hanem külön szakaszban szólok a közjogi rész végén.

Egyebekben maradt a könyv a régi. S e tankönyv célszerű használatának szempontjából csak ismételni lehet azt, amit már az előbbi kiadásoknál a szerző is hangoztatott, hogy a szakavatott tanító, amennyiben az itt felolelt anyagot teljes egészében nem közölhetné tanítványaival: mindenkor könnyen kiválaszthatja azt, amire a különböző helyi viszonyokhoz és szükségletekhez képest nagyobb súly lesz fektetendő, amit előtérbe kell állítani, és azt, ami esetleg — különösen leányiskolákban — mellőzhető lesz. A tűzrendőrség, mezőrendészet, meg a mezei munkások ügyének törvényes rendezését főleg földműves jellegű városaink polgári iskoláiban lesz szükséges megismertetni a tanulókkal.

Sárospatak, 1911. június-hónap.

Dr. Csiky Kálmán
jogakadémiai tanár.

BEVEZETŐ TANOK.

1. §. Az állam.

Az ember csak társaságban élhet, csak más emberekkel való folytonos érintkezés mellett fejlődhetik ki esze és csak más emberek közreműködése mellett szerezheti meg magának mindazt, amire szüksége van.

Ha az ember magára hagyatva élné le életét, miként az erdők vadja, még beszélni sem tudott volna megtanulni s az emberiség a jólét és a műveltség ama fokára, amelyen ma áll, nem tudott volna eljutni soha. Hiszen épen az tette az embert emberré, minden élő lélynél tökéletesebbé, hogy mindig társaságban élt, mely társaságon belől az emberek egymást segítették, egymást védelmezték, egymást tanították és nevelték, míg végre annyira tökéletesbültek, hogy uralkodnak a tengereken és szárazföldön egyaránt.

Az embereket társaságban az egymás iránt való szeretet érzése tartja össze és az egyes emberi társaságokat a szeretet emez érzelmének kisebb-nagyobb hiánya különíti el. Minél műveltebbek, okosabbak és jobbak az emberek, annál nagyobb körre terjed ki egymás iránt való szeretetük. Minél műveletlenebbek, tudatlannabbak és vadabbak az emberek, annál kisebb az a

kör, az a társaság, amelyen belől embernek embertársa iránt való szeretete érvényesül.

Amikor az emberek még félvad állapotban éltek vagy a földnek azon a részein, ahol még ma is ilyen állapotban ólnek, a szeretet csak a szülőket, gyermekeket, rokonokat, szóval azokat, akik tudják, hogy egy vérből valók, kötötte össze egy társasággá. Az emberek társas együttélésének kezdete tehát a család volt.

Amikor még az emberiség gyéren lakta a földet, kisebb-nagyobb családok, apa, anya, gyermekek és ezek gyermekei voltak csak barátságosan együtt, de a más családbelít ellenségnek nézték, ki eleszi előlük a gyümölcsöt, elfogja előlük az erdők vadját. Ennélfogva a különböző családok egymást nem hogy szerették volna, hanem inkább gyűlöltek és egymás kipusztítására törekedtek, így jött létre a háború, családok harca más családok ellen. De így jött létre a családon belől a parancsolok és engedelmeskedők között is a különbség, mert a család apja, aki gyermekeinek parancsolt, parancsolója maradt a családnak akkor is, amikor a családtagok már maguk is felnőtt emberek voltak, akiknek már gyermekeik is voltak.

A családoknak egymás ellen vívott küzdelme azután arra kónyszerítette az embereket, hogy a szaporodás folytán több családra szétvált társaság azért együttmaradjon, vagy hogy egymással több család is szövetezzék más családok ellen. S ilyenkor azt, akit a vezetésre, parancsolásra legalkalmasabbnak találtak, a maguk főnökévé, parancsolójává tették. Természetes, hogy ilyenkor rendesen azok a családok kötöttek szövetséget, amezyek egymással rokonságban voltak, mert egy óstól származtak, egy nyelvet beszéltek. Így kezdtek az em-

eberek lassankint a családnál nagyobb társaságokba összeverődni, így szerették meg egymást azok, akik együtt halásztak, vadásztak, őrizték a marhájukat, vagy viseltek háborút más ilyen emberi társaságok ellen, ha nem is egy családnak a tagjai voltak. Az ilyen több családból álló emberi társaság volt a törzs, melyen belől az egyes családok, nemzetségek szűkebb társas köteléke is fenmaradt s amelynek épen úgy volt feje, parancsolója, mint van a családnak.

Majd egy nyelvet beszélő, rokon törzsek is szövetkeztek egymással, kik a maguk közös dolgaik végzésére, hadvezetésre, vagy egymás között való civakodásokban bíraskodásra főnököt, fejedelmet ismertek el, vagy választottak maguknak. így ismét tágabb társasági kötelék keletkezett egy-egy nagyobb embercsoporton belől, kiket az egymás iránt való szeretetnek kisebb foka fűzött ugyan egybe, mint a család tagjait, de akik mégis inkább szerették egymást, mint az idegeneket. így keletkeztek az egy vezető, parancsoló alatt álló népek, amelyeket nemzeteknek nevezünk.

Amikor azután egy-egy nemzet állandóan letelepedett és a földet kezdte művelni, azt a földet, amelyen lakott, más nemzetek foglalásától meg akarta védeni, ha pedig kevés volt neki a föld, más népek földjét iparkodott elfoglalni s azokat, akiket ott talált, szolgálóivá tette.

A belső béke föntartására bíráról, a külső támadások visszaverésére vagy új földek foglalására katonaságról, a katonaság vezetésére parancsnokokról, tisztekről kellett tehát gondoskodni, és így bírói és katonai szervezet keletkezett. Ez volt minden nép szervezkedésének az alapja.

Majd a békés foglalkozások szaporodtak, a pásztorok és földművelők mellett sokan iparral, kereskedéssel is kezdtek foglalkozni, olykor idegenek is telepedtek le egy nép körében, kik ipart és kereskedést űztek. Az így, együtt és egy legfőbb parancsoló, fejedelem vezetése mellett élő emberi nagyobb társaság megszerette a földet, mely az ő országa volt, megszerette a földet, mely neki kenyeret adott, melynek hegyei fát és ércet, vizei halat, erdői vadat adtak, melyen belől békében, élhet, melyen házait építette, védelmére várait emelte. De megszerették egymást is, mert hiszen együtt dolgoztak, együtt harcoltak, együtt éltek és múltak s ami fő, értették egymást, mert egy nyelvet beszéltek és egyformán gondolkoztak afelől, hogy mi légyen az a legfelsőbb hatalom, mely igazgatja a világot, vagyis *egy* vallásuk volt, mert egyformán hittek *egy* vagy több Istenben.

Így jött létre a legbonyolódottabb, legnagyobb és legtökéletesebb emberi társaság, melyben a tagokat a közös nyelvnek és hazának a szeretete, közös intézmények és a történeti múlt, a mindnyájuk felett álló fejedelem hatalma és olykor a vallás egysége is, fűzi össze *egy* hatalmas egészbe. Az ilyen emberi társaságot, mely az egy haza földjén lakó, túlnyomóan *egy* nyelvet beszélő és *egy* fejedelem hatalma alatt álló emberek sokaságából alakul, államnak nevezzük, azt az embersokaságot pedig, mely a hazát lakja, nemzetnek.

Ily állam Magyarország is, mely a magyar földön lakó, túlnyomóan magyarul beszélő és a magyar király uralkodása alatt álló emberek szoros kapcsolata, kik ugyanazt a hazát szeretik, ugyanazt a fejedelmet tisztelik és ugyanazon intézmények szerint élnek.

A magyar állam ezer év előtt hét magyarul beszélő, de addig egymástól különélő törzs szövetségéből keletkezett, mely törzsek Árpádot fejedelmükké választották és az ő vezérlete alatt ezt az országot, a mi hazánkat elfoglalták, azon megtelepedtek, egymással összekeveredtek és magyar nemzetté olvadtak össze. Ennek az államnak is katonák és bírák voltak első tisztviselői, mert más tisztviselőkre csak később, t. i. akkor volt szükség, amikor az állam már nemcsak a haza védelmét és a belső béke föntartását, de más, a nemzet javára szolgáló feladatok megoldását is feladatai körébe vonta.

2. §. Az államalkatok.

Minden fokozatú emberi társaságban szükség van valamely felsőségre. Ilyen a háznépnel a családfő, ki az egész családról és annak jólétéről gondoskodik; a községben az előljáráóság, mely a községbeliek közös érdekeire s a jó rendre felügyel; a törzs-szerkezetben a főnök, ki a törzsbeliek ügyeit békében és háborúban intézi. Az emberi társaságok legnagyobbja és legfontosabbja, az állam sem lehet el valamely főhatalom nélkül. E főhatalom föladata abban áll, hogy minden honpolgárra kötelező törvényeket alkosson, a polgárok közt előforduló vitás kérdéseket eldöntse, a jogsérelmeket megtorolja, azaz igazságot szolgáltatasson; az állam összes ügyeit igazgassa, a belső rendet föntartsa, az államot külső megtámadások ellen védelmezze, szóval az egész állam jólétéről folyton gondoskodik.

Ez a legfőbb hatalom az egyes államokban úgy hajdan, mint jelenleg különbözőképen volt szervezve s különböző módon gyakoroltatik. Ezért *államalkatnak* vagy *államformának* azt a módot nevezzük, amely szerint

a legfőbb hatalom ki által és miként való gyakorlása meg van állapítva. A legnevezetesebb két államalkat, amely jelen időnkben a művelt nemzetek közt főnáll, az egyeduralom és a köztársaság.

1. *Egyeduralomnak* (monarkia) mondjuk az államformát akkor, midőn a főhatalom egyetlen személy kezében összpontosul, aki általában uralkodónak, *fejedelemnek* szokott neveztetni; az állam nagyságához és történelmi fejlődéséhez képest pedig majd *császár* vagy *király*, majd *herceg* címet visel. De az egyeduralmi államformának ismét két fajtát különböztetjük meg; ugyanis:

a) lehet az egyeduralom *korlátlan* (abszolút monarkia), ha a fejedelem az összes államhatalmat egyedül, a nemzet befolyása nélkül, korlátlanul gyakorolja. Tehát amit ő rendel, az törvény erejével bír; tetszése szerint nevezi ki és bocsátja el a közhivatalnokokat, kik csak neki tartoznak felelősséggel; az ország összes ügyeit a nemzet akaratának megkérdezése nélkül intézi. Ily korlátlan egyeduralom ma már Európában nincs, mert Orosz- és Törökország is, amelyek pedig a legutóbbi időkig ily korlátlan egyeduralom alatt éltek, legújabbán bizonyos alkotmányt kaptak.

b) *Korlátolt* vagy *alkotmányos* egyeduralom pedig az, melyben a főhatalom gyakorlása meg van osztva a fejedelem és a nemzet közt olyképen, hogy a törvényeket a nemzet akaratát képviselő és kifejező országgyűlés alkotja, de a fejedelem szentesíti; a kormány főhivatalnokait (a minisztereket) a fejedelem nevezi ki, de ezeknek kormányzati működését az országgyűlés folyvást ellenőrzi, és őket felelősségre vonhatja. Jelenleg ez a kormányalkat áll fenn a művelt világ legtöbb államaiban.

2. *Köztársaságnak* (reszpublika) neveztetik az oly államaikat, melyben a főhatalom az állampolgárok összességét illeti. Itt tehát nem *egy* személy, hanem az összes nép uralkodik, és *így* népuralom (demokrácia) áll fönn. Maga a nép gyakorolja a törvényhozás, kormányzás és igazságszolgáltatás teendőit; még pedig a régi és kisebb köztársaságokban (pl. Athénben) közvetlenül gyakorolta a nép mindezen teendőket. De a mai nagy köztársaságokban lehetetlen, hogy a nép maga közvetlenül hozzon törvényt és vezesse a közigazgatást; azért tehát a mai köztársaságokban a nép a törvényhozást választott képviselői által gyakorolja; a kormányzás élére pedig időről-időre és meghatározott számú év tartamára állít *egy* választott államfőt, akit rendesen *elnöknek* hívnak. E választott államfő azonban nem fejedelem, hanem az állam legfőbb hivatalnoka, ki csak annyi hatalmat gyakorol, amennyit az alkotmány ráruház, és aki maga is felelősséggel tartozik, s megbízatásának leteltével megszűnik hivataloskodása és hatalma. Ily államformával bírnak az északamerikai Egyesült-Államok, Franciaország és Svájc.

Magyarország elejétől fogva alkotmányos egyeduralmi állam volt; azaz a magyar államban kezdettől fogva a fejedelem és a nemzet osztozott a főhatalom birtokában. Királyait a nemzet kezdetben választotta, de a vérszerződés alapján mindenkor az Arpád-család köréből. Később különböző uralkodó-házakból választott királyokkal töltötte be a trónt, mindaddig, míg 1687-ben törvényben rendezte a trónöröklés rendjét, melynél fogva a Habsburg királyi családnak az a tagja, kit az elhalt király után a korona illet, az elsőszülöttség rendje szerint választás nélkül, örökösödési joron lép a trónra.

3. §. Az alkotmány.

Korlátolt egyeduralmi államban törvények és az; államformát lealapozó szerződések által van meghatározva, hogy a fejedelem és a nemzet miként osztják meg az államhatalom gyakorlását egymás közt, tehát hogy micsoda jogok és kötelességek illetik külön-külön a fejedelmet és a nemzetet. Ilyen alapvető kötés és törvény volt a magyar nemzet és az Árpád fejedelmi család közt az *etelközi vérszerződés*, melyben már nemzeti alkotmányunk első alapelvei le voltak fektetve. Kimondatott ugyanis benne a fejedelmi családnak azon joga, hogy a nemzet belőle fogja választani uralkodóit; valamint másrésről a nemzet biztosította magának azt a jogot, hogy része legyen a törvényhozásban és az állam kormányzásában, ami az alkotmányosságnak legfőbb alapelve szokott lenni. Ez alapelvekhez idők folytán sok fontos törvény járult; a nemzet közéletének minden oldalú fejlődése számos intézményt hozott létre napjainkig. Ez *alaptörvények* és törvényes *intézmények* összegét. már, melyek meghatározzák, hogy az állami főhatalom gyakorlása hogyan oszlik meg a nemzet és a fejedelem közt, s melyek a fejedelem és a nemzet jogait s kötelességeit megállapítják, nevezzük az állam *alkotmányának*.

Azt a tudományt pedig, mely ez alaptörvények, intézmények és fejlemények megismertetésével foglalkozik, nevezzük *alkotmánytannak*.

4. §. Tankönyvünk tartalma és beosztása.

Tankönyvünk a magyar állam alkotmányára és közigazgatására vonatkozó *közjogi* törvények és intézmények ismertetésén kívül előadja a *magánjog*, a *büntetőjog* és a *törvénykezés* rendszerének azon fontosabb

tételeit is, melyeket minden honpolgárnak hasznos és szükséges tudnia.

Az első rész az alkotmányra és a közigazgatás szervezetére vonatkozó ismereteket tartalmazza. Itt foglalkozunk tehát a községi és törvényhatósági önkormányzat szervezetével és jogkörével, a magyar államról és nemzetéről, a királyi hatalomról, az országgyűlés és országos kormány szervezetéről és feladatairól szóló tanokkal, s &Z Ausztriával való közjogi kapcsolatunk magyarázatával és ismertetésével.

A második részben az egyes közigazgatási ágakhoz tartozó s az egyes minisztériumok hatáskörébe eső ügyek és intézmények törvényes szabályozását ismerjük meg. így az igazságügyi igazgatás keretében adjuk elő a magánjog, váltó- és csődjog főbb kérdéseit, valamint a polgári és a büntető törvénykezés alapelveit is.

ELSŐ RÉSZ. KÖZJOGI ISMERETEK.

I. SZAKASZ.

A KÖZSÉGEKRŐL.

5. §. Községek osztályozása és jogaik.

Az államban élő emberek községekben vannak tömörülve. A község a legalsó társadalmi alakulás, s az állami berendezkedés legkisebb kapcsolata. Minden magyar honpolgár, kell, hogy valamely községhez tartozzék. Több község együtt teszi a megyét. Minden megyei törvényhatóság azon községek összeségéből áll, melyek a megye területén fekszenek. E községek háromfélék, ú. m. kisközségek, nagyközségek és rendezett tanácsú városok.* Tágabb értelemben községeknek nevezik ama legnagyobb városokat is, amelyek törvényhatósági városok s közvetlenül állanak a központi kormány alatt. De mivel ezek önálló törvényhatóságok, olyan joggal, mint a megyék, ezért nem tartoznak a tulajdonképeni községek közzé. A fentebb elsorolt községeken kívül vannak még a *puszták*, melyek csekélyszámú lakossággal és lakházzal bírván, nem alkotnak önálló községet, hanem közigazgatásilag valamely szomszéd községhez csatolják.

A községek alá vannak rendelve a megyei törvény-

* Megnevezendő a tanulók előtt néhány legközelebb fekvő rend. tan. város, nagyközség és kisközség.

hatóságnak; de amellet megvan önkormányzati joguk is, mely szerint saját belügyeiket önállólág intézik. E jogból kifolyólag a község *a)* saját belügyeire nézve szabályrendeleteket alkot; *b)* határozatait és szabályrendeleteit saját választott előljárósága által hajtja végre; *c)* megállapítja a saját költségvetését, rendelkezik a községi vagyon fölött, községi adót vet ki és hajt be; *d)* gondoskodik a községi utakról, hidakról, községi iskolákról, kórházakról; *e)* kezeli a mezei és községi tűzrendőrséget és a szegényügyet. A rend. tanácsú városok mind ezen kívül gyakorolják a piaci, vásári, építési és közegészségi rendőrséget, sőt *árvaszékük* is van, mely a gyámsági ügyeket intézi.

Azonban a megyei törvényhatósághoz kell fölterjeszteni és csak annak jóváhagyása után lehet végrehajtani minden oly községi határozatot, mely a község költségvetésének vagy községi pótdónak megállapítására, községi vagyon elidegenítésére vagy új vagyon szerzésére, kölcsönökre, új hivatalok fölállítására vagy a fönnállók megszüntetésére vonatkozik, vagy amely jelentékenyebb községi épületek emelését s történeti műemlékek átalakítását vagy lebontását célozza.

Önkormányzati jogait a község képviselőtestülete és előljárósága által gyakorolja.

6. §. Rendezett tanácsú városok.

Rendezett tanácsú városnak nevezetik az oly község, melynek lakossága elegendő vagyoni és értelmi erővel rendelkezik arra nézve, hogy szélesebb és több önkormányzati jogokkal ruháztassák föl, mint a kis- és nagyközségek, s hogy evégett nagyobbszámú és képzetebb tisztviselőket (ú. n. tanácsot) tartson. Épen ezért a rend. tanácsú város nincs is beosztva a megye valamely járásába s nem áll a főszolgabíró hatósága alatt, hanem saját polgármesterrel bír, ki közvetlenül a megyei alispántól kapja a törvényhatóság rendeleteit.

1. Önkormányzati ügyeit a városi *képviselőtestület* intézi, melynek tagjai száma a népesség számához képest változik, de 48-nál kevesebb és 200-nál több nem lehet. E testület fele érték képviselőkből, azaz a községbeli legtöbb egyenes állami adóval megterhelt lakosok és birtokosokból áll. Az érték képviselők névsorát minden évben újból összeállítják, s itt is, mint a törvényhatósági bizottságnál, kétszeresen számíttatik az okleveles «gyének adója. A képviselőtestület másik fele vákzsztatik háromévenként hat évre, azon nagykorú községi lakosok közül, kik országgyűlési választói joggal bírnak s egyszersmind írni-olvasni tudnak. Választó pedig minden községi lakos, ki 20. évét betöltötte és saját vagyónától vagy jövedelmétől állami adót két év óta fizet a községben.

A képviselőtestület évenként legalább kétszer tart közgyűlést; ősszel a jövő évi költségvetés megállapítása végett, tavasszal pedig a múlt évi zárszámadások megvizsgálása céljából.

2. A rendezett tanácsú város *tanácsa* a polgármesterből, a rendőrkapitányból, tanácsnokokból, a főjegyző és főügyesből s a főorvosból áll. Az előljáróságnak többi tagjai: a jegyzők, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, s a segéd- és kezelőszemélyzet. Ezek közül a rendőrkapitányt a főispán élethossziglan nevezi ki; a jegyzőket és orvosokat, valamint a segéd- és kezelőszemélyzet tagjait a képviselőtestület választja élethossziglan- míg a többi tisztviselőket (polgármester, tanácsnokokat, stb.) hat évre.

A rend. tan. városok közé sorozhatók s ugyanazon szervezettel és hatáskörrel vannak fölrüházva azon *szabad Tcirályi városok* is, melyektől a törvény — bár címüket meghagyta — a régebben bírt törvényhatósági jogot elvette. Ilyenek például Bártfa, Bazin, Besztercebánya, Eperjes, Esztergom, Késmárk, Kis-Márton, Körmöcbánya, Kőszeg, Nagybánya, Lőcse, Zólyom, Gyula -Fehérvár, stb.

7. §. Nagy- és kisközségek.

Nagyközség az, mely rendezett tanácscsal ugyan nem bír, de a törvény által reáruházott önkormányzati teendőket saját erejéből képes teljesíteni. *Kisközség* pedig az, mely a törvény által engedélyezett községi önkormányzati teendőket anyagi szegénysége miatt saját erejéből teljesíteni nem képes, s evégett más kisközségekkel szövetkezik, s együtt alkotnak egy *kört*. A nagy- és kisközségeknek bizonyos száma együtt egy-egy *járást* képez, melynek élén a főszolgabíró áll.

A község önkormányzati jogait a községi *képviselőtestület* gyakorolja, melynek tagjainak száma kisközségben 10-nél kevesebb és 20-nál több, nagyközségben pedig 20-nál kevesebb s 40-nél több nem lehet. A községi képviselőtestületnek is felét a községbeli értékképviselők, másik felét pedig azok alkotják, kiket a községi lakosok megválasztanak. Községi választói joggal bír minden községbeli lakos és birtokos, aki 20. életévét betöltötte, ha már két év óta adót fizet, s gazdái hatalom alatt vagy tényleges katonai szolgálatban nem áll. Választható pedig az, aki választó, ha már 24. életévét betöltötte.

A községi *előjáróság* áll kisközségben a *bíróból* és helyetteséből (törvénybíró) s legalább két tanácsbeliből {esküdt ember), kikhez járul még a *körjegyző*, *kör gyám*, és a *körorvos*, azaz több kisközség közös jegyzője, illetőleg gyámja és orvosa. Nagyközségben a *bíró* és helyettese, legalább négy tanácsbeli pénztárnok, községi jegyző, közgyám és a községi orvos s esetleg még más tisztviselők is alkotja az előjáróságot. A nagy- és kisközségek előjáróit, az összes választóközönség választja, három évre. De a jegyző (körjegyző) és a községi orvos (körorvos) élethossziglan választatik a községi képviselőtestület által.

8. §. Községi illetőség.*

Minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartozni, s ezt nevezzük az egyén községi illetőségének. Mindenki csak egy község kötelékébe tartozhatik, s rendszeren azon községébe, ahol állandóan lakik és adót fizet. A gyermek atyjának, a nő férjének illetőségét követi.

Minden honpolgárnak jogában áll más községbe *települni*, s a község csak azon esetben tagadhatja meg valakitől a betelepülést, ha az illető egyén rovott előéletű, vagy épen bűn vád vagy büntető ítélet alatt áll, valamint akkor is, ha magát a község terheltetése nélkül nem bírná föntartani. Az ily letelepülő aztán új lakhelyén nyer községi illetőséget, ha már négy évig folytonosan ott lakott, s a község terheinek viselésében részt vesz. Sőt két évi folytonos ottlakás után is kérheti a község kötelékébe való fölvételét, mit a község nem is tagadhat meg, ha a folyamodó magát és családját a község terheltetése nélkül eltartani képes, ha a községi terhekben részt vett és erkölcsi kifogás alá nem esik.

Külföldi egyénnek magyar községben először *állandó lakásra* kell engedélyt ny^ernie, mivégett igazolni tartozik jó erkölcsi magaviseletét és azt, hogy magát és családját a község terheltetése nélkül föntartani képes. Ha aztán két évig ott lakott s ezalatt ellene kifogást tenni nem lehetett: folyamodhatik települési engedélyért. Végre a község kötelékébe való fölvételét akkor nyerheti meg, ha egyszermind a magyar állampolgárságot is megszerzi, mivégett, kí kell mutatnia, hogy az országban már öt év óta lakik, azalatt adót fizetett és magát kifogástalanul viselte.

* Midőn a községi illetőségről szólunk., *község* alatt nemcsak a kis- és nagyközségeket és rend. városokat, értjük, hanem mindenféle várost is, legyen az bár szab. királyi, vagy törvényhatósági joggal bíró város.

II. SZAKASZ.

A TÖRVÉNYHATÓSÁGOKRÓL.

9. §. A törvényhatóságok.

I. *Törvényhatóságokat* képeznek a vármegyék meg azok a városok, melyek törvényhatósági joggal vannak fölruházva; minélfogva kétféle, ú. m. megyei és városi törvényhatóságot különböztetünk meg. A törvényhatóságoknak következő fontos föladataik és jogaik vannak: a) az országos törvényeket és kormányrendeleteket saját területükön foganatosítják, azaz közvetítik az állami közigazgatást, b) Minthogy minden egyes város és vidék maga ismeri legjobban az ő sajátságos viszonyait és érdekeit, s így a helyi szükségletekről legcélszerűbben maga gondoskodhatik: ezért a törvény *önkormányzati joggal* ruházta föl a törvényhatóságokat. E jogból kifolyólag a törvényhatóságok saját belügyeikben határoznak, *szabályrendeleteket* alkothatnak; továbbá megállapítják saját közigazgatási költségeiket, ezek fődözése végett pótdadókat is vethetnek ki; tisztviselőiket (a törvényben meghatározott kivételekkel) maguk választják, valamint *árvaszékeik* által intézik a gyámság és gondnokság alatt álló személyek ügyeit is. c) Végül a törvényhatóságoknak megvan az a joguk, hogy országos ügyek és kérdések fölött is tanácskozhatnak, véleményüket nyilváníthatják, ezt a kormányhoz fölterjeszhetik, vagy kérvény alakjában az országgyűlésnek tudomására hozhatják, sőt a többi törvényhatóságokkal is közölhetik pártolás és hozzájárulás végett.

II. A szűkebb értelemben vett Magyarország területén (a társországok nélkül) van 63 megyei és 25 városi, tehát összesen 88 törvényhatóság. Törvényhatósági joggal bírnak ugyanis a megyéken kívül a következő városok: *Arad, Baja, Debrecen, Győr, Hódmezővásárhely, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Komárom, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pancsova, Pécs, Pozsony, Selmecz- és Bélabánya, Sopron, Szabadka, Szatmár-Németi, Szeged, Székesfehérvár, Temesvár, Újvidék, Versec, Zombor.* E városok

földrajzilag ugyan a megyék területén fekszenek, de közigazgatásilag azoktól egészen külön hatóságot képeznek. Közülök legtöbbnek *szabad királyi várod* címe van, de nem mindannyinak; Hódmezővásárhely, Kecskemét, Nagyvárad, Pancsova, Versec nem szabad királyi városok. Ellenben van számos szabad királyi város, pl. Eparjes, Besztercebánya, Késmárk, Bártfa, Modor, Nyitra, stb., általában az e címet és jogot régen nyert kisebb városok, melyek ma nem bírnak törvényhatósági joggal. *Budapest*, mint nemcsak törvényhatóság, hanem az országnak fő- és székvárosa, egészen különleges állást foglal el, s róla külön törvény intézkedik. Szintén külön szempont alá esik *Fiume* kikötőváros és kerülete, melynek élén egy kormányzó áll.*

10. §. A törvényhatósági bizottság.

I. Hogy a törvényhatóságok a törvény által rájuk bízott teendőket teljesíthessék, avégett mindeniknek van egy saját kebeléből választott bizottsága, mely a törvényhatóság közönségét képviseli, tanácskozik, határozatokat hoz és intézkedik.

A *törvényhatósági bizottság* tagjainak száma a lakosság számától függ; azonban törvény szerint a városi törvényhatóságok bizottsága nem állhat 48-nál kevesebb és 400-nál több, a megyei törvényhatóságok bizottsága pedig nem állhat 120-nál kevesebb és 600-nál több tagból.

A bizottság kétféle elemből alakul meg, ú. m. felelő részben érték képviselőkből s felelő részben választott tagokból, a) *Értékképviselők* (virilis tagok, virilisták) azok a nagykorú honpolgárok, kik a törvényhatóság területén a legtöbb egyenes államadót fizetik, s évenként összeíratván, választás nélkül lesznek a bizottság tagjaivá. Az állami, felekezeti, községi és magán-tanintézetek tanárai, a lelkészek, a magyar tud. akadémia tagjai, folyóirat- és lapszerkesztők, tudorok, ügyvédek, bírák, orvosok, mérnökök, építészek, gyógyszerészek, sebészek, okleveles bányászok, erdészek, gazdatisztek és állatorvosok az értékképviselők névsorának összeállításánál

* Megnevezendő a tanulók előtt a törvényhatósági joggal bíró legközelebb fekvő város, esetleg törvényhatósági joggal nem bíró, de szabad királyi város.

azon előnyben részesülnek, hogy egyenes államadójuk kétszeresen számíttatik, *b)* A bizottság *választott* tagjainak megbízatása hat évre terjed *úgy*, hogy a ta ffok felerészét, akiknek hat évi megbízatásuk már letelt, háromévenként újból választják a törvényhatóság azon lakosai, kik országgyűlési választói joggal bírnak (l. 22. §.)

II. A törvényhatósági bizottság évenként legalább két rendes *közgyűlést* tart, ősszel és tavasszal; de tart-hat többet is, ha szabályrendeletben úgy állapítja meg; valamint szükség esetében rendkívüli közgyűlésre is összehívható a bizottság. A közgyűlés elnöke a főispán, vagy ennek akadályoztatása esetén az alispán, illetőleg (városi törvényhatóságban) a polgármester.

A közgyűlés gyakorolja a törvényhatóság önkormányzati jogait, ugyanis: megállapítja a törvényhatóság költségvetését, megvizsgálja az előző évi számadásokat, pótdát vehet ki a törvényhatóság lakosaira és birtokosaira; intézkedik a közlekedési utak, közművek, építkezések fölött; szabályrendeleteket alkot, a törvények és kormányrendeletek végrehajtásáról gondoskodik, megválasztja az *árvaszéket*, mely a törvényhatóságban levő árvák vagyona és személyi ügyei fölött örködik; továbbá választja a törvényhatóságnak választás alá eső tisztviselőit s ellenőrzi azok működését. Azonban a bizottság nem gyakorolja korlátlanul ez önkormányzati jogokat; mert a költségvetést és minden oly határozatot, mely ingatlan vagyon szerzésére vagy eladására, kölcsönvételekre, pótdátó kivetésére, új hivatalok fölállítására, fizetések emelésére, építkezésekre vonatkozik, köteles a belügyminiszterhez jóváhagyás végett fölterjeszteni.

Budapest fő- és székváros törvényhatósági bizottsága 400 tagból áll, kik mindannyian választatnak ahogy felerészben (tehát 200) a főváros területén a legtöbb egyenes állami adót fizető 1200 polgár sorából, másik felerészben pedig az összes választók sorából. A választás háromévenként, hat évre történik. Választó mindenki, aki országgyűlési választói joggal bír, ha amellet írni és olvasni tud, s legalább két év óta állandóan a fővárosban lakik.

11. §. A törvényhatósági tisztviselők.

A vármegyék és a törvényhatósági joggal fölruházott városok élén a *főispán* áll, kit a belügyminiszter előterjesztésére a király nevez ki. A főispán a végrehajtó hatalom képviselője; mint ilyen, felügyel a törvényhatóság területén működő összes állami hivatalnokokra s ellenőrzi a törvényhatósági önkormányzatot.

1. A *megyei* törvényhatóság tisztviselői közt első helyen áll az *alispán*. Ő vezeti a törvényhatóság területén a közigazgatást, végrehajtja a közgyűlés határozatait, foganatosítja a kormány rendeleteit, rendelkezik a tisztviselőkkel, s a főispán akadályoztatása esetében ő elnököl a közgyűlésen. Az alispánon kívül a törvényhatóság többi tisztviselői a fő- és aljegyzők, tisztii főügyész és az alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, árvaszéki nyilvántartó és könyvvezető, főorvos, levéltárnok, kik a megye központján (a székhelyen) laknak, s ezért *központi tisztviselőknek* neveztetnek. Ellenben *külső tisztviselők* azok, kik a vármegye egyes járásaiban működnek. Mindenik járás élén áll *egy főszolgabíró*, ki mellett szolgabíró, járási orvos s esetleg még más tisztviselők is vannak alkalmazva.

2. *Városi* törvényhatóságokban első tisztviselő a *polgármester*, ki az alispánhoz hasonló hatáskörrel bír. Vannak továbbá *tanácsnokok*, *rendőrkapitány*, *pénztárnok*, *számvevő* és *mérnök*. A többi tisztviselők elnevezése és hatásköre ugyanaz, mint a megyei központi tisztviselőké. A polgármester, a tanácsnokok, a főjegyző, főügyész és a rendőrkapitány együtt alkotják a városi *tanácsot*.

A megyei és városi törvényhatóságok tisztviselőit a törvényhatósági közgyűlés hat évre választja. De a főorvost (városokban a rendőrkapitányt, meg számvevőt is), továbbá az árvaszéki nyilvántartót, könyvvezetőt, levéltárnokot, a járási orvost, valamint vármegyékben a segéd- és kezelőszemélyzet tagjait is, élethossziglan a főispán nevezi ki; míg városokban a segéd- és kezelő-

személyzetet is a közgyűlés választja, de szintén élethossziglan.

Budapest fő- és székváros élén nem főispán, hanem *főpolgármester* nevezetű tisztviselő áll, kit a király által kijelölt három egyén közül a fővárosi bizottság választ. Közvetlen választatnak aztán a bizottság által a többi tisztviselők, ú. m. a *polgármester*, az *alpolgármesterek*, a tanácsnokok, jegyzők, főorvos stb., mindannyian 6 évre. A fővárosi tanítókat valamint a segéd- és kezelőszemélyzetet is, a tanács élethossziglan választja.

Budapest 10 közigazgatási kerületre oszlik föl. Mindenik kerület élén van egy *előljáró*, kit a közgyűlés élethossziglan választ; melléje és rendelkezésére több tisztviselő van beosztva, ú. m. jegyzők, a kerületi tisztiorvos és szegényorvos, mérnök, vásárfelügyelő, kerületi városbíró s a segéd- és kezelőszemélyzet. Minden kerületben van kerületi *választmány*, melynek tagjait a kerület választói a bizottsági tagokkal együtt és egyszerre választják, s mely az előljáró elnöklete alatt tanácskozik, véleményt ad és javaslatot tesz a kerület szükségleteiről.

12. §. A közigazgatási bizottság.

A közigazgatási bizottság föladata: arról gondoskodni, hogy a törvényhatóság területén a közigazgatás minden ága összhangzólag és kellő rendben vezettség, s az ott működő állami hivatalnokok meg törvényhatósági tisztviselők egymást támogassák és teendőiket egybevágóig végezzék. Épen azért e bizottság állami hivatalnokokból, törvényhatósági tisztviselőkből és választott tagokból van összealkotva. Az *államhivatalnokok* közül tagjai a közigazgatási bizottságnak: a főispán, a kir. pénzügyigazgató, az 'államépítészeti hivatal főnöke (főmérnök), a tanfelügyelő, a kir. ügyész és a földművelési miniszter által kinevezett közgazdasági előadó (a fővárosban a rendőrség főkapitánya is). *A törvényhatóságot képviselik:* az alispán, illetőleg a polgármester, a főjegyző, (ehelyett a fővárosban az első alpolgármester), a tiszti ügyész, az árvaszéki elnök, a főorvos (s a fővárosban még a második alpolgármester is). Ezekhez a törvényhatóság közgyűlése 10 választott tagot küld saját kebeléből.

A közigazgatási bizottság minden hónap első felében tart ülést a főispán, vagy ennek akadályoztatása esetén az alispán, illetőleg a polgármester elnöklete alatt. A bizottság hivatalnok- és tisztviselő-tagjai a szakukhoz tartozó ügyek (pl. tanügy, adóügy, útügyek, közegészségi ügy, börtönök) állapotáról részletes jelentést tesznek; a tapasztalt hiányokat és bajokat megállapítják, s véleményt adnak a főforgó akadályok elhárítására nézve. A bizottság aztán határozatot hoz a teendő intézkedésekre nézve, s rendeleteinek a törvényhatóság területén levő összes állami hivatalnokok, törvényhatósági és községi tisztviselők engedelmeskedni tartoznak. A közigazgatási bizottság egyszersmind fegyelmi hatóságot gyakorol a törvényhatóság területén működő állami, törvényhatósági és községi tisztviselők fölött; továbbá számos közigazgatási vitás ügy felsőbb fokon való eldöntés végett hozzá fölebbeztetik.

III. SZAKASZ.

A MAGYAR ÁLLAMRÓL ÉS A MAGYAR NEMZETRŐL.

13. §. A magyar állam és alkatrészei.

Már láttuk, hogy azt a nagyobb emberi társaságot, mely bizonyos földterületen közös főhatalom alatt áll. közös törvényeknek engedelmeskedik és közös törvények oltalma alatt él, *államnak* nevezzük.

Ilyen állam a mi hazánk, Magyarország is.

Magyar államnak nevezzük a Sz. István koronája alá tartozó és a magyar király hatalma alatt álló országok összességét, mely két főalkatrészből áll, ú. m. az anyaországból és a társországokból.

a) Az *anyaország* magában foglalja a Királyhágón-inneni országrészt, a Királyhágón-túli részt, vagyis Erdélyt; továbbá, mint külön hozzákapcsolt területet, Fiume váro-

sát és területét. Mindez alkatrészek ugyanazon törvényhozás és kormányzás alatt állanak, s együtt képezik a szoros értelemben vett Magyarországot.

b) A *társországok* nevezete alatt értjük Horvát-Szlavón- és Dalmátországokat, vagyis a horvátországi és szlavóniai megyéket, és a bekebelezett horvát határ-örvidéket.*

A társországoknak a magyar államhoz való viszonyából következik, hogy a Sz. István koronájával megkoronázott magyar király egyszersmind Horvát-Szlavonországnak is királya. Ugyané törvényes viszony kifolyása, hogy a társországok meghatározott számú követeket küldenek a magyar országgyűlésre, s mindazok a törvények, melyeket a magyar országgyűlés a földművelési, ipari, kereskedelmi, közlekedési, pénz- és honvédelmi ügyekben hoz, Horvát-Szlavonországra is érvényesek, s ugyanez ügyekben a magyar kormány hatósága a társországokra is kiterjed. Azonban Horvát-Szlavonországnak van bizonyos különállása és törvényesen biztosított önkormányzata (*autonómia*) is. Nevezetesen saját belügyeit, igazságszolgáltatási, vallási és közoktatási ügyeit a horvát országos (báni) kormány intézi, s ugyanez ügyekben a koronás magyar király a (Zágrábban üléselő) horvát tartománygyűléssel hoz törvényeket a társországok számára.

Jegyzet. Itt kell megemlékeznünk arról, hogy *Boszniát és Hercegovinát* Ausztria és Magyarország 1878-ban a berlini szerződés alapján megszállotta és azóta kormányozta, de a területek a török szultán névleges fenbotósága alatt állottak. Legújabbban, 1908-ban, ő felsége e tartományokat *anneldálta*, azaz véglegesen uralmához kapcsolta, úgy, hogy most már azok teljesen elvonatnak a török birodalomtól. De még az nem döntetett el, hogy e tartományokat a monarkia melyik államához csatolják; s ha a közjogi hovatartozóság kérdése majd döntés alá kerül, akkor Magyarországnak Boszniára való ősi joga kell, hogy figyelembe vételessék.

* Dalmátország, mely régebben a magyar korona alá tartozott, de azután a velencei köztársaság hatalmába került, a XVIII. század végén a Habsburgok uralma alá jutott s tényleg az osztrák császárságnak egyik tartománya, habár jog szerint a magyar korona alá tartozik.

14. Az ország függetlensége.

A magyar korona országait és ő felségének osztrák örökös tartományait az általánosan *pragmatika szankciónak* nevezett 1723-iki törvény (lásd 18. §.) értelmében mindenkor ugyanaz az uralkodói személy bírja, s ez országok sem föl nem oszthatók, sem egymástól el nem választhatók. Ez azonban nem teszi azt, hogy Magyarország bármi tekintetben is az osztrák birodalomnak (Ausztriának) alá volna rendelve; mert

a) törvényeink kimondják, hogy Magyarország szabad, független és semmi más országnak alá nem ^etett állam, mely saját alkotmányával bír, s azért saját törvényei szerint kormányozandó;

b) Magyarországnak van saját országgyűlése, mely a megkoronázott királylyal együtt gyakorolja a törvényhozást;

c) Magyarországnak van saját nemzeti kormánya: a független felelős magyar minisztérium.

De ugyancsak a pragmatika szankció által létesített viszony hozza magával, hogy vannak oly ügyek, melyeket az azonegy fejedelmi személy alatt álló Magyarországra és Ausztriára nézve együttesen kell vezetni és intézni. Ezek az ügyek célszerűségi okokból *közösökké* tétettek, s ezeknek vitelére közös szervek állítottak fel, de úgy, hogy a két államnak külön-külön befolyása a közös ügyek vitelére egyenlően biztosított. (A *közös ügyekről* alantabb fogunk szólni: 29. §.).

15. §. A magyar állani címere és lobogója.

Kétféle címert kell megkülönböztetni, ú. m. kis- és közép-címert. A kis címert rendszerint azok a hatóságok és állami intézmények használják, melyeknek hatósága csak a szorosabb értelemben vett Magyarország területére terjed ki. Ez egyúttal Magyarország országos címere is.

A kis címer függőleges vonallal hasított paizs, melynek jobboldalán nyolc egymással váltakozó és vörös-

sel kezdődő vörös és ezüst pólya van, baloldalán pedig vörös mezőben hármás zöld halmon álló, arany koronából kiemelkedő ezüst, talpas kettőskereszt látható, a paizs fölött a magyar szent korona. Díszítésként vagy címertartó angyalok, vagy a címer alatt egymást keresztező ágdisz alkalmaztatik.

A közép címert rendszerint azok a hatóságok és állami intézmények használhatják, amelyeknek hatósága az állam egész területére, tehát a társországokra is kiterjed. Ezt a címet a magyar korona országai egyesített címerének is szokták nevezni.

A közép címer áll egy nagyobb külső paizsból, melynek közepét kisebb belső paizs fedi. A középső paizs Magyarország címere, a külső paizs pedig négy részre oszlik, melyek közül a jobb felső rész Dalmácia címere (kék mezőben három arany koronás leopárdfü), a bal felső mező Horvátország címere (huszonöt ezüst és vörös kocka), a jobb alsó mező Szlavónia címere (két ezüst folyó által szeltében három részre osztott paizs, a felső kék mezőben arany csillag, a középső vörös mezőben jobb felé szaladó természetes színű nyest, az alsó mező kék), a bal alsó mező Erdély címere (vörös pólyával szeltében két mezőre osztott paizs, a felső kék mezőben kiterjesztett szárnyú fekete sas, jobbra arany nap, balra megújuló ezüst hold, az aranyszínű alsó mezőben hét vörös vár). A két alsó mező közé beékelődő ötödik mező Eiume címere (sziklán álló és vizet öntő fekete kétfejű sas).

A kis- és közép címeren kívül nagy címer is van, amely mindazoknak az országoknak a címereiből áll, melyek valaha a magyar koronához tartoztak. Ez a címer azonban ma már nem használatos és hivatalosan nincs is megállapítva.

A magyar állam lobogója az ország színeit, mely színek a kis címer színeiből vétettek, viseli, azaz vörös, fehér és zöld a magyar zászló és nemzeti szín, s a zászlón a színek vízszintesen futnak egymás alatt. A magyar országgyűlés épületén emellett a lobogó mellett a Horvát-

országgal közös ügyek tárgyalásakor a társországok vörös-fehér-kék színű zászlóját is alkalmazzák ugyanazon a lobogórúdon és a magyar zászlónál kisebb alakban.

16. §. A magyar nemzet.

A magyar királyság honpolgárainak összesége alkotja a *magyar nemzetet*, melyben tehát nemcsak azok foglaltatnak, akiknek anyanyelvük a magyar, hanem a hazának minden polgára, azok is, akiknek anyanyelvük német, tót, rutén, szerb vagy román (oláh). Az állampolgárság az egész magyar korona területén egységes és a horvát-szlavonországi lakosok is magyar állampolgárok. Az alkotmány által biztosított jogok és kötelességek egyaránt illetik a honpolgárokat, és senki több jogban nem részesül, sem több és más terhet nem visel azért, mert egyik vagy másik nemzetiséghez tartozik s ezt vagy amazt a nyelvet beszéli anyanyelve gyanánt. Lehetetlen azonban, hogy az országban honos minden nyelv egyaránt használtassék a törvényhozásban, kormányzatban és a törvénykezésben; mert maguknak a lakosoknak érdeke és az eljárás gyorsasága követeli, hogy legyen egy nyelv, mely az állam hivatalos ügyeiben kiválóképen használtatik, melyet a másnyelvű honpolgárok is megértenek. Ezért a törvény meghatározza, hogy:

a) az *állam hivatalos nyelve a magyar*; tehát e nyelven tanácskozik az országgyűlés (de a horvát követeknek meg van engedve horvát nyelven szólalniok föl); ezt használja a kormány, e nyelven szerkesztik a törvényeket, magyar továbbá a kir. bíróságok hivatalos* nyelve is.

b) A *törvényhatóságok* az állam hivatalos nyelvén tartoznak vezetni jegyzőkönyveiket, de amellet a törvényhatóság területén divatozó más nyelven is vezethetik, ha a bizottság tagjainak egy ötödrésze kívánja. A törvényhatóság bizottságának gyűlésein is mindaz, aki ott a szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem magyar. Budapest székes-

főváros törvényhatóságának úgy jegyzőkönyvi és ügyviteli, mint tanácskozási nyelve is egyedül a magyar.

c) A *községek* maguk választják jegyzőkönyvük és ügyvitelük nyelvét.

d) Minden *honpolgár* saját anyanyelvén írhatja a maga községéhez, egyházi hatóságához és az államkormányhoz intézett beadványát, kórvényét, folyamodványát.

e) Az *egyházközségek*, egyházi testületek és hatóságok maguk határozzák meg jegyzőkönyveik, ügyvitelük és iskoláik oktatási nyelvét. De az államkormányhoz fölterjesztett jegyzőkönyveiket és beadványaikat tartoznak hiteles magyar fordításban is benyújtani.

f) Az *egyetemen*, valamint mindennemű más állami iskolában is, az előadás és tanítás nyelve a magyar. A felekezetek, társulatok és magánosok által alapított és főtartott iskolákban a tannyelvet a főtartó testület határozza meg; de ha a tannyelv nem magyar, akkor a magyar nyelv minden fokozatú iskolában kötelezett tantárgy; mert az állampolgárok érdeke követeli, hogy az állam hivatalos nyelvét mindenkinek legyen alkalma és módja elsajátítani, és azzal biztosítani magának bármely életpályán az előmenetelt.

g) A hivatalok betöltésénél egyedül a személyi képesség szolgál irányadóul, s bármely nemzetiséghez tartozik is valamely állampolgár, ez nem szolgál akadályul, hogy bármely állásra, vagy akár a legmagasabb hivatalokra ne emelkedhessek, ha a szükséges tudományos készültséget megszerezte, s tehetségeivel meg érdemeivel magát kitünteti.

17. §. Magyar állampolgárság.

A magyar *állampolgárság* alatt értjük azt a viszonyt, melynél fogva valaki a magyar nemzet tagjának tekintetik, az alkotmány által biztosított jogokat élvezzi és a honpolgári kötelességeket teljesíteni tartozik. Aki nem magyar állampolgár, azt külföldinek vagy idegennek nevezzük.

Az állampolgárság *meg szerzettetik*:

1. *Leszármazás* által, amennyiben magyar állampolgárnak törvényes gyermekei, még ha külföldön születtek is, magyar állampolgároknak tekintetnek.

2. *Házasság* által szerzi meg a magyar állampolgárságot az a külföldi nő, ki magyar állampolgárhoz megy férjhez.

3. *Honosítás* által, ami *a)* rendszerint úgy történik, hogy a belügyminiszter a már öt év óta belföldön lakó, itt adózó, kifogástalan magaviseletű külföldi számára, ha ez azért folyamodik, honosítási *okiratot* ad. *b)* Vagy pedig a minisztérium javaslatára ő felsége ad valamely külföldinek honosítási *oklevelet*, ha az a magyar állam iránt rendkívüli és kitűnő érdemeket szerzett, s vagy már itt lakik, vagy ígéri, hogy ide fog betelepenni. A honosított tartozik honpolgári esküt tenni. A honosított férfi által szerzett magyar állampolgárság kiterjed nejeire és atyai hatalom alatt álló kiskorú gyermekeire.

4. *Törvényesítés* által, amennyiben magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermekei magyar honosokká lesznek, ha a magyar államban érvényes jog szerint törvényesíttetnek.

Viszont *elveszthető* az állampolgárság:

1. *Házasság* által, ha a magyar nő nem magyar (idegen) állampolgárhoz megy férjhez.

2. *Elbocsátás* által elveszti állampolgári jogát az, aki saját kérelmére a belügyminiszter határozata által elbocsáttatik a magyar állam kötelékéből. Kern nyerne azonban elbocsáttatást azon egyének, kik katonai kötelezettségben állanak, mindaddig, míg a véderő kötelékéből ki nem lépnek, vagy (mint alkalmatlanok) végleg föl nem mentetnek a szolgálat alól. Nem bocsáttatik el továbbá az, aki adójával még hátralékban van, aki fenytő vizsgálat alatt áll vagy kiszabott büntetését még el nem szenvedte, végre a kiskorú egyén sem, atyja, vagy gyámja beleegyezése nélkül.

3. *Távollét* által elveszti magyar állampolgárságát az, aki kormányi megbízás nélkül 10 évig szakadatlanul külföldön tartózkodik, és azon szándékát, hogy magyar állampolgárságát fenn akarja tartani, a hatóságnál be nem jelenti, vagy útlevelet nem szerez.

4. Végül megfosztatik az állampolgári jogtól az a magyar honos is, aki idegen állam szolgálatába lép és a belügyminiszter fölszólítására a szolgálatot el nem hagyja.

5. *Törvényesítés* által elvesztik a magyar honosságot azok a belföldi nőtől származott törvénytelen gyermekek, akiket külföldi törvényes atyjuk az ő hazája joga szerint törvényesít.

Az elvesztett állampolgárságot ismét vissza lehet szerezni *visszdhonosítás* által.

IV. SZAKASZ.

A KIRÁLYI HATALOM.

18. §. A trónöröklés.

Szent István koronája és a magyar trón a pragmatika szankciónak* nevezett 1723-iki törvény értelmében örökösödési jogon a felséges Habsburg-Lotharingiai házat illeti.

E trónöröklési jognak előzményei a következők. A mohácsi vész után, 1526 óta az ország a Habsburg uralkodó-családból *választotta* királyait. De I. Leopold alatt, Budavárának a török hatalom alól történt felszabadítása után, 1687-ben a nemzet törvényben elfogadta *a Habsburg-ház fi-ágának elsőszülöttség szerinti örökösödését*, és mindaddig, amíg a Habsburg-ház fi-ági ivadékai élnek, felfüggesztette a királyok választását. Azonban

* E kifejezés az 1723. évi 1., 2. és 3. tv-cikkben magában nem fordul elő, de későbbi törvényeink e törvényt így nevezik, s a *(magyar)* pragmatika szankció elnevezés általánossá lett.

már I. Leopold utódainak, I. József és III. Károly királynak nem volt fi-örökösük, és így a királyválasztási jog ismét visszaszállott volna a nemzetre, ha III. Károly és a nemzet 1723-ban *egy* újabb szerződést nem köt egymással. Ez a szerződés az, mely *pragmatika szankciónak* nevezetik, s mely alkotmányunknak egyik alaptörvénye. E törvény által

a) a trónöröklési jog kiterjesztetett a *Habsburg-ház nő-ágára* is, oly módon, hogy:

b) elsősorban örökösödnek III. Károly leányának mindkét nembeli utódai, kik közül azonban a u-utódok mindenkor megelőzik a nő-utódokat s az örökles elsőszülöttségi rendsor szerint történik. Így tehát III. Károly után leánya, Mária Terézia lett királylyá, ki férjhez menvén Lotharingiai Ferenc István herceghez, özanyjává lett a ma is dicsőségesen uralkodó Habsburg-Lotharingiai háznak.

c) Ha III. Károly leányága (a Habsburg-Lotharingiai ház) teljesen kihalna: akkor I. József leányainak mindkét nembeli utódai; s ezeknek is teljes kihalása után I. Leopold leányainak mindkét nembeli utódai (mindig a fiúk elsőbbsége szerint) örökölnék Magyarország trónját. Ha pedig mind e három leány ág végképen kihalna: akkor a nemzetre ismét visszaszáll a szabad királyválasztás joga.

d) Kimondja továbbá e törvény, hogy a magyar korona országait és a többi örökös (osztrák) tartományokat mindenkor ugyanaz a fejedelmi személy bírandja föloszthatlanul és elválaszthatlanul; vagyis az uralkodó családnak mindig ugyanazon tagja viseli a magyar koronát, aki egyszersmind az osztrák tartományoknak is fejedelme.

e) A trónra lépő király azonban tartozik magát megkoronáztatni, királyi hitlevelet adni és esküt tenni az alkotmány megtartására.

19. §. Koronázás, hitlevél, eskü.

A *koronázás* alkotmányunk szerint nem pusztán szertartás, hanem alkotmányos cselekmény, *úgy*, hogy a király trónralépte után hat hónap alatt tartozik magát megkoronáztatni. Gyakran történt az is, hogy a trónörökös még atyja (vagy előde) életében koronázták meg. Csak a törvényesen megkoronázott király gyakorolhatja a törvényszentesítés és a kiváltságok osztogatásának jogát. A koronázásnak országgyűlésileg, Magyarország határain belül s most már Budapesten kell végbemennie, még pedig az ország szent koronájával, mely a IL Sylvester pápától Szent István királynak és a Dukász Mihály görög császártól Geiza hercegnek (később I. Geiza király) ajándékozott koronákból van összeforrasztva, s melyet mint a magyar történelem drága ereklyéjét s mint a királyi méltóság jelvényét, szent kegyelettel tisztel az egész nemzet. A koronázás egyházi jellegű, szertartásait a hercegprímás végzi; ő keni föl a királyt és teszi föl annak fejére a szent koronát az ország nádorával együtt (mivel pedig a nádori hivatal ezidő szerint nincs betöltve: a legutolsó, 1867-ben történt koronázás alkalmával e tiszttel az országgyűlés az akkori magy. kir. miniszterelnököt bízta volt meg).

Megkoronáztatik a királyné is, de csak a házi koronával, míg a szent koronával csak vállát érinti a hercegprímás.

Koronázás előtt *hitlevelet* ad a király az országgyűlésnek, mely azt az ország törvényei közé külön cikk gyanánt beiktatja. Ez okiratban ígéri a király, hogy a törvényeket, az ország jogait, alkotmányát, területi épségét megtartja és mások által is megtartatja, a szent koronát pedig az országban fogja őriztetni.

Vége a koronázás alkalmával *esküt is tesz* a király; még pedig a templomban a koronázási szertartás alkalmával mondja az egyházi esküt, melyben kötelezi magát, hogy az igazságot, a közbékét és az egyházat ortal-

mázni és annak szolgáit tiszteletben fogja tartani; azután szabad ég alatt leteszi az *alkotmányos esküt*, melyben lényegileg ugyanazt fogadja és arra kötelezi magát, amit a hitlevélben ígért.

20. §. A király méltósága és jogai.

A király *személye szent és sérthetetlen*, minélfogva azok, kik az ő élete, méltósága, hatalma ellen törnek, vagy az ily bünt elősegítik vagy megkísérlik: felségsértést követnek el.

Mint független és semmi más hatalomnak alá nem vetett személy, *felső, apostoli királyi felső* címet visel. Mivel pedig a magyar király személyében Ausztria császára is található, azért e viszony így fejeztetik ki: *császári és apostoli királyi felső*, — vagy: *ő császári és apostoli királyi felsője*, — vagy: *Ausztria császára és Magyarország apostoli királya*.

Kiváltságokat, rendeket és nemességet osztogathat a király, de csak megkoronáztatása után.

Méltósága abban is nyilvánul, hogy fényes *udvartartása* van, melynek kiadásaira az országgyűlés igen jelentékeny évi költséget (udvartartási költség, civilista) szavaz meg. Udvarának fényét emelik a zászlósúruk, a két koronaőr, a magyar kir. nemes testőrség és a magyar darabont-testőrség.

A király méltóságában részesül a királyné is, aki szintén *felsőnek* neveztetik.

Közjogunkban kétféle zászlósúruk fordulnak elő, úgymint nagyobb és kisebb zászlósok. *Nagyobb zászlósúruk*: a nádor, országbíró, horvát bán, tárnokmester, kik közül a legmagasabbnak, a nádornak méltósága betöltetlen; az országbíró és tárnokmester hivatala sem áll már fenn a mostani alkotmányos szervezetben, s csak mint címek és méltóságok maradtak meg. A horvát bán hivatala ma is megvan, de más hatáskörrel bír, mint hajdan. A *kcisebb zászlósúruk* mindenkor udvari méltóságok voltak, s mint ilyenek ma is fennállanak, s ezek a következők: a kir. főlovászmester, főpohárnok, főkamrás, főasztalnok, főajtónállómester, főudvarmester, a magyar testőrség kapitánya.

A király továbbá *a) részese a törvényhozásnak*, amiből kifolyólag összehívja, elnapolhatja és fölösztatja az országgyűlést; az országgyűlés határozatai csak az ő szentesítése után válnak törvényekké; *b) ő gyakorolja a végrehajtó hatalmat*, minélfogva képviseli az államot más idegen országokkal szemben, külföldi udvarokhoz követeket küld és azok követeit elfogadja, hadat izén és békét köt; ő a hadsereg főparancsnoka; a minisztereket kinevezi és elbocsátja; hasonlólag ő nevezi ki a főbb állami hivatalnokokat s a római és görög katolikus egyház főpapjait; ugyancsak ezen egyházak fölött *fővédúri jogot* gyakorol, míg a többi hazai egyházak és felekezetek fölött, valamint az összes közoktatás ügyeiben a királyt a *főfelügyeleti jog* illeti meg. Végre *ej* mint az *igazságszolgáltatás* kútfeje, ő felsége nevezi ki a bírákat, kik a király nevében hoznak ítéletet; ő az elítélt bűnösnek megkegyelmezhet, s a halálítéleteket, melyek hozzá megerősítés végett fölterjesztendők, elengedheti és megváltoztathatja.

V. SZAKASZ.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS.

21. §. Az országgyűlés két háza.

A törvényhozó hatalom meg van osztva a király és a nemzet között. A nemzet a törvényhozásban való részvételét az országgyűlésen gyakorolja.

Az országgyűlés két külön testületre oszolva tanácskozik: a főrendek és a képviselők házában.

A) A *főrendiháznak* tagjai azok, kik örökös jogon, vagy az általok viselt méltóság és hivatal jogánál fogva, továbbá, akik királyi kinevezés alapján bírnak a főrendiházban üléssel és szavazati joggal; végre, akiket a Horvát-Szlavonország tartománygyűlése választ és küld a magyar országgyűlés főrendiházába.

1. *Örökös jogon* tagjai a főrendiháznak: a felséges uralkodóház teljeskora főhercegei, aztán a magyar királyoktól hercegi, grófi és bárói címet nyert családoknak mindazon 24. életévüket betöltött és nagykorú férfitagjai, kik a magyar állam területén oly földbirtoknak tulajdonosai, melynek állami adója legalább 6000 koronát tesz. Az 1885: VII. t.-c. *óta* hercegi, grófi, bárói címet nyert családok tagjai azonban a fenti feltételek mellett osak akkor, ha a tagsági jog a cím mellett külön adományoztatott.

2. Az általuk viselt világi vagy egyházi *méltóság* vagy *hivatal* alapján és annak tartama alatt tagjai a főrendiháznak:

a) az ország zászlósai (lásd a 20. §-ban) s a pozsonyi gróf;

a) a két koronaőr;

b) a fiumei kormányzó;

d) a királyi kúria elnöke, másodelnöke, a budapesti királyi ítélőtábla elnöke, valamint a közigazgatási bíróság elnöke és másodelnöke is;

e) a latin és görög szertartású római katolikus egyház érsekei és megyés püspökei, s aztán a pannonhalmi főapát, a jaszói prépost és az auránai perjel;

f) a görög-keleti egyház főpapjai, t. i. a szerb pátriárka, a román metropolita és a megyés püspökök;

g) a református és az ágostai evangélikus egyháznak hivatalban legidősebb három-három püspöke; továbbá a református egyháznak hivatalban legidősebb három főgondnoka; az ágostai evangélikus egyháznak egyetemes főfelügyelője és hivatalban legidősebb két kerületi felügyelője; végre az unitárius egyháznak hivatalban idősebb egyik elnöke, azaz vagy püspöke, vagy főgondnoka.

3. Élethossziglan tagjai a főrendiháznak azok, akiket a király a magyar állam polgárai közül a minisztertanács fölterjesztésére ilyenekül kinevez. Ez élethossziglan *kinevezett tagok* összes száma az 50-et túl nem haladhatja.

4. A horvát-szlavón tartomány gyűlés három képviselőt választ és küld a főrendiházba.

Mindezekon kívül élethossziglan tagjai a főrendiháznak azok, kiket a régi alapokon rendezett főrendiház 1885-ben megválasztott saját azon tagjai közül, kik az újonnan szervezett főrendiházban többé nem bírtak üléssel és szavazati joggal. E *megválasztottal*, száma 50-re ment; de az elhaltak helyébe nem választanak új tagokat.

Senki nem lehet egyszerre s ugyanazon időben a főrendi- és a képviselőháznak tagja. Ha tehát olyan választatik képviselővé és a megbízást el is fogadja, akinek a főrendiházban ülési és szavazati joga van: annak főrendi-tagsági joga azon országgyűlés alatt szünetel. sőt a kinevezett tagoké végleg meg is szűnik.

B) A képviselőházai a nép képviselői alkotják, tehát **azok** a férfiak, akiket a nép választás útján az országgyűlésbe küld, hogy ott az ő nevében a törvényhozó hatalmat gyakorolják. Választás tekintetéből az egész ország választókerületekre van fölosztva; *úgy*, hogy mindenik megye több ilyen kerületet foglal magában; a népesebb városok pedig maguk is képeznek *egy-egy* választókerületet, sőt a legnagyobb városok többet is (péld. Budapest 9 választókerületet foglal magában, Debrecen 3-at, Pozsony, Szeged, Kolozsvár s még néhány város 2-2-t). Mindenik választókerület *egy* képviselőt választ, s a képviselők oaazfis száma 413-at tesz, mely számhoz járul még a horvát tartomány gyűlésnek 40 képviselőié.

22.§. Választói jog és az állandó névjegyzék.

Országgyűlési választójoggal bírnak azok a honpolgárok, — a nők kivételével — kik huszadik életévüket betöltötték és sem atyai, sem gyámi, sem gondnoki hatalom alatt nem állanak. Ez általános szabályon belül azonban vannak még bizonyos föltételek, melyekhez köti a törvény minden egyes emberre nézve a választói jog gyakorlását. E föltételeket nevezzük *választói minősítvénynek* (cenzus), amely kétféle, úgymint vagyoni és értelmiségi természetű; azaz vagy azért ad valakinek a törvény választói jogot, mert bizonyos megkívántató

mennyiségű vagyonnal bír és attól adót fizet, vagy pedig vagyona-ra való tekintet nélkül azért, mert értelmiségénél és foglalkozásánál fogva tarthat igényt, e fontos jog gyakorlatára. Ez elvből kifolyólag választói jogot ad a törvény azoknak:

1. akik mint ház- vagy földbirtok tulajdonosai a törvényben meghatározott jövedelmet nyújtó, illetve nagyságú adóköteles házzal vagy földdel rendelkeznek; továbbá akik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, tisztviselők és hivatalnokok, a törvényben meghatározott mennyiségű jövedelmük után fizetnek kereseti adót;

2. jövedelmükre való tekintet nélkül, tehát *értelmiségi minősítvény* alapján gyakorolnak választói jogot: a magyar tudományos akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, okleveles gazdák, erdészek és bányászok, lelkészek és segédlelkészek, iskolatanítók és okleveles kiseddévők.

A választók névsorát az *állandó névjegyzék* foglalja magában, melyet minden választókerület részére külön, hivatalosan vezetnek és minden évben kiigazítanak. A kiigazítás arra terjed ki, hogy akik időközben elhaláltak, vagy választói jogukat másként elvesztették, azoknak neve a lajstromból kitörültek; ellenben azokat, kik újonnan nyertek választói jogot, beiktatják a névjegyzékbe. Ha valakinek neve jogtalanul hagyatott ki, fölszólalhat (reklamálhat) és követelheti nevének a lajstromba való fölvételét; valamint fölszólalhat minden választópolg ar az ellen is, ha valakinek nevét illeték-telenül vették föl a választók lajstromába. Az állandó névjegyzéknek e kiigazítását évenként december végére befejezik, és a rá következő évben azok gyakorolnak választói jogot, kiknek neve a jegyzékben befoglaltatik.

Azonban — még ha a törvény által meghatározott föltételeknek megfelelnek is — *mégsem gyakorolhatnak választói jogot*, és így a választók névjegyzékébe sem vétetnek föl: *a)* a hadseregben tetteleg szolgáló, vagy csak ideiglenes szabadságra bocsátott sorkatonák és honvédek; *h)* a pénzügy, adóügy és vám-örtség legénysege s a csendőrség és rendőrség legényei; *c)* azok,

kik büntett, vétség vagy sajtóvétség miatt fogságra ítéltettek, nem gyakorolhatják választói jogukat a büntetés tartama alatt; *d)* kik jogérvényes bírói ítélet által bizonyos időre meg vannak fosztva választói joguk gyakorolhatásától; *e)* végre a vagyonszünet sem gyakorolhatják választói jogukat mindaddig, míg ellenük a csőd megszűntetve nincs.

23. §. Választhatóság és összeférhetlenség.

Választhatóság alatt értjük azt a jogot, melynél-fogva valaki képviselőnek megválasztható. Aki választói joggal bír, az egyszersmind választható is, ha *a)* életének 24. évét betöltötte; *b)* valamely választókerület névjegyzékébe föl van véve, s végre *c)* ha a magyar nyelvet, mely a törvényhozás nyelve, tudja. Azonban *nem választható* képviselővé az oly egyén, ki gyilkosság, rablás, gyújtogatás, okmányhamisítás, csalás, hamis bukás és hamis eskü bünténye miatt jogérvényesen el volt ítéelve, még ha büntetését már kiállotta is.

Vannak továbbá oly hivatalok és állások, melyeket a törvény a képviselőséggel *összeférhetetleneknek* (incompatibilis) nyilvánít. Aki tehát ily hivatalban és állásban van, ha megválasztatik, vagy hivataláról köteles lemondani, vagy nem fogadja el a képviselői megbízást. Ugyanis: *a)* általában nem viselhet az országgyűlési képviselő oly hivatalt, mely a kormány kinevezésétől függ, és fizetéssel vagy díjjal van összekötve (kivételnek a miniszterek, minden minisztériumból egy államtitkár, a budapesti két egyetem tanárai, a budapesti országos intézetek, pl. a nemzeti múzeum igazgatói); *b)* nem lehetnek egyúttal képviselők a kir. bírák, a törvényhatósági és községi tisztviselők, a tényleges szolgálatban álló katonák és honvédek, a polgári és elemi iskolák tanítói, a szerzetesek (kivéve a tanítószervezetek tagjait); *c)* továbbá az a vállalkozó, ki a kormányval szerződési viszonyban áll; az oly pénzügyi hivatalnok, mely a kormányval üzleti viszonyban áll, s végre *d)* ki a koronától kegydíjat húz.

24. §. A választási eljárás.

I. A képviselőválasztás a választókerület székhelyén történik a kirendelt választási elnök, helyettes elnök, jegyzők és szavazatszedő-küldöttség vezetése alatt. Az elnöknek kötelessége fõntartani a rendet, mi végett rendelkezése alatt áll a csend- és rendõrség, sõt szükség esetében katonai erõt is vehet igénybe.

A választásiba kitûzött nap reggelén 8 órakor az elnök megnyitja a választást, s fõlhívja a választókat képviselõjelöltek ajánlására; az ajánlatot írásban kell benyújtani a megkezdéstõl számított félóra alatt. Ha e határidõ leteltéig csak egy képviselõ ajánltatott, akkor az elnök befejezettnek jelenti ki a választást, és a jelöltet *egyhangúlag* megválasztott képviselõnek nyilvánítja.

Ha azonban több jelölt hozatott ajánlatba, akkor az elnök a szavazás megkezdését reggeli 9 órakor elrendeli, de 10 órán túl nem halaszthatja el. A szavazás nyilvánosan és élõszóval történik, és folyik mindaddig, míg választók jelentkeznek. Midõn a választók már gyéren jelentkeznek, az elnök (1—2 órai) határidõt tûz ki a jelentkezésre, mely határidõn túl mindazok a választók szavazásra bocsátandók, akik a záróra letelte elõtt szavazásra jelentkeztek. Ennek leteltével a szavazatok összeszámlálatnak, és azon jelöltet, ki az összes szavazatok általános többségét (azaz felénél legalább egygyel többet, 1000-bõl 501-et) megnyerte, a kerület országgyûlési képviselõjéül nyilvánosan kihirdeti az elnök. Ha két jelöltnél több van, és általános többséget egyik sem nyert (például 1000 szavazatból *A* jelöltre esett 480, *B-re* 330, *C-re* 190 szavazat), akkor a választás eredménytelen volt, és új választási határnap kitûzése válik szükségessé, amikor aztán csak azon két jelöltre lehet szavazni, akik az elõbbi választáskor a legtöbb szavazatot nyerték.

A választás berekesztése után annak összes lefo-

lyásáról jegyzőkönyv vétetik föl három példányban, melyek közül egy a megválasztott képviselőnek átadatik, s ez szolgál neki *megbízólevél* (mandátum) gyanánt. — A képviselő megbízatása *egy* országgyűlésre, azaz öt évre szól; de ha az országgyűlés folyamata alatt történik a választás (pl. az előbbi képviselő halála vagy lemondása következtében): akkor a megbízatás is csak a még hátralevő időre terjed.

II. A képviselőválasztás egyik legszebb és legfontosabb alkotmányos jog; mert ezáltal gyakorolják az állampolgárok a törvényhozásra való befolyásukat. Ezért e jog megsértése, vagy az ezzel való visszaélés nemcsak méltatlan egy törvényisztelő és hazáját szerető polgárhoz, hanem a törvény is szigorúan tilalmazza és bünteti. Tilos a választásnál bottal vagy fegyverrel megjelenni. Aki a választót erőszakkal vagy fenyegetéssel megakadályozza választói jogának gyakorlásában, aki a szavazatot meghamisítja vagy hamisan számítja össze, aki másnak neve alatt szavaz vagy másnak neve alatt jelentkezik szavazásra, aki a választónak — vagy annak tudtával családjá tagjainak — pénzt vagy más jutalmat ad vagy ígér oly célból, hogy bizonyos jelöltre szavazzon vagy ne szavazzon, aki ugyanily célból jutalmat elfogad, valamint az a hivatalnok, aki hivatalos cselekménye által igyekszik valamely választót rábírní, hogy bizonyos jelöltre szavazzon vagy ne szavazzon, szigorú fogságbüntetéssel és pénzbírsággal fenyítettik.

Ha azon választók, kik a kisebbségben maradt jelöltre szavaztak, azt látják, hogy a megválasztott jelöltnek pártja törvénytelen eszközökkel szerezte meg a többséget, vagy a választás alatt oly szabálytalanságok és rendtelenségek történtek, melyek miatt a választók nem gyakorolhatták szabadon választói jogukat: akkor a választást kérvénnyel támadhatják meg. A kérvényt a m. kir. kúriához kell intézni, mert az újabb törvény értelmében rendszerint az íté a választások érvényessége fölött, egy ötös tanácsban. A kúria megvizsgálja a panaszos ügyet, és ha a választási visszaéléseket, rendtelenséget és törvényteleniséget megállapítja: a választást megsemmisíti, a visszaélést elkövetőkre büntetést szab, sőt maga a képviselőház azt is kimondhatja, hogy az oly választókerület, melyben nagy vesztegetések folytak, arra az országgyűlésre elveszítse képviselőküldési jogát. Bizonyos esetekben azonban a választások fölötti bíraskodás joga ma is még a képviselőházhoz tartozik.

25. §. A országgyűlés két házának megalakulása és a mentelmi jog.

X Miután az országgyűlés megnyitásának ő felsége által kitűzött napja elérkezett, és a törvényhozók egybe-gyűltek az ország fővárosába: mind a főrendek, mind a képviselők külön-külön helyiségben összejönnek, s a teendők vezetésére úgy amazok, mint ezek *korelnököt* és *korjegyzőket* választanak maguk közül. Azután az országgyűlés ünnepélyes megnyitására kitűzött időben megjelenik az egész törvény hozótestület ő felsége előtt a királyi *trónbeszéd* meghallgatása végett, melyben egyebek közt a törvényhozás elintézésére váró munkaterv adatik elő.

„Ez megtörténvén, ismét külön helyiségekben gyűlnek: össze a főrendek és a képviselők, s hozzálátnak a ház megalakításához. Ugyanis a főrendi tagok igazolásuk végett benyújtják királyi meghívóleveleiket; s miután 50 tag igazoltatott, fölolvastatik ő felségének leirata, melyben elnököt és két alelnököt nevez ki; azután háznagyot és jegyzőket választanak, s a főrendi-ház megalakultnak nyilvánítja magát.

Haspnlóképpen a képviselők is benyújtják megbízóleveleiket, és sorshúzás útján 9 osztályba osztva, mind-egyik osztály egy-egy más osztályba sorolt képviselőknek megbízóleveleit vizsgálja meg. Ha a ház összes tagjai általános többségének megbízólevelei már megvizsgáltattak és választási jegyzőkönyveik rendben találtak: akkor a korelnök fölhívja azon képviselőket, kiknek levelei rendben vannak (ha mandátumuk esetleg kifogásoltatott, vagy megtámadtatott is), hogy a tisztviselőket, úgymint *elnököt* s két *alelnököt*, *háznagyot* és (rendesen) hat *jegyzőt* válasszanak, minek megtörténte után a korelnök és korjegyzők visszalépnek és a képviselőház megalakult. Ezután határoz a ház a kifogásolt megbízólevelek fölött s megválasztja a különböző (pénzügyi, igazságügyi, közoktatásügyi, közlekedési, stb.) állandó bizottságokat.

Az országgyűlés tartama öt évre terjed és öt ülés-
szakra oszlik föl. Ő felségének azonban jogában áll
előbb is fölösztatni vagy elnapolni az országgyűlést.

II. Mind a képviselő-, mind a főrendiház tagjai azt
a kiváltságot élvezik, hogy a törvényhozási tanácskozá-
sok közben tett nyilatkozataikért őket felelősségre vonni
nem lehet, s csupán a ház elnökének van meg az a
hatalma, hogy őket helytelen szavaikért rendreutasít-
hatja, vagy tőlük a szólásjogot is megvonhatja. Másik
fontos mentessége a törvényhozás tagjainak abban áll,
hogy őket az országgyűlés tartama alatt elfogni vagy
oly perbe idézni, melynek következménye letartóztatás
lenne, az illető ház engedélye nélkül nem szabad, kivéve
a tettenérés esetét, amikor a vétkest azonnal is lehet
letartóztatni. A törvényhozók e kiváltsága neveztetik
mentelmi jognak.

26. §. Az országgyűlés működése.

Az országgyűlés működése három főirányban nyil-
vánul, ú. m. törvényeket alkot, az évi költségvetést
megszavazza és ellenőrzi a kormányt.

I. Ami először is a *törvényhozó működést* illeti: ez
következőleg történik. A törvényjavaslatot rendesen az
illető szakminiszter dolgoztatja ki (pl. adóügyi törvény-
javaslatot a pénzügyminiszter, tanügyi törvényjavaslatot
a közoktatásügyi miniszter, stb.), és azt ő felsége elő-
leges engedelmével benyújtja a képviselőházhoz. A be-
nyújtott törvényjavaslat először az illető szakbizottság
által, azután pedig a ház teljes ülésében vétetik tár-
gyalás alá.*

A tárgyalás *általános és részletes*; azaz először arról
folyik a vita, hogy a törvényjavaslat egészben elfogad-
ható-e a részletes tárgyalás alapjául. Ha a többség nem
fogadja el, akkor nem is kerül részletes tárgyalás alá.

* Egyes képviselő is nyújthat be törvényjavaslatot, mely esetben
a ház először afölött határoz, hogy kívánja-e azt a javaslatot tárgyalni,
vagy nem?

Ha pedig általánosságban elfogadtatott, akkor következik a részletes tárgyalás, mely alatt minden képviselő hozzászólhat a törvényjavaslat minden egyes pontjához, indítványt tehet annak törlése és módosítása iránt, és a ház szavazással dönt afölött, hogy az eredeti vagy a módosított szerkezet fogadtassék-e el, vagy törültessek az illető pont. Miután *így* a képviselőház az egész törvényjavaslatot letárgyalta és elfogadta: átküldi a főrendiháznak, mely azt hasonló módon veszi tárgyalás alá. Ha a főrendiház módosításokat tesz a képviselőház által megállapított és elfogadott törvényjavaslaton, akkor a két ház üzenetváltás által igyekszik a kérdéses pontok fölött megegyezésre jutni, mi ha megtörtént és a törvényjavaslatot mindkét ház egyenlően elfogadta, akkor fölterjesztik azt ő felségéhez szentesítés végett. A felsége által szentesített törvényt a kormány az »*Országos Törvénytár*«-ban azonnal köztudomásra hozza. Az *így* kihirdetett törvény a törvénytárban való megjelenésétől számított 15-ik napon mindenkire kötelezővé és hatályossá válik, kivéve ha magában a törvényben *egy* későbbi időpont van kitűzve, amikor életbe léptetendő lesz.

IX Másik fontos joga és földadata az országgyűlésnek abban áll, hogy az *országos költségvetést* évenként tárgyalja és törvényben megállapítja. Ugyanis a minisztérium minden évben elkészíti az államháztartás költségvetését, tehát részletes kimutatást készít afelől, hogy mik lesznek a szükséges és mellőzhetetlen kiadások, és miféle bevételekre lehet számítani, melyekből a kiadások fedezhetőek legyenek. Ezt a költségvetést aztán a minisztérium beterjeszti a képviselőházhoz tárgyalás végett. Miután a képviselőház végigtárgyalta a költségvetést és elfogadta a költségvetési törvényjavaslatot, átküldi ezt a főrendiháznak. Ha a főrendek is elfogadták, akkor fölterjesztik azt ő felségéhez szentesítés végett, s a szentesített költségvetési törvény lesz érvényes arra az évre, melyre megszavaztatott, úgy, hogy a minisztérium nem meríthet más jövedelmi forrásokból s nem szedhet más adókat, mint amelyek a törvényben meg-

tannak állapítva, s nem tehet több és más kiadásokat, mint amelyeket az megenged.

A költségvetési törvény megtartását ellenőrzi az *állami számvévszék*, mely évenként elkészíti a megelőző évre vonatkozó zárszámadást az állam bevételeiről és kiadásairól, s összehasonlítja azt a törvényesen megállapított költségvetéssel. E zárszámadást aztán tárgyalás alá veszi az országgyűlés s ha azt látja, hogy a költségvetési törvény megtartott, fölmentvényt ad a minisztériumnak, ellenkező esetben pedig felelősségre vonja azt.

III. Az országgyűlés ellenőrzi a kormány működését és *feleletre vonja* a minisztereket. A miniszterek kétféle, ú. m.: politikai és jogi felelősséggel tartoznak az országgyűlésnek. A politikai felelősség abban áll, hogy a miniszterek kötelesek az országgyűlés többségének tetsző politikát folytatni. Ennek szankciója az, hogy a nem helyes politikát követő minisztert az országgyűlés bizalmatlansági szavazattal kényszeríti lemondásra, vagy pedig az egész minisztériumtól a költségvetés megajánlása megtagadtatik.

Jogi felelősségre vonhatók a miniszterek: *a)* minden oly tettért vagy intézkedésért, mely az ország függetlenségét, az alkotmányt, a törvényeket, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti; *b)* a kezeikre bízott pénzek vagy egyéb értékek elsikkasztásáért vagy törvényellenes célokra való fordításáért; *c)* végre ba mulasztást követnek el a törvények végrehajtásában, vagy a közrend s biztonság föntartása körül. A minisztert terheli a felelősség az alárendelt hivatalnokok és tisztviselők által elkövetett hibákért és törvényteleniségekért is, ha a vétkes hivatalnokot nem büntette meg, hanem annak tettét elnézte vagy épen helyeselte.

A jogi felelőséggel tartozás a vád alá való helyezésben találja biztosítékát. Ugyanis ha nyilvánvaló tényekből, vagy a hivatalos iratokból az tűnik ki, hogy az illető miniszter vagy az összes minisztérium törvénytisértést vagy mulasztást követett el: akkor a képviselőház szavazatainak többségével kimondja a miniszter vagy minisztérium vád alá helyezését; a főrendiház pedig a maga kebeléből bíróságot választ, mely a vád alá helye-

zett miniszterek fölött ítélt. Az így elítélt minisztereknek a király csak általános közbocsánat alkalmával kegyelmezhet meg, különben nem.

Az ellenőrzési jogból következik, hogy az országgyűlés minden tagja kérdést (interpellációt) intézhet a miniszterekhez s fölvilágosítást kérhet tőlük intézkedéseikről és minden egyes esetről, mely hivatalos ügykörükben fölmerült. A megkérdezett miniszter tartozik megadni a szükséges fölvilágosítást és a ház kívánatára a kérdéses ügyre vonatkozó hivatalos iratokat is előterjeszteni.

Az országgyűléshez a törvényhatóságok és községek közvetlenül intézhetnek kérvényt, társulatok és egyes állampolgárok pedig valamelyik képviselő útján.

VI. SZAKASZ.

AZ ORSZÁGOS KORMÁNY.

27. §. A magyar felelős minisztérium.

A törvényhozás működését kiegészíti a kormányzó vagy végrehajtó hatalom, mely a törvények fogantatásáról s a közigazgatásról gondoskodik. A végrehajtó hatalmat ő felsége hazánkban a felelős magyar minisztérium által gyakorolja, s a királynak bármely rendelete, határozata és kinevezése csak *ügy* érvényes, ha az illetékes magyar szakminiszter aláírta, *ellenjegyezte*. Ez, az ellenjegyzés azt jelenti, hogy a miniszter az országgyűlés előtt felelősséget vállal az aláírt rendelet, határozat vagy kinevezés tartalmáért, mivel a királyt felelősségre vonni nem lehet.

A miniszterelnököt, mint a kormány fejét, ő felsége az országgyűlésen többségben levő párt tagjai közül nevezi ki; azután a miniszterelnök ajánlatára s ellenjegyzése mellett nevezi ki az egyes tárcákra a szak-

minisztereket. A magasabb rangú államhivatalnokokat ő felsége az illető miniszter ajánlatára, az alsóbb fokú hivatalnokokat pedig maga az illető szakminiszter nevezi ki.

A kormány tagjai — a miniszterek — hivataluknál fogva ülésel bírnak és nyilatkozhatnak az országgyűlés mindkét házában. De szavazattal csak akkor bírnak valamelyik házban, ha annak tagjai. Rendesen a képviselőháznak szoktak a miniszterek tagjai lenni, mint maguk is megválasztott képviselők.

Fontos továbbá a minisztereknek az a joga, hogy saját ügykörükben *rendeleteket* bocsáthatnak ki, s az alájuk rendelt közigazgatási hatóságoknak utasításokat adhatnak a törvények végrehajtására nézve.

28. §. Az egyes szakminiszterek és a horvát-szlavón kormány.

I. A magyar felelős minisztérium áll: a miniszterelnökből és — amennyiben ő maga is valamely közigazgatási szakot nem vezet — rajta kívül még kilenc szakminiszterből. Rendszerint azonban a miniszterelnök vezeti saját teendőin kívül valamelyik közigazgatási ág — mint mondani szokták: valamelyik *tárca* — ügyeit is.

1. A *miniszterelnök* a kormány feje; elnököl, ha ő felsége nincs jelen, a minisztertanácsban; az összes-kormány nevében ő teszi a királyhoz a fölterjesztéseket és az országgyűlésnek az előterjesztéseket.

2. A *felső személye körüli miniszter* közvetíti ő felségénél a minisztérium által fölterjesztett ügyeket; ellenjegyzi a nemesség, címek, érdemrendek és egyéb kitüntetések adományozását.

3. A *belügyminiszter* ügyel föl az önkormányzati testületekre, t. i. a törvényhatóságokra és a községekre; hozzá tartoznak az egyleti, közegészségi, rendőri, árva- és szegényügyek.

4. A *pénzügyminiszter* hatáskörébe tartozik az összes államjövödelmek kezelése; az adóügy, dohány- és sóegyed árúság, az államjóságok és más állami javak fölötti felügyelet.

5. A *vallás- és közoktatásügyi miniszter* vezeti az országos közoktatás és az egyházak ügyeit, kezeli a tanügyi és egyéb közművelődési célokra szolgáló országos alapítványokat.

6. Az *igazságügyminiszter* ügyel föl a törvénykezés és igazságszolgáltatás menetére.

7. A *kereskedelemügyi miniszter* vezeti a kereskedelmi, ipari, közlekedési, posta- és távirdai ügyeket; felügyelete alatt állanak: a közutak, vasutak, hidak, vízi utak és országos építkezések.

8. A *földművelésügyi miniszter* hatósága kiterjed a mező- és erdőgazdaság, állattenyésztés, állategészség és a vízszabályozás ügyeire.

9. A *honvédelmi miniszter* a honvédség összes ügyeit, azonkívül a közös hadseregnek is újoncozási, elszállásolási s többféle igazgatási ügyeit intézi.

10. Végre tárca nélküli tagja a magyar kormánynak a *horvát-szlavón miniszter*, aki közvetítőül szolgál a király és a horvát-szlavón kormány közt, s képviseli a társországok érdekeit a magyar minisztertanácsban és az országgyűlésen.

11. Horvát-Szlavonországnak, mint társországnak, a magyar állam keretén belül van bizonyos önkormányzata (autonómiája, 1. 13. §.); amennyiben belügyi-, igazság- és közoktatásügyeiben a magyar király a horvát-szlavón országgyűléssel alkot törvényeket, s ugyanezen ügyek Horvát-Szlavonország területén nem az illető (belügyi, igazságügyi és közoktatásügyi) magyar miniszterek hatáskörébe tartoznak, hanem a *bán* vezetése alatt álló horvát kormány intézi azokat. A horvát-szlavón megyék, bíróságok és iskolák igazgatását tehát a horvát országos kormány (a bán) vezeti. Ellenben a többi (kereskedelmi, földművelési, pénzügyi és honvédelmi) magyar minisztériumnak hatásköre a társországra is, tehát a magyar állam egész területére kiterjed.

VII. SZAKASZ.

MAGYARORSZÁG ÉS AUSZTRIA KÖZJOGI
VISZONYA.29. §. Ausztria és Magyarország közös ügyei
s közös minisztériumai.

A pragmatika szankció (azaz az 1723-iki törvény) «értelmében a magyar korona országait és ő felsége örökös tartományait föloszthatlanul és elválaszthatlanul ugyanaz az uralkodói személy bírja, B viszonynál fogva a két államot közjogi kapcsolatában *osztrák-magyar monarchia* névvel nevezik.* E kapcsolat két önálló államnak a szövetsége, mert Magyarország egyenlő jogú állam Ausztriával és épen úgy független, mint Ausztria. Kapcsolatuk csak annyiból áll, hogy az uralkodó személye ugyanaz, benne összpontosulván a magyar király és az osztrák császár, s hogy bizonyos közösökké tett ügyek mindkét államra nézve együttesen intéztetnek.

A két államnak jelzett viszonyából ugyanis önként folyik, hogy a két államnak kölcsönösen védelmeznie kell egymást kultámadások ellen, tehát a hadügy együttesen intézendő és ebből az is következik, hogy egyforma állást kell elfoglalniok más államokkal szemben a nemzetközi érintkezés terén, tehát a külügy intézésében is együtteség hozandó be. Ennek a pragmatika szankcióból folyó felfogásnak tett eleget az 1867. évi 12. törvény-cikk, midőn közös és kölcsönös kötelezettségnek nyilváníttja a két állam közös védelmét. E közös és kölcsönös védelemnek pedig föltétele és eszköze egyrésről a *külügyek* közös vezetése, másrésről a *hadügy* közös intézése. A külügyet és a hadügyet tehát az 1867. évi

* Ez az elnevezés tulajdonképen helytelen, mert azt a látszatot kelti, mintha itt egy közös monarchia volna. Holott csak az uralkodó, a monarchia személye közös, s külön van egy osztrák s külön egy magyar monarchia.

XII. törvénycikk részben közössé tette és ezek vitelére közös kormányzati szerveket állított fel.

a) Magyarország és Ausztria közt tehát közös a *külügy*, de csak a két állam védelmi ügyeire vonatkozó részében. Mert egyéb külügyek nem közösek, habár egy közös szerv intézi is azokat. Ez a közös szerv, amely a külügyek vezetésével van megbízva, a *közös külügy-miniszter*, kit ő felsége a magyar vagy az osztrák honpolgárok közül nevez ki. Főadata a monarkia politikai és kereskedelmi viszonyainak intézése a külföldi államok irányában. Alatta állanak az idegen udvaroknál levő osztrák-magyar követségek és a külföldi nagyobb városokban alkalmazott konzulok.

l.) Közös másodsor a *hadügy* is bizonyos részében« melynek vezetésével a *közös hadügyminiszter* van megbízva. Azért mondjuk, hogy csak bizonyos részében,, mert először is a honvédség és a népfölkelés ügyei tisztán magyar ügyek, másodsor mert a közös hadseregre nézve is Magyarország föntartotta magának azt a jogot,, hogy a magyar hadcsapatok kiegészítésére szükséges-újoncokat évenként országgyűlésileg megszavazza, hogy a szolgálati időt meghatározza, s általában, hogy az; összes védelmi rendszer megállapítása vagy átalakítása mindenkor a magyar törvényhozás beleegyezésével történjék. A törvény szerint különben is van *magyar hadsereg*, mely az összes hadsereg magyarországi része.

c) A *pénzügy* pedig csupán annyiban közös, amennyiben közösek azok a költségek, amelyek a közös külügyekre és közös hadügyre fordíttatnak. E költségek kezelése a *közös pénzügyminiszterre* van bízva, ki egyzersmind a monarkia által annektált Bosznia és Hercegovina tartományokat is kormányozza.

A közös ügyek érdekében viselendő *költségek* természetesen szintén közösen terhelik a monarkia mindkét államát. De ez nem azt teszi, hogy Magyarország és Ausztria egyenlő mértékben osztoznak a közös ügyek költségeiben, hanem mint két egyenlő jogú állam, időről-időre alku és egyezség által határozzák meg az *arány*

(kvóta), mely szerint mindegyik állam anyagi erejéhez és jövedelmeihez képest hozzájárul a közös költségek és terhek viseléséhez. Az alkudozást erre nézve a két állam törvényhozása folytatja egymással, s a rendesen 10 évre szóló egyezséget, mint törvényt, ő felsége szentesíti. A közös költségeknek ez idő szerint 36"4 százalékát Magyarország, 63'6 százalékát pedig Ausztria viseli.

30. §. A közös ügyek kezelése. Delegációk.

Az ismertetett közös ügyeket egyetértőleg kell a két államnak intézni. Tehát a közös miniszterek működésének alkotmányos ellenőrzését az ú. n. *delegációk* vagy országos bizottságok feladatává tette a törvény. E delegációk a két államnak erre a célra rendelt külön szervei.

Ugyanis mind a magyar országgyűlés, mind az osztrák törvényhozó-testület évenként, vagyis egy ülészakra, egyenlő számú bizottságot küld ki kebeléből, a közös ügyek tárgyalása végett. E bizottságokat nevezzük delegációknak. Tagjainak száma egy-egy részről nem lehet 60-nál több, s a magyar bizottságba 40 tagot a képviselőház, 20-at a főrendiház választ.

Az országos bizottságokat ő felsége hívja össze bizonyos határnapra és helyre, rendes gyakorlat szerint fölváltva Budapestre és Bécsbe. Mind a magyar, mind az osztrák delegáció külön tartja üléseit; együttes ülésben nem tanácskozhatnak, hanem határozataikról írásban értesítik egymást, s véleménykülönbség esetében üzenetváltásokkal igyekeznek egyetértésre jutni. Ha azonban az üzenetváltások sikerre nem vezetnének, akkor együttes ülést tart a két bizottság, de csupán azon célból, hogy szavazás útján döntsék el, melyik bizottság véleménye emeltessék közös határozat erejére. A magyar országos bizottság tanácskozási és jegyzőkönyvi nyelve magyar.

Legfontosabb részét az országos bizottságok feladatának az évi *közös költségek* megállapítása képezi. Ha eziránt a két delegáció egyetértésre jutott: akkor

a megállapított közös költségekből azon összeget, mely Magyarországot a törvényes arány szerint terheli, beiktatja a magyar minisztérium az országos költségvetésbe, és e tétel az országgyűlésen meg nem változtatható.

A delegációknak a közös miniszterek felelősséggel tartoznak. Minden bizottsági tagnak jogában áll hozzájuk kérdéseket intézni, s a kérdezett miniszter tartozik megadni a szükséges fölvilágosításokat.

Jegyzet. A vám- és kereskedelmi ügyel nem közösek a monarchia két állama közt; tehát Magyarország saját felelős kormánya és törvényhozása által intézkedhetik kereskedelmi ügyei felől, s vámvonalat állíthat föl az örökös tartományok ellenében, úgy hogy az osztrák tartományokból behozott iparcikkeket és terményeket vámdíjakkal terheli meg. Mivel azonban mind a két állam közgazdasági érdekei ez ügyekre nézve is az egyetértő eljárást teszik kívánatossá: azért az 1867-ik évi törvény óhajtan-dónak mondja, hogy időről-időre — egyidejűleg a közös költségek arányának megállapításával — vám- és kereskedelmi szövetség köttessék a két állam közt. Ily szövetség állott fenn a két állam között az 1898. év végéig. Azóta — mivel újabb szövetség egész a legújabb időig nem tudott létrejönni — a vám- és kereskedelmi ügyeknek egyenlő intézésére és a vámterületnek egységére nézve az 1907-ik évig szerződéses viszony állott fenn köztünk és Ausztria között. Legutóbb sikerült megegyezésre jutni, s a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyok szabályozása tárgyában Magyarország és Ausztria között szerződés köttetett 10 évre, 1908. január 1-től 1917. december 31-ig tartó érvényvel, melynek értelmében a két állam területeit ezen szerződés tartama alatt is egységes vámhatár veszi körül.

Szoros kapcsolatban áll a kereskedelemmel a *pénzrendszer* és a *bankügy*. Magyarországon szintűgy, mint Ausztriában, *aranyérték* van, melynek számítási egysége a *korona*; továbbá a monarchia mindkét államában a vám- és kereskedelmi szerződés által meghatározott időszakra egy közös jegybank »*osztrák-magyar bank*« név alatt működik, s Bécsben és Budapesten főintézeteket, az ország nagyobb városaiban pedig fiókinézeteket tart fenn.

MÁSODIK RÉSZ.

FONTOSABB ÜGYEK ÉS INTÉZ- MÉNYEK AZ EGYES KÖZIGAZGATÁSI ÁGAK KÖRÉBEN.

I. SZAKASZ.

BELÜGYI IGAZGATÁS.

31. §. A belügyi minisztérium hatásköre.

A belügyi igazgatás vezetője a belügyminiszter. Ő ügyel föl a törvényhatósági és községi önkormányzatra, az árva- és gyámügyekre; előterjesztésére nevezi ki a király a főispánokat, s ezek neki vannak alárendelve; az ő hatáskörébe tartozik az egyesületekre, gyűlésekre, a napisajtóra (hírlapok), valamint az anyakönyvek vezetésére, továbbá a közegészségügyre, és így a kórházakra, gyógyintézetekre és gyógyfürdőkre való felügyelet is. Gondot visel a közbiztonság föntartására, s e célból alája vannak rendelve a rendőrség és a csendőrség. Hatáskörébe tartozik végül a cseléd- és a szegényügyekben való legfőbb intézkedés is.

A rendőrségnek, hogy föladatait kényszereszközökkel is végrehajthassa, fegyveres erőre van szüksége. Ily fegyveres erőt szolgáltat *a)* a m. kir. *csendőrség*, melynek hatásköre a megyei törvényhatóságok területére terjed ki; mint katonailag szervezett testület a honvédelmi miniszternek van alárendelve, de rendészeti tekintetből a belügyminiszter alatt áll. *b)* Budapest főváros területén ily fegyveres erőt képez az *állami rendőrség*, a főkapitány vezetése alatt és kerületi kapitányokkal. Hatásköre a fővároson kívül terjed Újpest és Rákospalota községekre is.

c) Az ország törvényhatósági joggal fölruházott városainak pedig *saját rendőrségök* van, élén a városi rendőrkapitánynyal. Ha a csendőrség és rendőrség ereje valamely zavargás lecsillapítására és a köznyugalom helyreállítására elégtelennek mutatkoznak: akkor a hatóság a legközelebb fekvő közös hadcsapat vagy a honvédség parancsnokságától kérhet segítséget. Ezt nevezik katonai karhatalomnak. Van azonkívül *határrendőrség*, az ország határszélein.

32. §. Árvaügyek, gyámság, gondnokság, anyakönyvek.

I. Az árvaügyeket, azaz a gyámság és gondnokság alatt álló személyek ügyeit a *gyámhatóságok* kezelik. Gyámhatóságot gyakorolnak első fokon a megyei és városi törvényhatóságok meg a rendezett tanácsú városok *árvaszékei*. Kivételképen nagyközségeket is fölruházhat a belügyminiszter gyámhatósági jogkörrel. A törvényhatósági árvaszékeknek külön elnökük van; a rend. tanácsú városok árvaszékén a polgármester elnököl. Az árvaszékek határozatát másodfokban a törvényhatóság közigazgatási bizottságához, végső fokban pedig a belügyminiszterhez lehet föllebbezni.

II. Minden személy, férfi és nő, élete 24-ik évének betöltésével *teljeskorúvá* vagy *nagykorúvá* lesz, s úgy személyi, mint vagyoni ügyeiről önjogúlag rendelkezhetik. Minden nő, tekintet nélkül arra, hogy hány éves, teljeskorúvá lesz férjhezmenetelével. A 24-ik éven aluli férfiak ós hajadonok *kiskorúak*.

De az életük 18-ik évét betöltött kiskorúak, ha saját ügyeik vitelére elegendő képességgel és érettséggel bírnak, — a szülők, nagyszülők vagy a legközelebbi rokonok s illetőleg a gyám meghallgatása után, a gyámhatóság által *nagykorúsíthatok*. Ugyanis ha a 18-ik évet betöltött kiskorú az atyának vagy gyámnak beleegyezésével önállóan ipart üz, úgyszintén ha a 20-ik életévét betöltött kiskorúnak vagyonát az atyja szabad rendelkezésére átadja vagy beleegyezik, hogy önálló háztartást alapítson: a gyámhatóság által teljeskorúvá nyilvánítottik. Ellenben a kiskorúság meg is hosszab-

bítható, ha a 24-ik évet betöltött egyén testi vagy lelki fogyatkozás miatt nem képes magát föntartani vagy saját ügyeiről kellőleg gondoskodni.

III. A kiskorú személyek *atyai hatalom* alatt állanak; ha pedig atyjuk már nem él, *gyámság* alá helyeztetnek. A gyám főleg a kiskorú személyi ügyeiről gondoskodik; felügyel annak erkölcsi és vallásos neveltetésére, s ha külön gondnok nincs, akkor vagyoni érdekeire is. — *Gondnokságnak* mindenkor a vagyonkezelés szempontjából van helye azon esetben, *a)* ha az atya vagy gyám a kiskorú vagyonának kezelésével nincs megbízva; *b)* ha a kiskorú egyén elmebeteg, siketnéma, vagy oly gyöngye eszű, hogy vagyonát önmaga kezelni nem képes: evégett gondnok rendeltetik mellé; *c)* gondnokot rendelnek annak számára is, kit a bíróság *tékozlónak* nyilvánított.

Gyámságot és gondnokságot *nem viselhetnél*: a nők, kivéve az anyát, ki gyermekének lehet gyámja, és a feleséget, ki férje fölött viselhet gondnokságot; továbbá nem lehetnek azok, kik maguk is gyámság vagy gondnokság alatt állanak; nem a szerzetesek, s végre azok sem, kiket a törvény a gyámság vagy gondnokság viseléséből kizár (mert pl. botrányos életűek, vagy a gyámolt vagy gondnokolt személylyel perben állanak). Különbözik pedig az arra hivatott egyének — fontos mentő okok esetein kívül — tartoznak elfogadni a gyámi vagy gondnoki tiszteletet, mert ez polgári kötelesség. Az egyes személyek magángyámjain és gondnokain kívül minden községnek van *közgyámja* (több községnek együtt van *környámja*), ki felügyel a községbeli magángyámok és gondnokok eljárására, s ha mulasztást tapasztal, följelenti az esetet az árvaszéknek.

IV. Az államnak szüksége van arra, hogy polgárainak személyi állapotairól megbízható és hiteles adatok álljanak rendelkezésére. Ez adatokat foglalják magukban az *anyakönyvek*, melyekbe minden személynek születése, házassága, elhalálása pontosan bejegyeztetik, azzal együtt, hogy az újonyszületett gyermeknek kik a szülői, milyen valóságfelekezethez tartozik, stb. Az anyakönyv tehát három külön részből áll, ú. m. a szülöttek, házasulók és az elhaltak lajstromából. E lajstromok vezetése azelőtt az egyes felekezetek lelkészeire volt bízva; most azonban

már állami anyakönyvvezetők teljesítik e föladatot, oly módon, hogy az ország anyakönyvi kerületekre van felosztva, s mindegyikben van a belügyminisztertől kinevezett egy anyakönyvvezető (meg annak helyettese), aki felekezeti különbség nélkül minden születési és halálesetet, valamint a házasságkötéseket is bejegyezi az illető lajstromba. Kis- és nagyközségekben anyakönyvvezető a körjegyző, illetőleg a községi jegyző.

Az anyakönyveket két példányban vezetik, melyek közül az egyik minden év végén betéttetik a törvényhatóság levéltárába megőrzés végett; a másik példány pedig ott marad az anyakönyvi hivatalban, s abból ad az anyakönyvvezető a születésről (keresztlevél), elhalálozásról vagy a házasságról bizonyítólevelet annak, akinek arra szüksége van.

Minden születést egy hét alatt, a halálesetet pedig, a halottkém bizonyítványának előmutatásával, legkésőbb a legközelebbi napon be kell jelenteni az anyakönyvvezetőnél. A házasságot rendszerint azon anyakönyvvezető előtt kell megkötni, kinek kerületében a házasulóknak, vagy azok egyikének rendes lakhelye van. A házasság megkötését azonban meg kell előzni a kihirdetésnek, melyet az anyakönyvvezető eszközöl, úgy, hogy a hirdetést az anyakönyvi hivatal tábláján és a községházában nyilvánosan kifüggeszti 14 napig. Ha azalatt a házasulandókra nézve semmiféle akadály nem jelentetett be: az anyakönyvvezető előtt megköthetik a házasságot.

33. §. Egyesületi és gyülekezési jog, vélemény- és sajtószabadság.

I. Szabad a honpolgároknak bizonyos megengedett célok elérése és megvalósítása végett *egyesületeket? társulatokat* alakítani. De mivel némely egyesületek káros hatással is lehetnek a közcsend- és rendre, az állam békéjére és egyesek érdekeire: azért minden egyesület megalakulása előtt tartozik alapszabályait megerősítés (*bemutatósi záradék*) végett a belügyminiszterhez fölterjeszteni, és csak a jóváhagyás után alakulhat meg véglegesen. Az egyesületek megalakulásuk után is állami

és hatósági ellenőrzés alatt állanak, nehogy kitűzött céljaiktól eltérő és káros irányban működjenek.

Szabad továbbá a honpolgároknak *gyűléseket* tartani avégett, hogy bizonyos közérdekű ügyben kifejezzék nézeteiket és megállapítsák követendő eljárásuk módját. Azonban az ily gyülekezetek (népgyűlések) célját, tárgyát, helyét és idejét előre be kell jelenteni a rendőrhatalóságnál, mely az összejövetelt megengedheti vagy betilthatja; vagy a gyűlést, ha megengedett célját túllepi, föl is oszthatja.

II. Véleményét és gondolatát mindenki nemcsak egyesületekben és gyűléseken, hanem *sajtó* útján is nyilváníthatja és másokkal közölheti, a nélkül, hogy hatósági engedélyre lenne szükség. Ez nevezetik *sajtószabadságnak*, s ez alkotmányos országokban a polgári jogok egyik legbecsesebbjét képezi. A hatóságnak azonban joga és kötelessége felügyelni, hogy a sajtószabadság el ne fajuljon és visszaéléseket ne szüljön. Ezért nyomdát fölállítani és berendezni, hírlapot alapítani és kiadni csak a hatóságnál való bejelentés és megszabott föltételek mellett lehet. Továbbá aki sajtó útján, azaz könyvben, röpirat- vagy hírlapban vagy bármely nyomtatványban és képes ábrázolatban a közerkölcsiséget s a fönnálló törvényeket, vagy mások becsületét, jó hírnevét sérti, a közrend és hatóságok ellen, az állam, a királyi felség személye és a vallás ellen izgat: *sajtóvétséget* követ el és megfenyítettetik. (L. 61. §.)

34. §. A közegészségügy, elhagyott gyermekek gondozása.

Nagy fontossága van az országra és nemzetre nézve a közegészség kellő ápolásának. Csak sűrű népesség mellett virágozhat föl a gyáripár és a földművelés; a népesség növekedésével arányban gyarapodik az ország gazdasági és honvédelmi ereje. Hazánk népessége még aránylag csekély, a szaporodás nem kielégítő amiatt, mert évenként a halálozás nagyobb arányú, mint a

műveltebb országokban szokott lenni; főképen sokan hálnak el a kised gyermekek közül. Ez állapot javítását célozzák a közegészségügyi intézkedések.

I. A közegészségügy legfőbb igazgatása a belügyi miniszternek képezi föladatát; a miniszternek e tárgyban kiadott rendeleteit és a közegészségügyi törvény határozatait a törvényhatóságok s ezeknek tisztviselői, a polgármester, az alispán, a szolgabírák, a községi előljárok, a törvényhatósági, községi és körorvosok hajtják végre. Ezek ügyelnek arra, hogy a lakosság élete és egészsége lehetőleg megóvassék minden káros hatástól; hogy a járványok kitörése megakadályoztassák vagy a kitört járvány elfojtassék; hogy a betegek orvosi segélyben részesüljenek; hogy a gyógyszertárak, gyógyintézetek, kórházak és gyógyfürdők kellőleg kezeltesse-
nek. Sőt kötelességévé teszi a törvény a lelkészeknek és tanítóknak is, hogy ki-ki a maga körében, a községben és az iskolában, felügyeljenek a közegészségi állapotokra, a hatóságot figyelmeztessék a szükséges teendőkre, s mint értelmes és tanult emberek, tanácscsal is szolgáljanak egyeseknek és családoknak.

A közegészségügyi törvény legfontosabb határozatai a következők:

1. Az egészségre ártalmas *tápszerek, italok*, edények, mérges anyagokkal festett szövetek, játékszerek s egyéb készítmények, romlott s ártalmas gyümölcs, gomba és hús, valamint a hamisított tápszerek és italok rendőrileg elkoboztatnak s aki ilyeneket készít vagy elárúsít, pénzbüntetéssel és fogsággal fenyejtetik.

Mérget vagy méregtartalmú anyagot csak azok tarthatnak, kiknek arra iparüzletük céljaira szükségük van; de ezek azon anyagokból másoknak sem nem adhatnak, sem el nem adhatnak. Méregtartalmú anyagokat a kereskedők csak a hatósági szabályok szerint tarthatnak és árulhatnak. Gyógyszerészek mérget és méregtartalmú anyagot csak orvosi vevényre szolgáltathatnak ki.

2. A lakhelyek *légkörének* tisztántartása tekintetéből a hatóságnak kötelességében áll az egészségre ártalmas posványok és mocsarak lecsapolását vagy kiszáraitását s növényzet ültetését elrendelni, s mindazt kényszereszközzel is eltávolítani vagy megszüntetni, ami a légkört, talajt és vizet tisztátalanná és egészségtelenné teszi, ilyenek pl. a kender- és lenáztatók a lakóhelyek közelében.

3. Évenként minden községben hatóságilag teljesítetik a *védhímlőoltás*. A szülők, gyámok s mindazok, kiknek gondozása alatt gyermekek vannak, kötelesek ezeket éltük első évében, s ha az oltás eredménytelen maradt, a második és harmadik évben is beoltatni. Az elemi iskolába belépő gyermek tartozik igazolni, liogy jó sikerrel volt beoltva; különben a hatóság intézkedik a gyermek beoltása iránt. Az iskolák növendékei és az iparostanoncok 12-ik évük betöltése előtt újra oltandók. Hímlőjárvány alkalmával a törvényhatóság, a belügyminiszter jóváhagyásával elrendelheti a felnőttek újraoltását is.

4. Szülők és azok, kiknek gondviselésükre gyermekek vannak bízva, kötelesek a hét évesnél fiatalabb gyermeket megbetegedés esetén mielőbb *orvosi segélyben* részesíteni; aki ezt elmulasztja, pénzbírsággal és fogsággal büntetetik. Vagyontalan szülők gyermekét a községi vagy körorvos ingyen tartozik gyógyítani. Altató- vagy kábítószereket kisdedeknek orvosi rendellet nélkül beadni tilos és szigorúan fenytítettik.

Ragályos betegségben szenvedő *tanulók* teljes fölgyógyulásukig, úgyszintén azok, kik ragályos vagy járványos betegekkel érintkeznek, az iskola látogatásától eltiltandók. Ha magában a tanodában történt ragályozás, vagy ha a gyermekek közt nagyszámú kóresetek fordulnak elő: a hatóság a betegülések teljes megszűntéig bezárathatja az iskolát.

5. Ha valamely községben *járványos* vagy *ragályos Jcőr* ütött ki: az előjáróság, sőt az orvosok, lelkészek és tanítók is kötelezve vannak a szolgabírónak azonnal jelentést tenni, ki erről a törvényhatóságot értesíti. Járváynak a külföldről való behurcolása ellen a kormány határ- és *vesztegzárt* rendelhet el úgy az utasokra, mint a szállítmányokra nézve.

6. Orvosi oklevéllel nem bíró egyéneknek betegeket keresetképen gyógyítani és díjazás mellett gyógyszereket rendelni tilos. Aki ezt teszi, mint *kuruzsló* büntetetik.

Minden törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsú város, továbbá minden község, mely legalább 5000 lakossal bír, köteles városi vagy községi orvost tartani. Kisebb községek közül többen egyesülve, tartoznak egy *körorvost* tartani. Oly községekben, melyek bármi okból be nem oszthatók egy ilyen csoportba, a járási orvos végzi a községi orvos teendőit. Okleveles *bábák* tartására is kötelezve vannak a községek.

II. A vagyontalan betegek ápolási és gyógyítási költségeit, amennyiben a költségek viselésére kötelezett rokonok nincsenek, vagy a beteg nem tagja valamely betegsegélyző-pénztárnak: az *országos betegápolási alap* fedezi. Ez az alap az országos betegápolási pótadóból

gyűl össze, mely pótdó mindenkinek egyenes állami adója után (2-3 százalékban) vették ki.

Ugyancsak az orsz. betegápolási alapból Budapesten és az ország más városaiban *gyermekmenhelyek* állíttatnak föl, melyekbe a talált és elhagyott gyermekek vétetnek föl s ott neveltetnek hót éves korukig, vagy pedig kiadatnak gondozás végett földműves és iparos családokhoz, amely esetben ugyancsak az orsz. betegápolási alap fizeti érték a tartás költségeit. Az állami gyermekmenhelyeken tartott vagy általuk magánosokhoz kiadott gyermekek is kötelesek 3 éves koruktól fogva óvodába, 6 éves koruktól fogva elemi iskolába járni.

Az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó 7 éves gyermekek 15 éves korukig vagy a gyermekmenhelyek falain belül tarthatók, vagy kiadatnak megbízható gondviselőkhöz. De az ezen korban levő talált és elhagyott gyermekeknek gondozási, tartási, neveltetési költségei már azt a községet terhelik, melyben a gyermek illetékes, kivévn, ha a gyermek valamely jótékony intézetbe, árvaházba van fölvéve. De az ily korú gyermekek gondozási költségeihez is hozzájárul az állam bizonyos összeggel, melyből a vagyontalan községbe tartozó gyermekek költségeit fedezik, vagy jótékony egyesületeknek nyújtanak pénzbeli segílyt.

35. §. A cselédügy.

A gazda és a cseléd között szerződéses viszony áll fönn. Cseléd az, aki valamely háztartási vagy gazdasági szolgálat teljesítésére magát legalább egyhavi időre bérért kötelezte, s ahhoz képest, hogy a háztartás körüli, vagy a külső gazdaság körüli munkákra szegődött, megkülönböztetjük a *házi* vagy *belső*, és a *mezei* vagy *külső* cselédet. A szolgálati szerződés akár írásban, a^ár szóval köthető.» és a házi cselédek, hacsak a szerződésben más kikötés nem tétetett, három hónapra, sőt nagyobb városokban csak egy hónapra szegődötteknek tekintendők, s fölmondani lehet úgy a gazdának, mint a cselédnek a háromhónapi

szegődés esetében hat héttel, egyhavi szegődés esetében pedig 15 nappal a szerződés lejárta előtt. Ha fölmondás nem történt: a szolgálati szerződés további három, illetőleg egy hónapra meghosszabbítotttnak tekintendő. A külső cseléd szegődése egy évre szólónak tekintetik, hacsak a szerződő felek világosan másként nem állapodtak meg. A fölmondásnak pedig itt két hónappal kell a szolgálati idő lefolyta előtt történni. Bizonyos esetekben a törvény megengedi, hogy a gazda cselédjét fölmondás nélkül elbocsáthassa, viszont, hogy a cseléd fölmondás nélkül léphessen ki a szolgálatból.

Minden cselédnek -szolgálati (cseléd-) könyvvel kell bírnia, melyet a cselédügyekben illetékes elsőfokú hatóság, járásokban a főszolgabíró, városokban a rendőrkapitány, Budapesten a kerületi kapitány állít ki. Ily könyv nélkül cselédet fölfogadni nem szabad, s a gazda köteles azt magánál őrizni, a szolgálat megszűnte után pedig a lovatokat betöltvén, visszaadni a cselédnek.

Ha a cseléd a szolgálati idő alatt saját hibáján kívül megbetegszik, ápoltatásáról és gyógyításáról legfeljebb egy hónapig a gazda tartozik gondoskodni, mely időre azonban a cselédnek bér nem jár.

36. §. A tűzrendészet.

Amily nélkülözhetlen és hasznos a tűz az ember gazdasági életében, oly roppant károkat is okozhat pusztításával, ha szabályozva nincs, vagy ha emberi vigyázatlanság, tudatlanság avagy épen rosszakarat szabad szárnyra Ibocsátja a természetnek e hatalmas elemét. Szükséges ennél fogva a rendőrhatalóságnak gondoskodnia oly intézkedésekről, melyek egyrészt a tűz kitörését lehetőleg megakadályozzák, másrészt a kitört tűzvész elfojtására vonatkoznak.

A megelőző intézkedések közé tartozik: a) célszerű építési szabályok megállapítása, pl. hogy ahol a lakosság vagyoni viszonyai lehetővé teszik, rendeltessék el, hogy a házakat csak cserépszindelyvel szabad befödni, b) Külö-

nősen aratás idejére intézkedést lehet tenni, hogy a termények behordása az udvarokra ne legyen megengedve,, hanem a községen kívül eszközöltessék a cséplés, c) Gondoskodni kell a kéményeknek rendszeres és havonkinti söpréséről, d) Főképen pedig kötelesek a községek rendes tűzoltó-eszközöket beszerezni és folyvást használható állapotban tartani; valamint ügyelni arra is, hogy a lakosok a tüzet óvatosan kezeljék, és mindent kerüljenek, amiből tűzveszedelem származhatik.

A kitört tűzvész elfojtására legfontosabb a célszerű *tűzoltói intézmény* létesítése. Állhat az rendszeres, szakképzett és *díjazott* tűzoltóságból; de ez költséges intézmény lévén, csak nagyobb városokban állítható föl. Lehet továbbá *önkéntes* tűzoltócsapatot alakítani, ha erre legalább 25 alkalmas férfilakos vállalkozik. Ahol azonban sem díjazott, sem önkéntes tűzoltóság nem létesülhet: ott a község 20-40 éves férfilakosaiból *köteles* tűzoltóságot kell szervezni. A szolgálatban levő tűzoltó közhatalósági személynek tekintetik, és megállapított jelvényt vagy egyenruhát jogosítva van viselni. — A tűz oltásánál a községi előljáróság s városokban a rendőrség köteles megjelenni s rendelkezni az élet és vagyon mentése iránt. A községi lakosokat az előljáróság kötelezheti, hogy a tűz oltásánál kézi vagy ígás közmunkával segédkezzenek.

A tűz elfojtása után a hatóság vizsgálatot tart aziránt, hogy a tűz keletkezésének okát kiderítse, és hogy, ha emberi gondatlanság vagy szándékosság okozta a tűzvészt, a tettes a bíróságnak adassék át büntetés végett. A biztosító-társulatok is csak úgy térítik meg a tűzkárt, ha hatósági bizonyítvánnyal igazoltatik, hogy a leégett épület tulajdonosa ártatlan a tűz keletkezésében. Minden tüzesetet tartoznak a községek a törvényhatóságnak azonnal tudomására hozni; a törvényhatóságok pedig jelentést tesznek a belügyminiszterhez.

II. SZAKASZ. PÉNZÜGYI IGAZGATÁS.

37. §. A pénzügyminisztérium hatásköre.

A pénzügyminisztérium hatásköre az állam jövedelmeinek kezelésére terjed ki; évenként összeállítja az államháztartás költségvetését; beszedi a különböző forrásokból (egyenes és közvetett adókból, állami bányákból és jószágokból, dohányegyedárúságból, stb.) folyó jövedelmeket, s viszont ellátja a közigazgatás többi ágait a szükséges költségekkel.

A pénzügyminisztérium alatt sok hatóság és hivatal áll mind a központban, mind az ország különböző vidékein. Ilyenek a pénzügyigazgatóságok, adóhivatalok, vámhivatalok, bányahivatalok, dohányraktárak és gyárak, stb.

38. §. Közteherviselés, adóügy.

Az állampolgárok egyenlően és vagyonuk aránya szerint tartoznak a közterheket viselni, s nincs többé a nemzetnek kiváltságos osztálya (mint régebben a nemesség volt), mely e kötelezettség alól ki volna véve. Az állam méltán megkívánhatja a maga polgáraitól, hogy vagyonukból és jövedelmükből anyagi áldozatot hozzanak, azaz adót fizessenek. Megkövetelheti ezt azért, mert az ország védelmére, a belső rend fõntartására, a közigazgatás és igazságszolgáltatásra, a vasutak s más közhasznú vállalatok létesítésére, a közoktatás fejlesztésére szükséges roppant költségek épen az állampolgárok érdekében és javára tételnek.

1. Az *állami* vagy országos adók két osztályba sorozhatnak, ú. m. az egyenes és közvetett adók' osztályába.

a) *Egyenes adóknak* nevezzük azokat, melyeket az ország lakosai birtokuk, vagyonuk, jövedelmük és keresetük után fizetnek; ilyenek: a földadó, házadó, keresetadó, bányaadó, tőkeamat-adó, nyilvános számadásra köte-

lezett vállalatok és egyletek adója, a betegápolási adó, melynek jövedelmeit az állam a vagyontalan betegek gyógyítási költségeire fordítja. (34. §.)

b) *Közvetett adóknak* nevezzük azokat, melyeket az állam bizonyos termékek és élelmicikkek fogyasztására vet ki; úgy azonban, hogy nem maga a fogyasztó fizeti az adót, hanem a termelő, de ez azután a cikk eladásakor betudja az adót a cikk árába, és így közvetve mégis csak a fogyasztóra hárul az át (pl. valaki sörfőzéssel foglalkozik, s a kifőzött sörtől megfizeti az adót; de ő a sör árába eladáskor beszámítja ezt az adót is, s így végre is a fogyasztó viseli azt). Szokták ez adókat épen azért *fogyasztási adó-nak* is nevezni, s nálunk e címen: bor-, sör-, szesz-, hús-, cukoradót és ásványolaj adót szed az állam.

Adó természetével bírnak az ú. n. állami *jövedékek és illetékek* is, mint a *dohány- és sójövődék, italmérési jövődék, lőpor jövődék, bélyegilleték*, stb. Ami különösen a *dohányjövődéket* illeti, a dohány állami *egyedárút* (monopólium) képez. Ugyanis a mezei gazdák dohányt csak a pénzügyminiszter engedélye mellett természetnek, terményeiket aztán az állam meghatározott árakon beváltja, földolgoztatja (szivarrá vagy pipadohánynyá) és megszabott árakon elárúsíttatja. Dohányt tehát engedély nélkül természetni, a természetett dohányt magának a termelőnek fogyasztani, belőle másnak adni vagy eladni, külföldi dohányt behozni és árulni tilos; mindezt a törvény csempészetnek tekinti, és mint az állam jövedelmeinek megcsonkítását, érzékeny büntetéssel sújtja.

2. Az országos adókon kívül terheli még a honpolgárokat a *községi adó*, mely az egyenes államadók után százalékos arányban {pl. minden állami adó-korona után 10 fii.) vettetik ki a községi lakosokra, és községi szükségletek fődözésére, pl. iskolák, óvodák s más közművelődési vagy közegészségügyi intézetek létesítésére fordítatik. A törvényhatósági joggal fölruházott és a rendezett tanácsú városok még a közvetett állami adók — fogyasztási adók, pl. a bor-, sör- és húsadó — után is vethetnek ki községi pótdadót, de csak belügyminiszteri engedély mellett, valamint helypénzeket és a városi kövezet használata fejében a bejövő szekerektől vámokat is szedhetnek.

A megyei törvényhatóságok közigazgatási, közlekedési, köz-

művelődési és jótékonyági célokra lakosaikat *megyei fótadóval* terhelhetik meg, mely azonban rendszerint az egyenes állami adóknak csak 3 százalékára mehet,

A[^]égre a közterhek sorába tartozik az *útdó* is, mely a törvényhatósági utak és hidak építésére és fõntartására fordítatik, s évenként a törvényhatóság közgyûlése szavazza meg és veti ki a törvényhatósági lakosokra és birtokosokra, szintén az egyenes állami adók után bizonyos százalékban, mely azonban 10%-ot meg nem haladhat. A megyei törvényhatóságok azt is elhatározzák, hogy az útdónak egy részét, de felénél semmi esetre sem többet, *közmunkával*, azaz ígás erõvel vagy kézi napszámmal szolgálják le az adóköteles lakosok. — Ezenkívül a községek lakosai külön *községi közmunkára* kötelezettek a községi utak építése és fõntartása végett. Ezt a közmunkát rendszerint természetben kell leszolgálni: akinek igavonó marhája van, ígás erõvel; akinek igavonó marhája nincs, kézi napszámmal.

III. SZAKASZ. KÖZGAZDASÁGI IGAZGATÁS.

39. §. A közigazdasági igazgatás köre és földadatai.

A közigazdasága igazgatással két minisztérium foglalkozik, ú. m. a kereskedelmi és földmívelési minisztériumok. Amannak hatásköre kiterjed a kereskedés, az ipar, a közlekedés és forgalom ügyeire. Alatta állanak: a) a *kereskedelmi és iparkamarák*, a magyar korona területén összesen 20; b) az *államépítészeti hivatalok* (állami mérnökségek), minden megyében egy-egy; c) a magyar *államvasutak igazgatósága*; d) a *posta- és távirdaigazgatóságok* és a *posta- s táviróhivatalok*; e) a postahivatalokkal vannak kapcsolatban a *postatakarékpénztárak*, mely intézmény a megtakarított kis pénzüsségeket elfogadja, megõrzi, kezeli és kamatoztatja s így különösen a szegény embereknek válik hasznukra. A földmívelési minisztériumnak vannak alárendelve: az *erdõigazgatóságok* és hivatalok, az állami *ménések*, a sokféle *gazdasági tanintézetek*, vízügyi tekintetben a *vízi társulatok*, a *folyam- és a kultúr-mérnökségek*.

A kereskedés, ipar és földművelés szoros kapcsolatban vannak egymással; mert a földművelés (t. i. a mező- és erdőgazdálkodás, a bányászat és az állattenyésztés) szolgáltatja azokat a nyersanyagokat, melyeket az ipar földolgoz és értékesít; a kereskedés pedig kicseréli a nyers-terményeket meg az iparcikkeket, s közvetíti a termelőket a fogyasztókkal, még pedig nemcsak egy ország területén, hanem egymástól messzefekvő országok közt is. De sem a földművelés, sem az ipar és kereskedés nem fejlődhetik és nem virágozhatnak ott, hol a közlekedés nehéz; és kezdetleges. Az államnak tehát nagy gondot kell fordítani a közlekedési eszközök fejlesztésére.

A közlekedés eszközei: a) a közutak, melyek közül a legfontosabbakat maga az állam építteti és tartja fenn,, s ezek *állami utak*, részint pedig a törvényhatóság vagy a község létesíti és tartja fenn, — *törvényhatósági és községi utak*. b) Legkiválóbb közlekedési eszközök azonban a *vasutak*, gőz- vagy villamos erőre berendezve, melyek szintén vagy az állam tulajdonát képezik, vagy egyes társulatok birtokában vannak. Azokat, melyek csak egy-egy vidék gazdasági érdekeinek előmozdítása céljából* olcsóbb berendezéssel és csekélyebb forgalom közvetítésére épültek, *helyi érdekű vasutaknak* nevezzük, c) *Vízi utak* a csatornák, a nagyobb folyóvizek és tavak, melyeken a közlekedés gőzhajókkal és más vízi járművekkel esz- közöltetik, d) Nagyon fontos eszköze végül a közlekedésnek: a *posta*, a *távírda* és a villamos *távbeszélő* (telefon). A postát az állam tartja fenn; távírdát és távbeszélőt is. közhasználatra csak úgy rendezhet be magánszemély vagy társulat, ha az államtól engedélyt nyer arra.

Jegyzet. A közlekedési eszközök: közutak, vasutak, csatornák, hidak építése, távírda fölállítása, valamint közhasznú épületek, iskolák, kórházak, közfürdők, erődítések emelése, víz- és gázvezeték s temetők létesítése igen nagy nehézséggel járna, sőt sokszor lehetetlen is volna, ha csupán a földbirtokosok tetszésére bízhatnák, hogy a tulajdonukban levő területeket átengedik-e és mennyiért engedik át az építtető vállalatnak. E nehézségen a *kisajátítási törvény* segít. E törvény szerint ugyanis ha az államnak, városnak,, községnek vagy akár magánvállalatnak is, közérdekű célból valamely

földterületre szüksége van: akkor a kereskedelmi miniszter megadja neki azt a jogot, hogy azt a földterületet vagy épületet a tulajdonostól kisajátíthassa, teljes kártalanítás mellett, a teljes érték lefizetése ellenében. Ha az értékre nézve a vállalat s a magántulajdonos nem tud egymással megegyezni, az illetékes bíróság (törvényszék) határozza meg a kártalanítás mértékét.

40. §. Az ipari rendtartás.

Régebben az egynemű iparágat űző mesteremberek (pl. külön a szabók, cipészek, molnárok, stb.) a városokban *céhnek* nevezett társulatokat alkottak, és senki nem űzhetett önállóan ipart, nem árulhatott iparcikkeket, ha csak a céh tagjai közé fel nem vették. A céhbe pedig csak sokféle nehézséggel lehetett bejutni. Újabb időben a céhrendszert minden előrehaladott államban megszüntették, és a teljes vagy legalább a korlátozott *iparszabadság* elve szerint szokták rendezni az ipar ügyét. A magyar ipartörvény is ez elvből indul ki, s határozmányai főbb vonásokban a következők:

1. Minden nagykorú vagy nagykorúnak nyilvánított egyén, férfi és nő, bármely iparágat, ideértve a kereskedést is, bárhol önállóan és — a törvény által megszabott korlátok közt — szabadon gyakorolhat. A törvény e szabadságot csak annyiban korlátozza, hogy némely iparág gyakorlásához *képesítést* kíván, némely iparág üzését pedig hatósági *engedély*hez köti, más iparágak folytatását ismét *telepengedély* elnyerésétől teszi függővé.

2. Aki *engedély*hez *nem kötött* iparágat szándékozik űzni: ebbeli szándékát az iparhatóságnál írásban egyszerűen bejelenti s kimutatja, hogy a törvény által kívánt kort már betöltötte. Az iparhatóság a bejelentésről *igazolványt* ad, s a bejelentő azonnal megkezdheti iparának üzését, miután a bejelentési díjat (ami Budapesten 20, más nagyobb városokban 10, s a többi helyeken 2 koronát tesz) lefizette.

Ha azonban a bejelentő egyén oly iparágat (*mesterséget*) szándékozik űzni, mely rendszeren csak hosszabb gyakorlás után sajátítható el, mely tehát *képesítés*hez van

kötve: a bejelentéskor tartozik *képesültségét* is igazolni. A kereskedelemügyi miniszter rendelet útján állapította meg, hogy melyek azok az iparágak, melyek kézműves természetüknél fogva külön képesítéshez vannak kötve. Ezt a képesítést pedig megszerezheti az illető, ha a tanoncévek kitöltéséről bizonyítványt kapott és még azután két évig műhelyben vagy gyárban szakbavágó munkával foglalkozott. Vannak azonban oly ipartanfolyamok, iparfanműhelyek és iparszakiskolák, melyeknek végzése magában véve is megadja a képesítést. Végre gyakorolhat képesítéshez kötött ipart az is, ki már 21. életévét betöltötte, és igazolja, hogy gyárban vagy műhelyben szakba vágó munkával legalább három éven át foglalkozott.

3. Vannak oly iparágak, melyeknek megkezdéséhez és gyakorlásához az iparhatóság előleges *engedélye* szükséges. Ilyenek: a fogadó, vendéglő, kávéház tartása, zsidárúskodás, cselédszerző-üzlet, kéménysöprés, személyszállító-eszközök (bérkocsik és társaskocsik) tartása, hordár- vagy bérszolga-üzlet, az építőmester ipara, mérges anyagok, gyógyszerek és robbanószerkezetek készítése s a velük való kereskedelem. Az engedély kiszolgáltatásáért iparoktatási célokra bizonyos díjakat kell fizetni (Budapesten 40 koronát).

4. Ha valamely iparág gyakorlásához oly üzlettelek fölállítása szükséges, melyek a szomszéd birtokosokat vagy lakókat, vagy a közönséget (mivel nagy zajt okoznak, vagy tűzveszélyesek, vagy bűzt terjesztenek) háborgatják, megkárosítják vagy veszélyeztetik: ily telepek (gyárak) csak iparhatósági *telepengedély* alapján állíthatók föl, s az iparhatóság a szomszédok s a rendőrség meghallgatása és kifogásaik megvizsgálása után adhatja meg az engedélyt arra, hogy a telep fölépíthető legyen. Ily üzletek

* Bor, sör, és pálinka kimérésére a pénzügyigazgató ad engedélyt, csakhogy az engedélyt kérőnek személyi megbízhatósága felől előlegesen megkérdezi a rendőrhatalóságot is. Ha azonban a bor-, sör- és pálinkamérésrel foglalkozó a korcsmájában italon kívül étellel is ellátja vendégeit: akkor a pénzügyigazgatóság engedélyén kívül iparhatósági engedély megszerzése is szükséges,

pl. a csontégető-, enyvfőző-, gyertyaöntőgyárak, gőzmalmok, olaj-, szesz- és sörgyárak, tímárműhelyek, löporgyárak, fürdők, stb.

5. *Tanoncot* minden önálló iparos tarthat; de 12-ik évüket még be nem töltött gyermekeket nem szabad — iparhatósági engedély nélkül — tanoncúl fölfogadni. A tanonc fölvétele az iparhatóság előtt írásbeli szerződés mellett történik, melyben a tanidő tartamát is meg kell határozni; de a tanidőnek legalább addig kell tartani, míg a tanonc 15-ik életévét be nem töltötte. A tanonc tartozik a *tanonciskolát* látogatni, s tanoncéveinek végeztével az iparhatóság bizonyítványt ad neki, s abban igazolja mind az iskolában, mind az ipar tanulásában kifejtett szorgalmát és előhaladását.

6. Tarthat az iparos *segédet* is, s a köztük való viszonyt szabad egyezkedés útján állapítják meg. Minden segédnek *munkakönyvvel* kell bírnia, melyet az iparhatóság állít ki; enélkül segédet fölfogadni nem szabad.

7. A képesítéshez kötött mesterséggel foglalkozó iparosok egy-egy város vagy község területén egy általános *ipartestületet*, Budapesten a képesítéshez kötött különböző iparágakban foglalkozó iparosok külön-külön ipartestületeket alakíthatnak. Az ipartestületeknek célja az iparosok közt a rendet és egyetértést föntartani, az iparhatóságot működésében támogatni, az iparosok, segédek és tanoncok közt fölmerülő súrlódásokat és vitás kérdéseket békés úton kiegyenlíteni, segélypénztárakat létesíteni, az iparosok anyagi érdekeit előmozdítani.

8. *Ipari hatóságok*, a) elsőfokúlag: községekben a szolgabíró, rendezett tanácsú városokban a tanács, törvényhatósági joggal bíró városokban a rendőrkapitány, Budapesten a kerületi előljáró. b) Másodfokú hatóság: megyékben az alispán, törvényhatósági városokban (Budapesten is) a tanács, c) Harmadfokú hatóság: a kereskedelemügyi miniszter.

9. *Gyáriparnak* nevezzük az ipart akkor, ha az gyárszerűleg üzetik. *Gyár* alatt pedig értjük az oly műhelyt, melyben bizonyos iparcikkek nagy mennyiségben és gépek segélyével állítatnak elő. *Gyáros* a gyár birtokosa vagy vezetője; *gyármunkások* pedig azok, kik a gyárban iparcikkek előállításával bérért foglalkoznak. Gyárban 10 éven aluli gyermeket épen nem, 10 évet meghaladott, de még a 12-ik évet el nem ért gyermekeket csak iparhatósági enge-

dély mellett szabad munkára alkalmazni. Meghatározza a törvény azt is, hogy a munkaidő hány órára terjedhet.

10. Az iparos- és gyári munkások betegség esetében való segélyezése a *betegsegélyező-pénztárak* által eszközöltetik. Ilyen pénztárak vannak kerületenkint az egész ország területén; de alakíthat ilyet minden gyár, építési vállalat, a bányák és az ipartestületek is. Kötelezve van e pénztárak valamelyikébe belépni minden iparossegéd és tanonc, és minden oly gyári munkás, az építő vállalatoknál, bányákban s a közlekedési vállalatoknál alkalmazott egyén, akinek nyolc koronánál kisebb napibére van. De beléphetnek — ha akarnak — az önálló iparosok és azok a gyári és vállalati alkalmazottak is, akiknek 8 koronánál többre megy a napi fizetésük. A tagok (segédek és munkások) helyett a munkaadó fizeti be heti munkabérüknek egy kis százalékát — rendszerint 3%-át — oly módon, hogy az összegnek egyharmadát ő maga viseli, kétharmadát pedig a segéd és munkás munkabéréből vonja le. Ennek fejében a pénztár tagjai betegség esetében orvoslást, gyógyszert s esetleg élelmezést is kapnak.

11. Aki valamely iparilag előállítható hasznos *találmányt* létesít, arra a szabadalmi hivataltól *szabadalmat* kérhet, ami azt jelenti, hogy azt a találmányt 15 évig csak ő állíthatja elő és hozhatja kereskedelmi forgalomba, vagy pedig az, akire ő a jogát ráruházza.

41. §. Mezőgazdaság; mezei munkások.

I. Mezei földbirtokát, a törvény korlátai közt, gazdaságilag mindenki szabadon használhatja. Ahol osztatlan közös legelő van, az érdekelt birtokosok közgyűlése állapítja meg a legelőrendtartást, s a közgyűlés határozatát a községi eljáráság hajtja végre.

Földbirtokának határát minden birtokos látható módon megjelölni tartozik, amennyiben természetes határok (patakok, folyók) nincsenek. Mezei közdülő-utakat a község tartozik létesíteni, hogy birtokához mindenki hozzáférhessen. Kötelesek továbbá a községek legalább egy-negyed kataszteri hold (400 □-öl) nagyságú faiskolát föntartani, melynek kezelésével, ha szakértő kertészt nem lehet alkalmazni, méltányos díjazás mellett a néptanító bízható meg. A faiskolából nyert csemeték elsősorban a vízmosásos és kopár területek befásítására, futóhomok megkötésére, azután pedig az utak és utcák befásítására

szolgálnak; a fölösszámú csemetéket az előljáróság a községi lakosoknak mérsékelt áron eladhatja.

Minden birtokos köteles legkésőbbben március végéig fáit és bokrait a kártékony hernyóktól, hernyófészkektől és lepketojásoktól megtisztítani, s azokat elégetni; hasonlóképen a szerbtövist és az arankát kiirtani. A hasznos (éneklő) madarak pusztítása, fészkeiknek, tojásaiknak elszedése, hasznos madaraknak és tojásaiknak forgalomba hozása tilos.

Kötelesek a községek a határ őrizetére mezőőröket (csósz) és hegyőröket alkalmazni, kiknek javadalmazása az érdekelt birtokosok terhére esik. A mező- és hegyőrök szolgálati esküt tesznek. A mezőőrnek hatáskörébe tartozó hivatalos fölszólítására mindenki engedelmességre tartozik; azt, akit lopáson vagy rongáláson rajtaérint, ha előtte ismeretlen, megzabolhatja, esetleg a községi előljáróság elé be is kísérheti. A tilosban talált állatokat köteles behajtani, s az állatokat az előljáróság a tulajdonosnak csak az okozott kár és a tartási költségek megtérítése után adja ki. A tilosban talált baromfi, ha behajtása nehézséggel jár, valamint az idegenben kóborló eb és macska is lelőhető vagy másként elpusztítható.

II. Hogy a mezőgazdasági termelők érdeke és hitele inegóvassék: a törvény tiltja a mesterséges borok készítését és forgalomba hozását. Tilos továbbá a gazdasági termények és cikkek, jelesül a tej, vaj, sajt, az állati és növényi zsírok, olaj neműek, gabona-, liszt- és ebből készült tésttaneműek, valamint a vető- és fűmagvak hamisítása és a hamisított cikkeknek forgalomba hozása. Az ez ellen vétők elzárással és súlyos pénzbüntetéssel fenýttettek.

III. A mezei (külső) cselédekről a cselédtörvény (35. §.) intézkedik. Aki pedig nem cselédminőségben gazdasági munkára vállalkozik, lakhelyének községi előljáróságától kiállított igazolvánnyal kell bírnia. Ily igazolvány nélkül a gazda nem fogadhat föl mezei munkást, és a munkaszereződést mindenkor írásban a községi előljáróság előtt kell megkötni. A megkötött szerződést sem a munkaadó, sem a munkás egyoldalúlag föl nem oldhatja, s mindegyik fél hatósági kényszerrel szorítható elvállalt kötelezettségeinek teljesítésére.

IV. SZAKASZ.

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI IGAZGATÁS.

42. §. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatásköre.

Legszebb és legfontosabb föladatát képezi az államhatalomnak, hogy a polgárok szellemi jólétéről, szívükben a vallásos érzés, a hit és a jó erkölcsök ápolásáról gondoskodják, továbbá, hogy módot és alkalmat nyújtson értelmi tehetségeik fejlesztésére és a nekik szükséges ismeretek megszerzésére.

Mіндеzt nem kizárólag csak maga az állam eszközli, hanem az egyházak gondoskodnak saját híveik vallásos és erkölcsi neveléséről, sőt iskolákat is tartanak fenn a szellemi képzés előmozdítása végett. Továbbá egyesek, társulatok és községek is létesíthetnek oly intézeteket^ melyek a polgárok erkölcsi és szellemi nemesítése és képzésére szolgálnak. De az államnak jogában s kötelességében áll maguk az egyházak es az általuk föntartott tanintézetek fölött is felügyeletet gyakorolni, azokat nagyfontosságú működésükben gyámolítani. Ahol pedig az egyházak, községek, társulatok és egyesek ereje elégtelen, vagy ahol azt fontos közérdekek parancsolják: ott maga az állam közvetlenül tartozik gondoskodni a szükséges közművelődési intézetek föllállításáról és föntartásáról.

A vallás- és közoktatási miniszter hatásköre tehát kiterjed az egyházak és hitfelekezetek fölött gyakorlandó felügyeletre, továbbá az összes közoktatási és közművelődési intézetekre, melyek neki vagy közvetlen vezetése, vagy legalább felügyelete alatt állanak. E minisztériumok alá tartoznak a magyar tudományos akadémia, a múzeumok és színházak is.

43. §. A hazai egyházak és hitfelekezetek.

Bevett egyházak és hitfelekezetek Magyarországon: *a)* a latin szertervású (római) katolikus, *b)* a görög szertervású katolikus, *c)* az örmény szertervású katolikus, *d)* a református, *e)* az ágostai hitvallású evangélikus, *f)* az unitárius, *g)* a görög-keleti egyházak, melyekhez újabban *h)* az izraelita hitfelekezet is soroztatott. Ez egyházak és hitfelekezetek már régóta fönnállanak hazánkban, szabad vallásgyakorlattal bírtak; egyenjogúság és viszonyosság azonban köztük nem volt, mert hosszú időn át a római katolikus egyház tekintetett uralkodónak, és mint ilyen, a többiek fölött számos előjoggal volt fölrüházva. Az izraelita vallást követő honlakosok pedig még a politikai és polgári jogok tekintetében is tényleg megszorításoknak voltak (1867-ig) alávetve. Újabb törvényeink alapján a felsorolt egyházak és felekezetek között jog-egyenlőség és viszonyosság uralkodik.*

A bevett hitfelekezetek közti jogegyenlőség azonban nem jelenti azt, mintha az egyes hitfelekezetek egyházi szervezete és kormányzata s az államhatalomhoz való viszonyaik is egyformák volnának; sőt inkább mind ezen tekintetben, a különböző történelmi fejlődésnél fogva, fontos különbségek vannak köztük. Ugyanis:

1. A *római katolikus* egyház kormányzata, a világi hívek befolyásának kizárásával, a püspökség és papság kezében nyugszik. A magyar r. kath. egyház élén az esztergomi érsek, mint Magyarország hercegprímása áll; rajta kívül még két érsek és 15 megyés püspök van Magyarországon, s egy érsek és 3 püspök Horvát-Szlavonországban. A király az egyház fölött fővédúri jogot gyakorol; ő nevezi ki az érsekeket, valóságos (megyés) és címzetes, püspököket, kanonokokat, apátokat, prépostokat.

* Megengedi továbbá a törvény, hogy bizonyos föltételek alatt a fönt elősoroltakon kívül más egyházak és hitfelekezetek is alakulhassanak, és ha ezek a törvény föltételeinek eleget tesznek, mint *törvényesen elismert* hitfelekezetek, szintén szabad vallásgyakorlatot nyernek, s híveik a bevett egyházak híveivel egyenlő jogokban részesülnek. Ilyen törvényesen elismert vallásfelekezetté alakultak legutóbb a *baptistáié*.

2. A görög és az örmény szertartású katolikus egyház szervezete és kormányzata, valamint az államhatalomhoz való viszonya hasonló a római kath. egyházéhoz.

3. A református (közönségesen nevezve kálvinista) és az ágostai hitvallású evangélikus (közönségesen lutheránus) egyházak hívei együtt *protestánsoknak* nevezetnek, kik a reformáció következtében váltak ki a római egyházból, s hazánkban több rendbeli békekötések és törvények által szabad vallásgyakorlatot és *önkormányzati jogot* — autonómiát — nyertek. Ennélfogva e felekezetek az államhatalom befolyása nélkül maguk intézik egyházi és iskolai ügyeiket, alapítványaik és egyéb vagyonuk kezelését; a hívek maguk választják lelkészeiket s az egyház papi és világi tisztviselőit. A királyt csupán a legfőbb felügyeleti jog illeti meg a prot. egyházak irányában. Az egyház ügyeit a világi elem és a papság együtt kormányozza.

a) A *református* (helvét hitvallású, kálvinista) egyház öt (dunántúli, dunamelléki, tiszáninneni, tiszántúli és erdélyi) kerületre oszlik, melyek mindegyike élén egy püspök és egy világi főgondnok áll. Mindenik egyes *egyházkerület* a püspök és főgondnok kettős elnöklete alatt, az egyházmegyék esperesei és segédgondnokai s más papi és világi képviselők részvételével közgyűléseket tart, melyeken egyházi s iskolai ügyeiket intézik. Az összes egyház legfőbb kormányhatósága az egyetemes *konvent*, a legidősebb püspök és főgondnok elnöklete alatt. Továbbá időnkint tart az egyház *zsinatot* is, melynek tagjai a püspökök, főgondnokok és a papi és világi választott képviselők. A zsinat egyházi és iskolai ügyekben hozott határozatai ő felsége szentesítése után egyházi törvényekké lesznek.

b) Az *ágostai evangélikus* (lutheránus) egyház szintén öt egyházkerületre oszlik, azonban az erdélyi (szász) egyházkerület a többi négygyei semmiféle kormányzati összeköttetésben nem áll, s egészen külön állást foglal el. A királyhágóninneni négy egyházkerület szervezete hasonló a református egyházéhoz. Mindegyiknek élén püspök és világi felügyelő áll. Közös kormányhatóságuk az *egyetemes közgyűlés*, a világi egyetemes felügyelő elnöklete alatt. Egyházi törvényhozásukat szintén zsinaton gyakorolják.

4. Az *unitáriusok* felekezete szintén a reformáció után keletkezett, s 1848-ig csak Erdélyben tartozott a bevett egyházak közé. Egyetlen egyházkerületük van, püspök és világi főgondnok alatt. Egyházi szervezetük és

kormányzatuk hasonló az erdélyi református egyházkerületéhez.

5. A *görögkeleti* egyház a magyar korona területén két külön egyházvidékre, *metropoliára* oszlik, ú. m. a szerb és a román egyházvidékre. Amannak élén áll a karlovici érsek-patriárka (szerb pátriárka), a román egyházvidék élén pedig a nagyszebeni görögkeleti román érsek. Mind a két egyházvidék bír önkormányzati joggal, amennyiben jogosítva vannak, az országos kormánytól nyert előleges jóváhagyás után, egyházi gyülekezeteket (kongresszust) tartani iskolai és alapítványi ügyeik intézése végett. E kongresszusok hatáskörébe tartozik az érsek megválasztása is; de mind az érsek, mind a püspökök választásának megerősítése ő felségét illeti.

6. Az *izraelita* hitfelekezetnek egységes közigazgatási szervezete nincs.

44. §. A hitfelekezetek közötti egyenjogúság és viszonosság.

A törvényesen bevett hitfelekezetek közt egyenjogúság és viszonosság áll fönn. Ez elv alapján szabályozza a törvény az áttérést, a házasságkötést, a vegyes házasságból született gyermekek vallásos nevelését és egyéb viszonyokat a felekezetek között.

1. Az *áttérés*. Mindenki szabadon átléphet más hitfelekezet kebelébe, ha már 18. életévét betöltötte, sőt a nők előbb is, ha férjhez mentek. Az áttérni akaró ebbeli szándékát két tanú jelenlétében saját egyházközségének lelkésze előtt nyilatkoztatja ki, s ez első nyilatkozattól számítandó 14 nap eltelte után s 30 napnál nem később ugyanazon vagy más két tanú jelenlétében ismét kijelenti lelkésze előtt, hogy áttérési szándéka mellett megmarad. Mind az első-, mind a másodízben tett nyilatkozata felől a lelkésztől bélyegmentes bizonyítványt kér; s ha a lelkész ezt kiadni vonakodnék, mindkét ízben a jelenlevő két tanú ad bélyegmentes bizonyítványt a nyilatkozatok megtörténtéről. E bizonyítványokat az áttérni akaró bemutat-

ván azon hitfelekezet lelkészének, melybe át akar térni, azok alapján beíratik az illető felekezet hívei közé.

2. *Házasságkötés.* Akár ugyanazon, akár különböző hitfelekezethez tartozzék a házasságra lépő férfi, és nő: házasságukat polgári tisztviselő (rendszerint az anyakönyvvezető) előtt kell megkötniök, ki arról bizonyítványt (tanúsítványt) ad. Csak a polgári házasságkötés után és e bizonyítvánnyal mehetnek a házaspárak a lelkészhez, hogy házassági frigyüket egyháziilag megáldassák. A házasságkötést a *kihirdetésnek* kell megelőznie, melynek az a célja, hogyha kiknek netalán tudomásuk van a jegyesek közt főnforgó valamely házassági akadályról, azt bejelenthessék. A kihirdetést az anyakönyvvezető eszközli.

3. *A gyermekek vallásos nevelése.* Ha a házastársak ugyanazon hitfelekezethez tartoznak: akkor gyermekeik is az ő vallásukat követik. Ha pedig a házastársak különböző bevett vagy elismert vallásfelekezetekhez tartoznak (*vegyes házasság*): akkor a fiúk atyjuknak, a leányuk anyjuknak vallását követik. Azonban a vegyes vallású házasulandók (azaz a jegyesek) előlegesen, tehát még a házasságkötés előtt megegyezhetnek arra nézve, hogy minden gyermekük az egyik vagy a másik házastárs vallásában fog neveltetni; csak hogy ezen megegyezésüket kir. közjegyző vagy járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt okiratba kell foglaltatniuk. Ha pedig a vegyes házasok közül az egyik fél később a másik félnek vallására tér át: azon esetben a megegyezést meg lehet változtatni — de szintén okiratban — oly módon, hogy a születendő, valamint a 7-ik életévüket még be nem töltött gyermekek most már valamennyien a szülők közös vallását kövessék. A 7-ik életévüket betöltött gyermekek is áttérhetnek szülőik közös vallására oly módon, mint a 18. évüket betöltött személyek áttérése szabályozva van (lásd fentebb, 1. pont alatt), de csak a gyámhatóság beleegyezése mellett. Azon esetben végre, ha a vegyes házasok közt gyermekeik vallásos nevelésére nézve nincs megegyezés, és később egyik házastárs a másik házastárs vallására áttér: születendő és 7-ik életévüket még be nem töltött gyerme-

keik természetesen most már a szülők közös vallását követik; 7-ik évüket betöltött gyermekeik pedig az áttérés rendes módja szerint, de a gyámhatóság beleegyezése mellett, áttérhetnek a szülők közös vallására.

4. Egyik vallásfelekezet tagjai sem kötelezhetők a másik felekezet *ünnepeinek* megtartására. De az ünneplő vallásfelekezet temploma közelében s egyházi menetek alkalmával azon tereken és utakon, hol a menet keresztül-vonul, minden mellőzendő, ami a szertartást zavarná. A vasárnapokat és Szt. István király ünnepét a törvény *munkaszünet* napjaivá tette, úgy, hogy e napokon ipari és kereskedelmi munkát — bizonyos levételekkel — nem szabad végezni.

45. §. Népoktatás, népoktatási és kisdedóvó-intézetek s hatóságok.

Hazánkban törvény szerint *általános tankötelezettség* áll fön. Minden szülő, gyám, vagy akinek házában gyermekek szolgálkuk vagy mesterinasokuk tartózkodnak: köteles azokat életük 6. éve betöltésétől 12-ik évük betöltéséig nyilvános iskolába, azontúl pedig még 15-ik évök betöltéséig ismétlő- vagy tanonciskolába, vagy felső népiskolába járatni. Csak négy éven át, tehát 6 éves koruktól 10 éves korukig tartoznak népiskolába (elemi iskolába) járni azon gyermekek, kik azután felsőbb tanintézetekbe (pl. a polgári vagy reáliskolába, és gimnáziumba) lépnek s ott legalább még két évig tanulnak.

A tanköteles gyermekek tartoznak az iskolát szorgalmasan látogatni. Ha a szülő, gyám vagy gazda az iskolától visszatartja s mulasztani engedi a gyermeket: az iskolai hatóság által pénzbírsággal büntettetik.

Az elemi népiskolai oktatás most már teljesen *ingyenes*, s az állami, községi és hitfelekezeti elemi népiskolákban sem tandíj, sem semmiféle járulék nem szedhető.

I. *Népoktatási tanintézetek* sorába tartoznak: az elemi népiskolák, felső népiskolák, polgári iskolák, felsőbb leányiskolák és a tanítóképző-intézetek.

1. Az *elemi népiskolai oktatás* két tanfolyamot foglal magában, úgymint a 6 évig tartó mindennapi, és a 3 évre terjedő ismétlő-iskolai oktatást. Amabba 12 éves korukig tartoznak járni a gyermekek, azután pedig még három évig az ismétlő-iskolában nyernek oktatást, hetenkint s főleg télen csak néhány órában. A népiskolák lehetnek: a) *felekezeti*, ha valamely felekezet tartja fönn az iskolát, választja és fizeti a tanítókat; b) *községi* iskola az, melyet a polgári község állít és tart fönn azon esetben, ha a községben levő egyes hitfelekezetek nem bírnának a törvény kívánalmainak megfelelő iskolákat föntartani, vagy különben is, ha arra a meggyőződésre jutnak, hogy közérővel virágzóbb tanintézetet tarthatnak fönn; c) *állami* népiskolákat állíthat föl a közoktatási miniszter ott, ahol szükségesnek látja; d) végre *magánegyének* is állíthatnak föl népiskolát, ha tanítói oklevéllel bírnak, és *társulatok* ha alapszabályaik szerint egyenesen e célra alakultak.

Az állami elemi iskolák tanítói állami tisztviselők, s a községi és hitfelekezeti elemi népiskolák tanítói köztisztviselőknek tekintendők. Minden tanító esküt tartozik tenni arra, hogy a gondjaira bízott ifjúságot a magyar haza szeretetében fogja nevelni, ezenkívül minden iskolában, még ha nem magyar tanítási nyelvű is az iskola, hazafias és magyar nemzeti szellemnek kell uralkodnia, a magyar nyelv tanítása a nem magyar nyelvű iskolákban kötelező, s minden iskolában, a főbejárat fölött s a tantermekben, Magyarország címere helyezendő el. Mindezekre a felsőbb hatóságok felügyelni kötelesek.

2. *Felső népiskolákat* állíthatnak és föntarthatnak szintén a hitfelekezetek, a községek, az állam, magánemberek és társulatok. A tanfolyam a fiúk számára 3, a leányok számára 2 év. Csak oly növendékek vétetnek föl, kik már a hatosztályú népiskolai tanfolyamot bevégezték, s természetes, hogy ahol ilyen felső népiskola van, ott nincs szükség ismétlő-iskola tartására.

3. *Polgári iskolát* kötelesek felső népiskola helyett föntartani az oly nagyobb községek, melyeknek anyagi ereje ezt megengedi; de állíthatnak ily tanintézetet is a

hitfelekezetek, társulatok, sőt magánember is (ha polgári iskolai képesítéssel bír). Itt a tanfolyam fiúk számára 6 év, leányok számára 4 év. Fölvételnek oly növendékek, kik a népiskola első négy évi folyamát elvégezték, vagy akik fölvételi vizsgát tesznek.

4. *Felsőbb leányiskolák* vannak hat- és négyéves tanfolyammal berendezve. Ezekbe a négy elemi osztály végzése után lépnek a növendékek.

5. *Tanító- és tanítónőképző-intézeteket* az állam és a hitfelekezetek tartanak fenn. E tanítóképezdek fokozatra nézve elemiek és polgáriak, a szerint, amint elemi vagy polgári iskolai tanítók, illetőleg tanítónők képzésére szolgálnak.

6. Törvény által van rendezve nálunk a *kisdedóvásügye* is. Kisdedóvodákat és gyermekmenedékházakat fölállíthatnak és föntarthatnak: az állam, a községek, a hitfelekezetek, társulatok és magánegyének. A községek kötelesek is ily intézeteket fölállítani. Minden szülő vagy gyám köteles 3-6 éves gyermekét vagy gyámoltját a kisdedóvodába vagy menedékházba járatni, hacsak nem igazolja, hogy a gyermek otthon kellő gondozásban és felügyeletben részesül.

II. *Népiskolai hatóságok.* A vallás- és közoktatásügyi miniszter *tanfelügyelők* és kinevezett *iskola-látogatók* által gyakorolja nemcsak az állami és községi, hanem a felekezeti s a társulatok és magánosok által föntartott iskolák fölött is a felügyeletet és annak ellenőrzését, hogy megfelelnek-e az iskolák a törvény kívánalmainak. Közvetlen, hatóságot gyakorol pedig minden iskola fölött az *iskolaszék*, mely vagy községi vagy felekezeti, aszerint, amint az iskolát a község, vagy a felekezet tartja fenn. Az iskolaszék legalább 5 választott tagból áll, s a felekezeti iskolaszéknek az illető lelkész mindenesetre tagja; a községi iskolaszéknek pedig a választottakon kívül tagjai a helybeli felekezetek lelkészei és a községi népiskolai tanító, vagy, ahol több tanító van: a tanítótestület választottja. Az iskolaszék választja a tanítókat és a választást a közigazgatási bizottság jóváhagyása alá terjeszti; meglátogatja az iskolákat, s örködik, hogy a tanköteles gyermekek beírassanak és rendszeren járjanak iskolába; az iskolamulasztók szüleit megint s neveiket a községi előljárásnak átadja, a büntetés kiszabása és behajtása végett; felügyel a tanításra, az iskolaépületek javítására, a taneszközök beszerzésére; részt vesz az évi köz vizsgálatokon. Az iskola vagyoni ügyeinek

kezelése végett az iskolaszék gondnokot választ. Az iskolaszék, női tagokkal kiegészítvén magát, gyakorolja a felügyeletet a kisdudóvódiák és gyermekmenedékhelyek fölött is. — *Budapest* főváros számos iskolaközsége oszlik, ugyanannyi iskolaszékekkel. Azonban itt a tanítókat nem az iskolaszék, hanem a fővárosi tanács választja. Az állami elemi iskoláknál pedig a közvetlen hatóságot *gondnokságok* gyakorolják.

V. SZAKASZ.

IGAZSÁGÜGYI IGAZGATÁS ÉS IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS.

46. §. Az igazságügy fogalma és szervezete.

Rendezett államban az egyes embereknek, az állampolgároknak úgy egymáshoz való viszonyait, mint a közhatalom iránti kötelességeiket és jogaikat törvények szabályozzák, melyeket a nemzet összességét képviselő országgyűlés és a királyi felség együttesen alkot. Törvények határozzák ugyanis meg egyrészt az ember vagyoni, szerződési, családi, örökösödési jogait és kötelességeit; másrészt törvények állapítják meg azt, hogy minemű mulasztások vagy cselekmények elkövetése képez kihágást, vétséget vagy büntetést. De az emberi természet gyarlóságánál fogva, a legjobb törvények mellett is mindenkor támadnak egyesek között vitás jogkérdések, mikor mind a két fél azt hiszi, vagy legalább azt állítja, hogy neki van igaza. És előfordulnak mindenkor kisebb- és nagyobbfajta jogsértő tények, melyeket valaki más embertársának vagyona, testi épsége, élete vagy becsülete ellen, vagy a közrend, nyugalom és biztonság ellen követ el. Ily esetekben már az ember nem lehet önmagának bírója; senki nem döntheti el, hogy a másik féllel szemben neki legyen igaza; senkinek sem szabad a mástól szenvedett sérelmet önhatalommal megtorolni, mert az ily szabadság örökös háborúságnak s torzalkodásnak lenne forrásává, s a társadalmi rendet fölbontaná.

Kell tehát lenni az államban egy mindenek fölött álló és pártatlan hatalomnak, mely a félremagyarozott vagy elhomályosított igazságot helyreállítsa, a jogsértő tetteket megtorolja, és így az általános jogrendet szintúgy az emberi tévedések, mint a szándékos rosszakarat ellen megvédje és föntartsa, szóval *igazságot szolgáltatasson*. Ezt a legfőbb hatalmat alkotmányunk a királyi felségre bízta. ő az igazságszolgáltatás kútfeje; ő nevezi ki a bírákat és bíróságokat, kik az ő nevében a törvény szerint mondanak ítéletet és szolgáltatnak igazságot.

Az igazságügynek azonban két oldala van, egyik az igazgatás, másik az igazságszolgáltatás, *a) Az igazságügyi igazgatásnak* főadata: az igazságügyi intézmények, ú. m. a bíróság, kir. ügyészség, börtönök és fegyházak létesítése, szervezése és felügyelete, s ez igazgatás élén az igazságügy-miniszter áll, aki maga nem bíró, de az ő előterjesztésére és ellenjegyzésével nevezi ki a király a bíróságok és ügyészségek tagjait, valamint a közjegyzőket is. *b) Az igazságszolgáltatás*, melyet másként bíraskodásnak vagy *törvénykezésnek* is nevezünk, a bíróság dolga, melyek magánjogi (polgári) és büntetőjogi vitás kérdések fölött ítélnének. A bíróságoknak polgári perekben hozott ítéletét ő felsége sem változtathatja meg; ellenben bűnperekre nézve a kir. felséget kegyelmezési jog illeti, melynél fogva az elítélt bűnösnek megkegyelmezhet, vagy büntetését leszállíthatja, enyhítheti, el is engedheti, sőt a büntető pert általában törülheti, azaz meg is szüntetheti.

Ezekhez képest szólnunk kell e szakasz folyamában a bíróságokról, kir. ügyészségről, a közjegyzőkről és ügyvédekről, azután a magán- és büntetőjog legfontosabb tárgyairól, s végül a polgári és büntető perekben való eljárásról.

ELSŐ FEJEZET.

A bírósági szervezet.

17. §. Királyi bíróságok és ügyészségek.

1. Az igazságszolgáltató hatalmat ő felsége a király gyakorolja *független* bírák és bíróságok által; abírák a király nevében mondanak ítéletet.

A *bírói függetlenség* abban áll, hogy a bíró — hacsak büntett vagy fegyelmi vétség miatt hivatalvesztésre nem ítélték — hivatalából el nem mozdítható, más bírósághoz vagy más hivatalba akarata ellen át nem helyezhető. A bírák magánosoktól semmiféle jutalmat vagy ajándékot el nem fogadhatnak, a feleknek ingyen tartoznak igazságot szolgáltatni, nem lehetnek egyszersmind országgyűlési képviselők, sem ügyvédek, nem viselhetnek semmi más közhivatalt.

A *kir. bíróságok* fokozat szerint első-, másod- és harmadfolyamodású bíróságok. Az *elsőfokú* bíróságnál kezdődik a per, s ha a hozott ítélettel valamelyik fél — vagy mind a kettő — elégedetlen, fölebbezési ügyét a *másodfokú* bírósághoz; ennek sérelmesnek tartott ítéletét ismét lehet a *Jiarmadfolyamodású* bírósághoz fölebbezni. Első folyamodású bíróságok: *a)* a kir. *járásbíróságok*, melyek előtt a kisebb polgári és büntető perek folynak, s ily bíróság minden törvényhatóság területén több van, *b)* a kir. *törvényszékek*, amilyen rendszerint minden törvényhatóság területén van *egy* vagy *kettő*; *c)* és a budapesti kir. kereskedelmi és *váltótörvényszék*, mely csak Budapesten van külön; másutt a váltó- és kereskedelmi perek is a törvényszékek hatáskörébe tartoznak. Másodfolyamodású bíróságok: a *királyi ítélőtáblák*, számszerint 11 (Budapest-Kassa, Pozsony, Győr, Pécs, Szeged, Temesvár, Nagy-Várad, Debrecen, Kolozsvár és Marosvásárhely székhelyeken). Harmadfokú bíróság az egész országban csak egy van, úgymint a Budapesten székelő *magyar királyi kúria*.

2. Az igazságszolgáltatás szervezetéhez tartozik a *királyi ügyészség* is, melynek tagjai (a koronaügyész és

helyettese, a főügyészek és főügyészi helyettesek, az ügyészek és alügyészek) a bíróságok mellé vannak rendelve, s a köz vádló tisztét teljesítik minden oly esetben, midőn valamely büntettet hivatalból kell üldözni. Ők eszközlik továbbá a büntetések végrehajtását, s a fegyházakra, börtönökre és fogházakra való felügyeletet.

48. §. Különleges bíróságok.

Némely ügyek ki vannak véve a rendes kir. bíróságok illetősége alól és törvény által külön bíróságok eljárása alá vannak utasítva. Általában a tényleges szolgálatban álló katonai egyének büntetőügyei a katonai bíróság elé tartoznak. Csekély jelentőségű peres kérdések, az ú. n. kisebb polgári (bagatell) ügyekben, melyeknek tárgya 40 y korona összeget meg nem halad, hogy a felek a nagyobb költségeztől meg legyenek kímélve, határoz a *községi bíróság*: a) városokban egy vagy több közigazgatási tisztviselő, b) nagyközségekben a bíró, egy elölj árosági tag és a jegyző, c) kisközségben a bíró, az előljároságnak két tagjával együtt. Budapest mindenik kerületében a városbíró. A bányaugyekre nézve bányabíróságok állanak fön. Végre külön szempont alá esnek és külön bíraskodás alá tartoznak az ú. n. közigazgatási viták.

Midőn ugyanis az egyes ember, vagy testület (város, község) valamely közigazgatási hatóság határozata vagy intézkedése következtében szenved jogsérelmet, felső fokon és végérvényűleg a Budapesten székelő m. kir. *közigazgatási bíróság* íté. Lehetséges ugyanis, hogy valamely közigazgatási közeg — hivatalnok, tisztviselő — a törvényt vagy rendeletet helytelenül értelmezi és alkalmazza, s ez által magánosoknak vagy testületnek jogait megsérti, érdekeikben megkárosítja. Pl. valakire több adót vetnek ki, mint amennyire ő törvényesen kötelezettnek gondolja magát, vagy valakitől a községben való letelepülést megtagadják; vagy ha pl. a törvényhatósági bizottság oly tisztviselőt választ meg, akinek törvényes minősítése nincs, és emiatt valaki fölfolyamodik; vagy

ha valakitől törvényesen járó nyugdíja megtagadtatik; valakit, aki arra igényt tart, nem vesznek föl a legtöbb adót fizetők névsorába, stb.

Ilyen közigazgatási vitás kérdésekben alsó fokon a közigazgatási közegek és hatóságok (polgármester, alispán, pénzügyigazgató, törvényhatósági közgyűlés, közigazgatási bizottság stb.), sőt felsőbb fokon épen az illetékes szakminiszterek határoznak. Mivel azonban ezen hatóságok nem lehetnek az őket közelről érdeklő vitás ügyeknek elfogulatlan bírái, s másfelől ez ügyeket különleges természetüknél fogva a rendes bíróságokra (járásbíróság, törvényszék, kir. tábla, kir. kúriára) sem lehet célszerűen bízni: azért állítottatott föl és szerveztetett egy független s a közigazgatás ismeretében jártas tagokból kinevezett bírói testület, a *kir. közigazgatási bíróság*, mely elnökből, másodelnökből, tanácselnökökből és bírókból áll, kik a királyi kúria hasonló nevezetű tagjaival egyenlő rangban vannak, s ő felsége által neveztetnek ki. A közigazgatási bíróság két osztályban működik; ugyanis a *pénzügyi osztály* körébe tartoznak az adó- és illetékügyek, az *általános közigazgatási osztály* hatáskörébe pedig azon többi közigazgatási ügyek tartoznak, melyeket a törvény felsorol (pl. a községi illetőségi, választási, költségvetési ügyek, a törvényhatóság háztartását és költségvetését érintő, közegészségi, vallási és népoktatási ügyek, vízjogi, közúti, mezőgazdasági, mezőrendőrségi, erdészeti, állategészségi, vadászati s halászati ügyek, cseléd-, munkás- és napszámosügyek). Hogyha már ezen ügyek fölött keletkezett vitás kérdésekben valamely közigazgatási hatóság vagy az illetékes miniszter határozatot hoz: a határozattal meg nem elégedő félnek — akár magánszemély, akár testület vagy község — jogában áll a sérelmesnek tartott határozat ellen panaszszal élni a közigazgatási bíróságnál, mely aztán végérvényesen dönt.*

* A közigazgatási bíróság nem — mint a többi bíróságok — az igazságügyi miniszternek, hanem a belügy- és pénzügyminiszternek felügyelete alatt áll. Az igazságügyi igazgatás keretébe csak azért foglaljuk, hogy a különféle bíróságok együtt legyenek tárgyalva.

Nagyfontosságú bíróság még a *hatásköri bíróság*, mely csak újabban állítottatott fel a hatásköri összeütközések elintézésére. Ugyanis előfordulhat a rendes bíróság és a közigazgatási bíróság vagy a közigazgatási hatóság között, úgyszintén a közigazgatási bíróság és a közigazgatási hatóság között, hogy valamely ügy elintézésénél egyik is, másik is azt vitatja, hogy az az *ügy* az *ő* hatáskörébe tartozik, vagy előfordulhat, hogy egyik sem ismeri el az ügyet az *ő* hatáskörébe tartozónak. Ilyen hatásköri összeütközési esetekben eddig a minisztertanács döntött, újabban azonban külön hatásköri bíróság állítottatott fel erre a célra, mert helyes az, hogy a hatáskörök megállapítását az ilyen összeütközési esetekben független és pártatlan bíróság eszközölje, és ne a mindenkori kormány. A hatásköri bíróság elnöke háromévenként váltakozva a m. kir. kúriának és a m. kir. közigazgatási bíróságnak az elnöke; tagjai: az elnökön kívül a kir. kúriának és a közigazgatási bíróságnak nyolc-nyolc ítélőbírája. A bírákat a kúria és a közigazgatási bíróság saját tagjai sorából három év tartamára választja.

49. §. Ügyvédek és királyi közjegyzők.

Fontos szerepet visznek a törvénykezés terén az ügyvédek és a királyi közjegyzők.

Rendesen *ügyvéd* képviseli a feleket a peres eljárásban. Gyakorlóügyvéd pedig az lehet, ki ügyvédi oklevéllel bír és valamely ügyvédi kamarának tagja. Az *ügyvédi kamarák* az ügyvédi kar tagjaiból alakulnak, s főadatuk abban áll, hogy őrökdenek a kar tagjai fölött, másrésztől fegyelmi hatóságot is gyakorolnak a hozzájuk tartozó tagok fölött.

A királyi *közjegyzőket* az igazságügyminiszter nevezi ki állandó meghatározott székhelyekre. Fizetést azonban nem húznak az államtól, hanem megszabott díjakat szednek azon felektől, kik közreműködésüket igénybe veszik. Közjegyző által szerkesztett okirat a *közhitelesség* jelle-

gével bír. Ezért a törvény némely jogügyletekre nézve megkívánja, hogy közjegyző előtt köttessenek; pl. vakok, olvasni nem tudó siketek, írni nem tudó némák és siket-némák, valamint a 18 évesnél fiatalabb kiskorúak is, csak közjegyző előtt tehetnek érvényes végrendeletet. Nem múlhatlanul szükséges, de célszerű a közjegyző segélyét másoknak is igénybe venni, ha azt akarják, hogy az általuk kötött jogügylet valami formai hiba miatt kifogás alá ne essék. Lehet továbbá náluk okiratokat, adósleveleket, végrendeletet hivatalos őrizet végett letenni. A közjegyzők is alkotnak *közjegyzői kamarákat*, melyek a testület érdekeit ápolják és tagjaik fölött fegyelmi hatóságot gyakorolnak.

MÁSODIK FEJEZET.

Magán- és büntetőjogi ismeretek.

50. §. Áttekintés.

E fejezet folyamában elsőben is a *magánjog* néhány fontos intézményét adjuk elő, melyeknek ismeretére a mindennapi életben legtöbbször van szükség, milyenek: a szerződés, a pénzkölcsön, a váltólevél, a telekkönyv, az öröklési jog és a végrendelet, s ezek befejezéséül szólunk a polgári peres eljárásról és a csődről. Azután pedig a *büntető törvényeket* és a büntető eljárást ismertetjük.

A) Polgári törvények és törvénykezés.

51. §. Szerződés.

I. Az emberek közt a vagyoni tárgyak — pénz, egyéb ingóság és az ingatlan javak — szakadatlan forgalomban vannak, azaz egyik tulajdonosnak birtokából és kezéből a másikéba mennek át. Ha már most két vagy több személy megegyezik egymással arra nézve, hogy valamely vagyoni tárgy egyiknek birtokából vagy tulajdonából

a másiknak birtokába vagy tulajdonába menjen át: akkor ezt a megegyezésüket *szerződésnek* nevezzük. De nemcsak anyagi tárgyakra történik szerződés, hanem egyezkedhetnek egymással a felek arra nézve is, hogy az egyik tesz vagy teljesít valamit, s a másik ezért viszont vagy tesz, vagy ad valamit.*

Minden szerződésnél legalább két személy fordul elő, kik közül rendszeren mindegyik kötelezi magát, hogy a másik félnek valamit ad, vagy valamit teljesít. Ilyenkor a szerződés *kétoldalú*. De vannak *egyoldalú* szerződések is, mikor ugyanis az egyik fél kötelezi magát, hogy valamit ad, vagy teljesít, a másik fél pedig csak elfogad; ilyen pl. az ajándékozás.

A szerződések sokfélék; legnevezetesebbek a következők: ajándékozás, csere, adásvevés, kölcsön, pénz-kölcsön, haszonbérlet, meghatalmazás.

II. Szerződéseket vagy szóbeli megegyezés, vagy írásba foglalt egyezség útján lehet kötni. Némely szerződésekre nézve azonban határozottan megköveteli a törvény, hogy írásba foglaltassanak, még pedig bizonyos formaságok mellett, melyeknek elmulasztása a szerződést érvénytelenné tenné. Ily szerződéseket tehát jogtudó egyén: ügyvéd vagy közjegyző közbejvetelével tanácsos kötni. Vannak oly jogügyletek is, melyekre nézve csak közjegyző által kiállított okiratban lehet szerződni (pl. csak közjegyző közbejvetelével lehet házasságkötésnek egymás irányában vagyoni kötelezettségeket vállalni; csak közjegyző előtt köthetnek jogügyleteket vakok, olvasni nem tudó siketek, vagy írni nem tudó némák és siketnémák).

* Pl. a mezei munkások (1. 41. §.) kötelezik magukat, hogy a földbirtokos termését betakarítják, s ezért viszont a földbirtokos *kötelezi magát*, hogy vagy meghatározott részt ad a betakarított termésemből, vagy bizonyos pénzüsszeget fizet ki nekik. Más példák: egy kereskedő megalkuszik egy fuvarossal, hogy az pénzért szállítsa el az ő árult; az iparossegéd dolgozik a mesternél, s ezért pénzfizetést kap; a mesterember a megrendelőnek elkészíti a megrendelt cikket a kialakított díjért; a házi cseléd végzi a ház körül szükséges munkákat, s ezért a gazdától lakást, tartást és bért kap; a háztulajdonos a lakó-félnek átengedi háza bizonyos részeit lakásul, s ezért viszont attól kapja a lakbért stb.

De nem is minden személyt ruház föl a törvény azzal a képességgel, hogy szerződést köthessen. Hiányzik ugyanis e képesség a még nem törvényes korú, azaz 12 évesnél fiatalabb személyekben^ valamint a szellemi betegségben sínlődőknél (őrülteknél) is. A ír ár-törvényes korú, de még nem teljeskorú, azaz 12 és 24-ik életévük közt álló személyekben nem hiányzik ugyan teljesen a szerződési képesség, de korlátolva van; am-nnyiben csak oly szerződést köt-hetnek, mely világosan hasznukra van, és csak atyjuk vagy gyám-juk jóváhagyásának föltéte-e alatt.

52. §. Pénzkölcsön, kamat, uzsora.

I. *Pénzkölcsönnek* neveztetik azon szerződés, melynél-fogva az egyik fél, a *hitelező*, a másik félnek, az *adósnak* egy meghatározott összeg pénzt ad, oly kikötés mellett,, hogy az adós bizonyos idő múlva a kölcsönadott pénzt visszafizetni tartozik.

A kölcsönszerződést írásbeli *kötelezvénybe* szokták foglalni. E kötelezvényben foglaltatnak a hitelező neve, a pénzüsszeg mennyisége s egyéb föltételek. Ha a kötelez-vényt az adós egész terjedelmében, maga sajátkezűleg írta és aláírta: az elegendő az okirat érvényéhez. Ha nem maga írta a kötelezvényt, akkor két hitelt érdemlő ember jelenlétében kell azt aláírnia, s azok is mint tanúk, alá-írják nevüket. Ha az adós írni nem tud, akkor a két tanú egyike írja alá az adós nevét is, ki azt a maga szokott kéz-jegyével ellátja. Ha pedig az adós sem írni, sem olvasni nem tud, vagy az okirat nyelvét nem érti: akkor szükség-es, hogy a tanúk az okirat tartalmát ismerjék, s azt az; adósnak az általa értett nyelven megmagyarázzák, és ennek megtörténtét magán az okiraton bizonyítsák. Végre lehet a kötelezvényt közjegyző által készíttetni, amikor az közhitelességű okirat erejével bír.

II. A kölcsönvett pénzüsszeg használatáért az adós rendszeren *kamatot* is tartozik fizetni a hitelezőnek. A kamat lehet nemcsak pénz, hanem egyéb dolog is, de pénzkölcsön-nél rendszeren a kamat is pénzben szokott adatni, még: padig százalékosan (azaz egy évre a tőke minden száz koronája után pl. 5 korona). A kamat nagyságát a szerződő

felek maguk állapíthatják meg; azonban a törvény e tekintetben mégis korlátokat szab, nehogy lelkiismeretlen uzsorások a könnyelmű vagy megszorult adóst túlságos kamat kikötésével kifoszszzák és tönkretegyék. A törvény ugyanis azt rendeli, hogy: *a)* közjegyző nem vehet föl oly okiratot, melyben 8 százaléknál magasabb kamat köttetett ki; *b)* a bíró nem ítéelhet meg 8 százaléknál magasabb kamatot; *c)* a telekkönyvbe nem kebelezhető be oly zálogjog (1. 54. §.), mely 8 százaléknál magasabb kamatot biztosít; *d)* félévnel hosszabb időre kamatot nem lehet előre levonni a tőkéből; *e)* ha a kölcsönről írásbeli szerződés nem állítatott ki, vagy ha a kamat számszerint nincs meghatározva: akkor az évi kamat a tőkének 5 százalékát teszi, és ez a *törvényes kamat*.

Azonban a törvénynek e korlátozó határozatai nem alkalmazhatók: *a)* a bejegyzett kereskedőknek egymás elleni követeléseikre és *b)* a váltóból eredő követelésekre.

III. Ha valaki másnak szorultságát, könnyelműségét, tapasztalatlanságát fölhasználva, oly kikötések mellett hitelez, melyek az adósnak, vagy a jótálló kezesnek vagyoni romlását előidézik vagy fokozzák; avagy ha nem idézik is elő az adós és kezes vagyoni romlását, de szembetűnő aránytalanság van a közt, amit a hitelező adott és amire az adós kötelezte magát: az olyan ember *uzsora* vétségét követi el. Az uzorás fenyítő úton büntetetik. Uzsoravétséget el lehet követni nem csupán pénzkölcsönnél, hanem bármiféle hitelezésnél is. A 8 százaléknál nem magasabb kamat kikötése azonban semmi esetben sem képez uzsorát; a kereskedelmi ügyleteknél pedig bármily magas kamatot lehet kikötni, anélkül, hogy az uzsorának tekintetnék.

53. §. Váltólevél.

I. Váltólevélnek, *váltónak* nevezzük azon adóslevelet, melynek kibocsátója a *váltótörvény szerint* kötelezi magát, hogy egy meghatározott pénzüsszeget bizonyos helyen és időben vagy maga kifizet, vagy más által kifizettet. A váltótörvény, mely szerint a váltóbeli adósság meg-

ítéltetik, szigorúbb és gyorsabb eljárást rendel, mint a rendes köztörvények.

Hogy azonban valamely adóslevél váltónak és ne közönséges kötelezvénynek tekintessék: arra nézve szükséges, *a)* hogy a »váltó« elnevezés magában a váltólevél szövegében előforduljon; *b)* hogy a fizetendő pénzüsszeg, meg a fizetés helye és ideje, valamint a váltó kiállításának helye és ideje is kitétessék; *c)* hogy a váltót aláírja a kibocsátó, s meg legyen benne nevezve azon személy, kinek részére a fizetés teljesítendő, és az a személy, ki a fizetést teljesíteni fogja.

IL A váltónak két főfaját különböztetjük meg, ú. m. az idegen és a saját váltót.*

a) Idegen váltó az, melyben a váltó kibocsátója a fizetést nem maga, hanem egy másik személy által ígéri teljesíttetni. Itt tehát három különböző személy fordul elő, ú. m.: a *kibocsátó*, aki megbíz valakit azzal, hogy egy harmadik személynek bizonyos pénzüsszeget meghatározott időben és helyen kifizessen; azután az *intézővényes*, kinek részére a fizetés ígértetik, s végre az *intézővényezett*, akihez a váltó intézve van, és akit a kibocsátó megbíz azzal, hogy a fizetést teljesítse. Az intézővényezett azonban csak akkor lesz kötelezve, ha a fizetést elvállalja, és nevét ezen szó kíséretében: »elfogadom« a váltóra írja, amikor az intézővényezett *elfogadóvá* lett. Főadós e személyek közül az elfogadó; tehát az intézővényes (a váltóhitelező) elsősorban tőle követeli a fizetést. Ha az elfogadó nem fizetne, akkor másodsorban a kibocsátó ellen fordulhat az intézővényes, mert a kibocsátó is kötelezve van a váltóösszegért.

b) Saját váltó az, melyben a kibocsátó 'maga ígéri a fizetést. Itt tehát a kibocsátó és az intézővényezett (elfogadó) egy és ugyanazon személy.

Az említett személyeken (kibocsátó, intézővényes és intézővényezett) kívül a váltólevélen még más személyek

* Az itt előadottak magyarázatához okvetlenül szükséges a szemléltetés. Evégett egy-egy kitöltött blanquettát kell bemutatni mind az idegen, mind a saját váltó mintájául, s maguk a tanulók is írjanak példát. Lásd e könyv végén a függelékben közölt mintákat.

is fordulnak elő. Ugyanis, ha az intéz vény es neve után a váltó szövegében ez áll: »vagy rendeletére« — akkor az intézvényes átruházhatja (forgathatja) a váltót tovább egy másik személyre, kit *forгатmányosnak* nevezünk. Ez ismét forgathatja tovább egy újabb forгатmányosra, és így tovább. Az utolsó forгатmányos, ha az elfogadótól nem nyerne kielégítést, követelheti a fizetést a megelőző forгатóktól s végre a kibocsátótól is, mert mindezek váltó-jogilag vannak kötelezve.

III. Ha a váltótulajdonos a lejárat (fizetés) napján nem nyer teljes kielégítést, az arra törvény által rendelt hivatalos személy (közjegyző vagy járásbíró) által *óvást* vétet föl a nem fizető váltóadás ellen, s keresetet indít a törvényszék előtt. A törvényszék meggyőződven a váltóbeli adósság valóságáról és a fizetés meg nem történtéről: elmarasztalja a kötelezettet, s három napi határidőt tűz ki a fizetésre, melvnek eltelte után — ha a fizetés még sem teljesítettik — a váltóadás javait végrehajtás alá véteti s azok árából a váltóhitelezőt kielégíti.

A váltókötelezettség tehát szigorú kötelezettség. Épen ezért nagy óvatossággal kell élni annak, ki váltókötelezettséget vállal akár mint kibocsátó, akár mint elfogadó, akár mint forгатó; s csak az a bizonyosság, hogy majd a lejáratkor fizetni tud, és a fizetésbeli pontosság mentheti meg a váltókötelezettet a végrehajtás szomorú következményeitől. A váltó inkább is csak kereskedők és üzletemberek számára való, kik közt az készpénz gyanánt forog. Kiskorú egyének (24 évesnél fiatalabbak) nem vállalhatnak váltókötelezettséget, kivéve ha 18. életévüket már meghaladták s atyjuk, illetőleg gyámjuk gyámhatósági lag jóváhagyott beleegyezésével önállóan üznek ipar- vagy kereskedést.

54. §. A telekkönyv.

A *telekkönyv* azon közhitelű nyilvános könyv, mely a fekvő birtokok állapotait és viszonyait tünteti föl. Három részből áll, azaz minden ingatlan jószágtestről három telekkönyvi lap szól, ú. m. a birtokállási vagy *A.* lap, a tulajdoni vagy *B.* lap, s a teherlap vagy *C.* lap.

a) A *birtokállási lap* a telekkönyvi jószágtest tüzetes leírását, annak minőségét, ismertető jeleit, nagyságát tün-

téti föl (tehát pl. hogy az az ingatlan jószág egy ház, mely ebben vagy abban az utcában fekszik, ilyen vagy olyan nagyságú; vagy hogy az ingatlan: szántó föld, szőlőskert, rét, s hogy mely dűlőben vagy a határ mely részében fekszik, milyen terjedelmű).

b) A *tulajdoni lap* tartalmazza a tulajdonos nevét, polgári állását; továbbá a tulajdonjognak más személyre történt átruházását s azon föltételeket és korlátozásokat, melyek a tulajdonos személyére vonatkoznak, pl. hogy a tulajdonos kiskorú, vagy hogy nagykorú létére valamely ok miatt gondnokság alatt áll.

c) A *teherlapra* jönek a jószágon fekvő zálogjogok s egyéb kötelezettségek és korlátozások; pl. hogy a jószág haszonbérbe van adva, vagy hogy bizonyos összeg erejéig jelzálogilag le van kötve.

A telekkönyv igen fontos intézmény, különösen a *hitel* szempontjából. Ha ugyanis valamely jószág tulajdonosának kölcsönre van szüksége, azt a pénzügyintézetektől, de talán magánhitelezőktől sem kaphatna, ha ki nem mutatná, hogy mily biztosítékot tud adni a kölcsön visszafizetése iránt. Ezt a biztosítékot a telekkönyv nyújtja, mert abból a hitelező megláthatja, hogy a kölcsönkérőnek minemű fekvőségei vannak s mennyire vannak azok terhelve. Ha aztán a kölcsönösszeget a kölcsönkérőnek telekkönyvi ingatlan jószága által biztosítva látja: akkor aggodalom nélkül nyújthat hitelt, és a kölcsönzött összeget telekkönyvileg *bekebelezteti*, azaz a teherlapra bejegyezteti. Ezáltal a fekvő jószág *zálogjogilag* van lekötve, s ha az adós nem fizet, a törvényszék végrehajtást rendel a zálogilag lekötött jószágra, s annak árából kifizeti a hitelező követelését. Ha ugyanazon jószágra több követelés van bekebelezve, akkor sorrendben a bekebelezés ideje szerint elégíttetnek ki a követelések; azaz elsősorban kifizettetik azon követelés, mely legrégebben bekebelezett be, s a későbbi követelések csak úgy és annyiban, amennyiben telik a jószág árából. A telekkönyveket a telekkönyvi hivatalok kezelik, s ilyen van minden törvényszék mellett és némely járásbírótság mellett is.

55. §. Végrendelet és végrendeleti örökösödés.

I. *Végrendeletnek* nevezzük azt az intézkedést, mely által valaki meghatározza, hogy halála után mi történjék az ő vagyonával, kik legyenek örökösei. Végrendeletet lehet tenni akár élőszóval, akár írásban, s akár magánúton, akár a törvény által arra rendelt hiteles és hivatalos személyek előtt. Ehhez képest a végrendelet különböző fajtái: az írásbeli és szóbeli, a magán- és a közvégrendeletek. Ezek mindegyikénél a törvény határozott alakiságokat követel, melyek elmulasztása esetében a végrendelezés nem lenne érvényes.

a) Az *írásbeli* végrendelezés érvényéhez két tanú jelenléte és aláírása szükséges, ha a végrendeletet az örökös (végrendelező) egész terjedelmében maga írta és aláírta; különben pedig négy tanú aláírása kívántatik meg. Ha két tanú van, legalább egynek, ha négy tanú van, legalább kettőnek kell írni és olvasni tudni s a végrendeletet tanúi minőségben aláírni. Az írni nem tudó tanú nevét is az írni tudó tanú írja alá, s amaz a maga szokásos kézjegyét (keze keresztvonását) teszi a név után. Ha maga a végrendelező sem tud olvasni és írni, vagy más ok miatt végrendeletét önkezüleg alá nem írhatja, nevét a tanúk egyike írja alá. De ez esetben a végrendeletet föl kell olvasni a végrendelező előtt, s ennek ki kell jelentenie, hogy az az ő végakarata. A végrendelet az esetben tanúk nélkül is érvényes, ha a végrendelező azt maga írta, aláírta és egyenes leszármazól vagy házastársa javára rendelkezik.

Tanúk nem lehetnek, kik életük 18-dik évét még be nem töltték, továbbá a vakok, siketek, némák, vagy kik eszük használatától meg vannak fosztva; úgy azok sem, kik hamis eskü vagy csalás miatt bíróilag büntetve voltak; végre azok maguk és azoknak közeli rokonai sem, kik a végrendelet által előnyben részesülnek (kiknek a végrendelező valamit hagy).

b) *Szóbeli* végrendelet érvényéhez négy tanú jelenléte szükséges. De az ily végrendelezés elveszti érvényét három hónap múlva, ha addig a végrendelező meg nem halt. Nem veszti azonban el érvényét, ha bebizonyíttatik, hogy

az örökhagyó a három havi határidő letelte után is haláláig oly állapotban volt, hogy újabb végrendeletet már nem tehetett.

c) *Közvégrendeletet* a kir. járásbíróóságok és a kir. közjegyzők előtt lehet tenni. A közjegyző előtt a végrendelező személyesen jelenti ki végakarátát két tanú vagy egy másik közjegyző jelenlétében. Némák, siketnémák, továbbá a 18. éven aluli kiskorúak csak közvégrendeletet tehetnek. Készen is lehet a végrendeletet átnyújtani a közjegyzőnek, amikor a végrendelező két tanú jelenlétében ki nyilatkoztatja, hogy az átnyújtott írat az ő végakarátát tartalmazza, s hogy ő azt sajátkezűleg írta alá. A közjegyző az egész ügymenetről jegyzőkönyvet vesz föl, s ez által a magánvégrendelet közvégrendeletté válik.

A végrendelező haláláig bármikor visszavonhatja végrendeletét, vagy nyíltan, úgy, hogy azt megsemmisíti, vagy úgy, hogy újabb végrendeletet készít, mert az újabb végrendelet érvényteleníti a régebbit. Lehet azonban a régibb végrendelet föntartása mellett is pótlólag rendelkezni, pl. oly vagyoni tárgyról, melyről a régebbi végrendeletben nem intézkedett az örökhagyó. Az ily pótló végintézkedés *fiók-végrendeletnek* nevezetik, s ugyanazon alaki kellékekkel kell ellátva lennie, mint a fővégrendeletnek.

II. A végrendelezési szabadság meg van szorítva a *szükség-örökösök* joga által. Ily szükség-örökösök: az örökhagyó leszármazol, azaz gyermekei és unokái; ha pedig ilyenek nincsenek, akkor életben levő szülői. Ezeket ugyanis *törvényes osztályrész* illeti az örökhagyó vagyonából. E törvényes osztályrész felét teszi annak, amit azon esetben kapnának a szükség-örökösök, ha végrendelet nem volna. Tehát pl. egy apa szabadon rendelkezhetik vagyonának feléről idegen személyek vagy jótékony intézetek részére, de a vagyon fele gyermekeit (vagy unokáit) illeti.

III. Nemcsak végrendelet, hanem *örökösödési szerződés* által is intézkedhetik az örökhagyó arról, hogy vagyonával halála esetére mi történjék. Az örökösödési szerződést a másik fél beleegyezése nélkül nem lehet megmásítani, s épen ebben különbözik ez a végrendelettel, amelyet az örökhagyó a haláláig bármikor is megváltoztathat.

56. §. Törvényes öröklés.

Ha az elhalt személy érvényes végrendeletet nem hagyott hátra, sem pedig szerződésileg nem intézkedett hagyatékáról: akkor a *törvényes öröklésnek* van helye, azaz az elhunytnak vagyona azokra száll, kiket a törvény rendel örökösöknek. Ilyenek elsősorban a *lemenők* (gyermek, unokák, kisunokák); azok nem létében következnek a *fölmenők* (apa, anya, nagyszülők, ős-szülők), továbbá ezek jogán az *oldalrokonok* (testvérek, unokatestvérek, másod-unokatestvérek) s végre a házastárs.

a) Az örökhagyó minden vagyona a tőle leszármazó gyermekekre száll egyenlő osztályrészben. Ha pedig azok közül valamelyik már nem élne, de gyermekek (az örökhagyó unokái) maradtak utána: osztályrészét ezek öröklik. Fi- és leánygyermek egyenlően örökösödnek (lásd a függelékben).

b) Leszármazók hiányában a *fölmenők* (apa, anya, nagyszülők) hivatvák az öröklésre. Itt azonban nevezetes különbség van azon javak közt, melyeket az örökhagyó maga is örökölt, és azok közt, melyeket ő maga szerzett. Ugyanis az *öröklött* vagyon oda száll vissza, ahonnan származott, tehát az apától örökölt vagyon az apára vagy apai ágra, az anyáról örökölt vagyon az anyára vagy anyai ágra. A *szerzeményi* vagyont pedig az életben maradt hitvestárs öröklő. De ha az örökhagyónak nem volt hitvestársa, vagy már az is meghalt és leszármazókat sem hagyott maga után: akkor a szerzett vagyon is a fölmenőkre száll, még pedig egyenlő részben az apára és az anyára, vagy az apai és anyai ágra.

c) Az *oldalrokonok* öröklési joga a fölmenők jogán alapszik. Tehát ha a leszármazók nélkül elhalt örökhagyó vagyona szülőire szállana vissza, de ezek már nem élnek: akkor helyettük örökölni fognak a szülők többi gyermekei és azok leszármazói, azaz az örökhagyó testvérei vagy unokaöcscsei. Ha az örökhagyónak sem szülői, sem testvérei és ezeknek leszármazói nincsenek életben: akkor vagyona visszaszállana a nagyszülőkre, s ha ezek már nem élnek.

helyettük örökösödnek leszármazóik (fiaik, unokáik, kisenokáik), azaz az örökhagyónak nagybátyjai, unokatestvérei s ezek leszármazol (lásd a függelékben).

d) A túlélő *hitvestársnak* következő örökösödési jogai vannak: aa) örökli hitvesének minden szerzeményeit, ha lemenő és végrendeleti örökösök nincsenek; bb) örökli elhunyt hitvesének mindenféle (örökölt és szerzeményi) vagyonát, ha sem lemenő, sem fölmenő, sem oldalági, sem végrendeleti örökösök nincsenek. E most említett jogok szintúgy illetik a férjet elhunyt neje, mint a nőt elhunyt férje után. De az *özvegy nőnek* még külön örökösödési jogai is vannak, nevezetesen: ce) míg férje nevét viseli, addig annak hagyatékából rangszerű tartást, lakást és (újra férjhezmenetele esetében) kiházásitást igényelhet. Ez öröklési jogokon kívül a nőt tulajdoni joggal illeti a *közszer remény* fele, azaz fele része azon vagyonnak, melyet a nő, mint közszerző, férjével együtt, házasságuk ideje alatt, takarékoság, munka vagy szerencse által szerzett.

57. §. Polgári peres eljárás.

Polgári törvénykezésnek (peres eljárásnak) nevezzük azt, midőn a perben azt kell eldönteni, hogy két fél közül melyiknek van igaza a vitás jogkérdésben. A perlekedő felek közül az, aki a pert megindítja, *felperes*; a másik, aki ellen a kereset irányoztatik: *alperes*.

Az eljárás módja kétféle, ú. m. sommás és rendes. a) A *sommás eljárás* rövidebb, egyszerűbb és gyorsabb. Ily eljárás szerint intézik el azon kereseteket, amennyiben nincsenek községi bíraskodásra (1. föntebb 48. §.) utalva, melyeknek tárgya 1000 kor. értéket meg nem halad; továbbá az örökösödési pereket, ha az egész hagyaték értéke, az adósságok és terhek levonása nélkül, 1000 koronát meg nem halad; végül a per tárgyának értékére való tekintet nélkül egyéb kereseteket is, melyek a törvényben föl vannak sorolva. A sommás perek a kir. járásbíróóságok hatásköréhez tartoznak, s a sommás eljárásban a felek személyesen is járhatnak el; de ha nem személyesen járnak el, akkor ügyvéd által kell képviseltetni magukat. A tárgyalás szóbeli és nyilvános; de a bíróság jegyzőkönyvet vezet a tárgyalásról, s ennek befejezése után ítélettel határoz. A járásbíróóság ítélete ellen fölbevezést lehet be-

jelenteni, s a föllebbezési bíróságot azon kir. törvényszék gyakorolja, melynek kerületéhez a járásbíróság tartozik. A föllebbezési bíróság előtt is rendszerint szóbelileg folyik a tárgyalás. A föllebbezésen kívül lehet bizonyos esetekben *felülvizsgálatot* is kérni, s a felülvizsgálati bíraskodást az illetékes kir. ítélőtábla, vagy 2500 kor. értéket meghaladó sommás perekben a kir. kúria gyakorolja.

b) *Rendes eljárás* szerint folynak a perek a kir. törvényszékek előtt oly fontosabb ügyekben, melyeket sommás úton nem lehetne eléggé alaposan megvitatni és eldönteni, vagy amelyeknek tárgya nagyobb értékű. Itt írásbelileg iolyik a per, s mindenik fél ügyvéd által tartozik magát képviseltetni.

Kimondatván a bíróság által az ítélet: az a fél, amelyik a bírósági határozat által sértve látja jogát, *föllebbezés* útján kereshet orvoslást. A föllebbezés a másodfokú bíróságokhoz, nevezetesen az illetékes kir. ítélőtáblához történik. A kir. ítélőtáblák ítélete ellen — amennyiben bizonyos esetekben a föllebbezés a törvény által kizárva nincs — ismét lehet föllebbezni harmadfokon a kir. kúriához, mely aztán végérvényesen dönt. *Semmiségi panaszszal* is lehet a bírói ítélet sérelmes volta ellen orvoslást keresni a felsőbb bíróságoknál akkor, ha az alsóbb bíróság az eljárásban valami formai hibát vagy szabálytalanságot követett el, vagy a törvényt helytelenül alkalmazta (pl. ha a félnek rövidebb határidőt tűzött ki a megjelenésre, mint amennyit a törvény enged, vagy ha a bíróság illetéktelen, vagy érdekelt volt, és ez ellen az alperes kifogást tett). Ha a felsőbb bíróság alaposnak találja a panaszt, megsemmisíti a bírói határozatot, s újabb eljárást rendel.

Ha a peres ügyben hozott ítélet jogerőre emelkedett, következik az ítélet foganatosítása: a *végrehajtás*, ami abban áll, hogy az elmarasztalt fél bíróilag kényszerítettetik kötelezettségének teljesítésére, például hogy valamit tegyen, valami tárgyat kiadjon vagy átadjon, valamely pénzösszeget megfizessen.

58. §. Csőd.

Ha valakinek vagyona adósságokkal annyira túl van terhelve, hogy azoknak teljes kifizetésére a vagyon már nem, vagy csak alig elegendő: akkor maga az adós bejelentheti vagy a hitelezők kérhetik ellene a csőd megnyitását. A csődnek célja abban áll, hogy az adósnak még meglévő vagyona a hitelezők követeléseinek kielégítésére fordíttassék, még pedig oly sorrendben, hogy az elsőbbséggel bíró követelések a többiek előtt elégíttessenek ki, azaz minden követelés törvényes elsőbbsége szerint fizetessék ki.

A bíróság, elhatározván a csőd megnyitását, az adós-
nak minden ingó és ingatlan javait haladék nélkül *zár*
alá véteti. E javak összessége *csődtömegnek* neveztetik.
Azután a bíróság csődbiztost és tömeggondnokot nevez
s határnapot tűz ki, amelyre a hitelezőket összehívja,
hogy okmányokkal támogatott követeléseiket a bíróság-
hoz nyújtsák be s válaszszerint csődválasztmányt. A be-
nyújtott követeléseket a bíróság megvizsgálja és valódi-
ságuk fölött ítéletet hoz, s azután osztályozza azokat,
azaz megállapítja a követelések kielégítésének sorrend-
jét. Az osztályozás végleges megállapítása után a bíróság
a csődtömegbe tartozó javakat közárverésen eladatja,
s árából a követeléseket sorrendben kielégíti. Még pedig
legelőször magának a csődtömegnek adósságai és költségei
elégitendők ki; azután amely követelések ingatlan bir-
tokra vannak zálogjogilag (a telekkönyvbe) bekebelezve:
azokat a zálogjogilag lekötött ingatlan árából elsősorban
elégitik ki, még ha egyéb követelések kielégítésére semmi
sem maradna is. Azonban a hitelezők a csődadóssal ki is
egyezhetnek, s ez esetben megszűnik a csőd.

Ha kiderül, hogy az adós nem csupán szerencsétlenség és vélet-
len csapás következtében vált fizetéseképtelenné, hanem hogy bukása
vétkes gondatlansággal^vagy épen hamissággal és rosszlelkűséggel
van párosítva: akkor|fenyítő eljárás is indíttatik ellene, és vétkes-
ségéhez arányos börtönbüntetéssel lakol.

B) Büntető-törvények és törvénykezelés.

59. §. Büntettek és vétségek.

A törvény által büntetéssel sújtott cselekmények fokozatuk szerint vagy büntettek, vétségek, vagy kihágások.

A *büntettek* és *vétségeknek* következő fontosabb nemei vannak: *a) felségsértés*; *b) a király és a királyi ház tagjainak bántalmazása*; *c) hűtlenség*, amely büntettet azon magyar honos követi el, ki valamely külhatalom kormányával szövetkezik avégett, hogy azt a magyar állam vagy az osztrák-magyar monarchia ellen ellenséges cselekményre bírja, vagy háborúra indítsa; továbbá amely magyar polgár háború esetében az ellenség katonai szolgálatába lép J aki valamely várat, erődöt, fegyvertárt vagy a hadsereghez tartozó katonákat az ellenség hatalmába juttat, vagy vár- és tábortervét az ellenségnek elárulja; végre aki az ellenségnek az országba jutását vagy előhaladását elősegíti, ki az ellenség előnyére vagy az osztrák-magyar hadsereg kárára hidat, vaspályát, utat rongál és aki az ellenségnek kémiszolgálatot tesz; *d) lázadás*; *e) közhatóságok és magánosok elleni erőszak*; *f) az alkotmány, a törvény és a hatóságok elleni izgatás*; *g) a polgárok választási joga ellen elkövetett büntettek és vétségek* (1. 24. §.); *h) a vallás elleni büntettek és vétségek* ahová tartozik az istenkáromlás utálatos bűne is; *i) a személyes szabadságnak, a levél- és távirtdai titoknak közhivatalnok általi megsértése*; *le) pénzhamisítás*; *l) hamis tanúskodás, hamis eskü, hamis vádaskodás*; *m) az erkölcsiség elleni büntettek és vétségek*; *n) kettős házasság*; *o) rágalmazás és becsületsértés*; *p) gyilkosság, emberölés, párviadal, testi sértés*; *q) közegészség elleni büntettek és vétségek* (1. 34. §.); *r) vagyron elleni büntettek*: lopás, rablás, zsarolás, sikkasztás, zártörés, hűtlen kezelés, orgazdaság és bűnpártolás; *s) csalás, okirathamisítás, orvosi és községi hamis bizonyítványok kiállítása és*

használása, bélyeghamisítás; *t*) csalárd és vétkes bukás; *u*) gyújtogatás; *v*) vízáradás okozása, vaspályák, hajók, távírdák megrongálása; *x*) a fegyveres erő elleni bűntettek, pl. aki ravasz fondorlatokat használ avégett, hogy a védkötelezettség alól fölmentessék,¹ vagy másnak fölmentését eszközölje, stb. (1. 63. §. IV.); *y*) hivatali bűntettek és vétségek, milyeneket a közhivatalnok követ-het el.

Ezen bűntettek és vétségek fokozatukhoz mérten szigorúbb vagy enyhébb büntetésekkel fenyejtettek. A *bűntetések nemei* pedig: halálbüntetés, szabadságvesztéssel való büntetés, pénzbüntetés, hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése. A szabadságvesztés büntetése bizonyos számú évekre vagy élet-fogytig határozatit meg, s a büntett nagyságához és minőségéhez képest fegyházban, államfegyházban, börtönben vagy egyszerű fog-házban kell az elítéltnak a büntetést kiállania.

60. §. Kihágások.

A büntető törvénykönyv a *kihágásoknak* következő fontosabb nemeit állapítja meg: *a*) *állam elleni* kihágá-sok, pl. aki tilalom ellenére fegyvert vagy lőszert készít, forgalomba hoz vagy azt megszerzi; aki tiltott zászlót, címert vagy jelvényt használ vagy árul, vagy a törvényes zászlót és címert bemocskolja, megrongálja vagy lesza-kítja; *b*) *a hatóságok és közcsend elleni* kihágások; *c*) *pénz-es értékpapírok hamisítására* vonatkozó kihágások, amelyet az követ el, ki fém- vagy papírpénzt készít, de nem oly célból, hogy forgalomba hozza, vagy aki fempénz fém-tartalmát csökkentti; *d*) *közbiztonság* elleni kihágások, pl. aki hatósági engedély nélkül házról-házra koldul; *e*) *közrend és közerkölcsiség* elleni kihágások, pl. verekedés az utcán vagy más nyilvános helyen; illet követ el az is, ki jóslással, kártyavetéssel, ráolvasással vagy más ámitó szemfényvesztésekkel üzletszerűleg foglalkozik; aki nyilvános helyen fölállított emlékszobrot, emlékművet, sírt és síremléket vagy képet bemocskol, vagy nyilvános sé-tányt, kertet, ültetvényt, lámpát szándékosan megron-gál vagy bemocskol; továbbá aki nyilvános helyen bot-

rányt okozó részeg állapotban jelen meg; aki mást szándékosan nyilvános helyen lerészegít, vagy amely korcsmáros részegnek szeszes italt ad; végre aki nyilvános botrányt okozó módon állatot kínoz vagy durván bántalmaz; *f) szerencsejáték* által elkövetett kihágásban lesz részes az, aki a közönségnek nyitva álló szerencsejáték-vállalatot tart s aki a szerencsejátékban részt vesz; *g) közegészség és testi épség* elleni kihágásban részes lesz az, ki szabályszerű jogosítvány nélkül, fizetésért vagy jutalomért orvosi, sebészeti, fogorvosi teendőket végez, s betegek számára gyógyszert árul; az a családfő, kinek háznépe közt, s azon iparos vagy gyáros, kinek munkásai közt járványos betegség ütven ki, huszonnégy óra alatt orvosi segélyről nem gondoskodik; továbbá aki kútba, vízvezetékbe vagy forrásba ronda vagy undorító tárgyat dob, \ vagy azokat -úgy rontja meg, hogy vizük használhatatlanná lesz; aki lőfegyvert oly egyén kezébe ad használat végett, ki az arra szükséges értelmi tehetséggel vagy jártassággal nem bír; aki mások veszélyeztetésére valamely tárgyat eldob, lehajít vagy úgy helyez el, hogy leesése által az utcán, udvaron vagy folyosón elmenő emberek megsérülhetnek; aki vigyázatlanul hajt vagy lovagol; *h) tulajdon elleni* kihágást követ el az, aki tíz kor. értéket felül nem haladó élvezeti cikket lop, vagy aki másnak ingatlan vagyonát úgy rongálja meg, hogy a kár tíz kor. értéket meg nem halad; aki valamely dolgot megszerez, melyről gyanítható, hogy az lopás, sikkasztás, rablás által jutott eladója kezébe; lakatosok s más iparosok, ha az arra jogosított egyénen kívül másnak rendeletére valamely lakás, helyiség, pénztár vagy egyéb tartókészülék fölnyitására alkalmas kulcsot készítenek.

Kihágások azonban nemcsak a büntető-törvénykönyvben vannak megállapítva, hanem számos más törvényben is, azok ellen, kik azon törvény rendeleteit cselekvéssel vagy mulasztással megsértik, így pl. kihágásokat állapít meg a közegészségi törvény, az állategészségi törvény, az ipartörvény, az erdőtörvény, vadászati törvény, stb. Azonkívül rendőri kihágásokat állapíthatnak meg: a miniszterek rendelet által, törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok szabályrendeletben, sőt Budapesten a rendőrség főkapitány

tánya is. A kihágások büntetése: *elzárás*, mely nem haladhat túl két hónapot, és *pénzbüntetés*, mely hatszáz koronánál többre nem terjedhet. A kihágások fölött részint a járásbírók, részint a közigazgatási hatóságok bíraskodnak, ugyanis megyékben a főszolgabíró, városokban a rendőrkapitány.

61. §. Büntető-bíraskodás. Sajtóper.

Büntető bíraskodásnak (eljárásnak) van helye, midőn valaki a büntető-törvénykönyvben meghatározott bűntettek, vétségek, vagy a törvényekben és rendeletekben megállapított kihágások valamelyikét elköveti. A bűnperekben *vádló* és *vádlott* áll szemben egymással.

1. A bűntudományok részint a járásbírók, részint a törvényszék, részint az esküdtbírók elé tartoznak. A bírói eljárás vád alapján és csak az ellen indítható meg, akit büntették, vétség vagy kihágás nyomatékos gyanúja terhel. Vádlóképen rendszerint a királyi ügyész (közvádló) lép föl, de vannak oly vétségek és kihágások, melyek csak magánvádra üldözhetők, s ilyen esetben vagy a sértett fél, vagy jogutóda, vagy más érdekelt lép föl vádló gyanánt, s a magánvádló ügyvéddel képviseltetheti magát. A vádlott vagy terhelt fél hasonlóképen élhet védő közreműködésével, sőt fontos esetekben, ha a vádlottnak nem volna védője, a bíróság rendel részére ügyvédet. — Minden bűncselekményt, amely nem magánindítványra üldözendő, mindenki akár írásban, akár szóval följelenthet az illetékes királyi ügyészségnél.

A királyi ügyészség, vagy magánvád esetében a rendőri hatóság főnöke *nyomozást* rendel el azon adatok ki-
puhatolása és megállapítása végett, melyek a vádló tájékozására szükségesek. A nyomozást teljesítő hatóság tanúkat hallgathat ki, sőt előzetes letartóztatást is eszközölhet. A büntető per főtárgyalását rendszerint *vizsgálat* előzi meg. Ennek célja azon adatoknak bírói kiderítése és megállapítása, melynek alapján eldönthető lesz, hogy elrendeltessek-e a főtárgyalás, vagy az egész eljárás megszüntetessék. A vizsgálatot a vizsgálóbíró teljesíti; ki-

hallgatja a terheltet és a tanúkat, s esetleg, ha a terhelt még nem volt letartóztatva, annak vizsgálati fogságba helyezését is elrendelheti.

A *főtárgyalás* vagy a törvényszék, vagy az esküdtszék előtt tartatik meg, aszerint, amint a pereket fontoságukhoz képest egyikhez vagy másikhoz utalja a törvény. A főtárgyalás rendszerint nyilvános. A tárgyalást az elnök nyitja meg és vezeti. A vádlott kihallgatása után a tárgyalásra megidézett és megjelent tanúk és szakértők hallgattatnak ki. Azután következnek a *perbeszéd*ek. Először a vádló beszél, s amennyiben a vádlottat elítélhetőnek tartja, indítványt terjeszt elő, hogy a vádlott bűnösnek mondassék ki, és hogy ellene milyen büntetés alkalmaztassék. Utána a magánfelet vagy védőjét illeti a felszólalás joga; melyre viszont a vádló is megegyezhet a maga észrevételeit, de az utolsó szó a perbeszéd során a vádlottat vagy védőjét illeti. A perbeszéd befejezése után a bíróság határozathozatal végett visszavonul s majd kihirdeti ítéletét.

Esküdtszékek hazánkban előbb csak a sajtóperekre nézve állottak fönn. Újabb törvényünk szerint azonban a legfontosabb *büntettek* (mint a felségsértés, hűtlenség, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés) is esküdtbíróságok által ítéltetnek meg. Minden törvényszék mellett szerveztetik esküdtbíróság, mely kétféle elemből áll, ú. m. bírói tagokból és esküdt polgárokból. Elnöke a bíróságnak rendszerint a törvényszék elnöke, s tagjai két törvényszéki bíró s egy jegyző. Az esküdtszék a törvényszék területén lakó esküdti képességgel bíró és lajstromba fölvetett polgárok sorából alakul meg. Ameddig az esküdtszék nincs megalakulva, az a törvényszék végzi a pör előzetes teendőit, melynek székhelyén az esküdtbíróság működik. Mikor aztán a pör elő van készítve a főtárgyalásra és ennek napja kitűzve: az esküdtbíróság elnöke behívja az azon ülészakra kijelölt harminc esküdtet. Úgy ezeknek, mint a bírói tagoknak névjegyzékét legalább három nappal a főtárgyalás előtt közölni kell a vádlottal. A tárgyalás megnyitása után megalakítatik az esküdtszék. E célból az

elnök mindenekelőtt megállapítja, hogy jelen vannak-e a megidézett esküdtek. Legalább is huszonnégy kifogásolatlan esküdtnak kell jelen lenni, kiknek nevei az urnába betétnak. Az elnök azután kihúzza az urnából az esküdtek neveit egyenkint, s úgy a vádlónak, mint a vádlottnak jogában áll együttesen és egyenlő arányban annyi esküdte visszautasítani, amennyi tizenkettőn felül van. Ha a felek visszautasítási joga már kimerült, vagy ha az elnök oly tizenkét nevet húzott ki, akiket egyik fél sem utasított vissza: akkor az esküdtszék meg van alakítva, s tagjait az elnök megesketi. Az esküdtek kötelesek az egész főtárgyaláson az ítélet kihirdetéséig jelen lenni; a tanúkhöz és a szakértőkhöz kérdéseket is intézhetnek.

A bizonyító eljárás befejezése után a kir. ügyész, illetőleg a magánvádló vagy képviselője javaslatba hozza az esküdtekhez intézendő kérdéseket, melyeket aztán végleg a bíróság állapít meg. A kérdéseket úgy kell fölteni, hogy azokra az esküdtek csupán »igen« vagy »nem« szóval felelhessenek, s a főkérdésnek arra kell irányulnia, hogy bűnös-e a vádlott azon bűncselekményben, amelylyel vádoltatik? Az elnök a megállapított kérdéseket aláírja, fölolvastatja és megmagyarázza az esküdteknek, s végül a legidősebb esküdtnak átadja. Erre az esküdtek visszavonulnak a számukra kijelölt tanácssterembe s ott maguk közül főnököt választanak, ki a tanácskozást és szavazást vezeti. A kérdések fölött az esküdtek egyenkint és élőszóval szavaznak, s a szavazás eredményét a főnök mind-egyik kérdés mellé írja és aláírja. Az esküdteknek azon határozatához, amely a vádlottat bűnösnek mondja ki, legalább nyolc igenlő szavazat szükséges; más kérdéseknél az egyszerű szótöbbség dönt. Ha a szavazatok egyenlően oszlanak meg: az válik határozattá, mely a vádlottra nézve kezdvevezőbb. A szavazás befejezése után az esküdtek visszatérnek a tárgyalóterembe s főnökük fölolvassa a kérdéseket a válaszokkal együtt. Ezután az esküdtbíróság elnöke behívhatja, illetőleg elővezeteti a vádlottat s előtte az esküdtek határozatát fölolvastatja.

Ha az esküdtek a vádlottat nem bűnösnek mondták ki: a bíróság a vádlottat azonnal fölmenti; ha pedig bűnösnek nyilvánították, akkor a vádló előterjeszti indítványát az alkalmazandó büntetés iránt, a bíróság pedig ítélethozatal végett visszavonul, s azután kihirdeti az ítéletet. Az esküdtbíróság ítélete ellen *főlebbezésnek* nincs helye; csak *semmiségi panaszszal* lehet járulni a kir. kúriához, ha az eljárásnál a szabályok megsértettek, pl. ha az esküdtszék nem volt szabályszerűleg megalakítva. Ellenben ha bűnperben a járásbíróság vagy a törvényszék hozott ítéletet: az ellen a felsőbb bíróságoknál (kir. tábla és kir. kúria) lehet főlebbezéssel és más jogorvoslatokkal élni. Azonban az esküdtbíróság által hozott halálos ítélet is fölterjesztendő a királyi kúriához, mely véleményt mond aziránt, hogy az elítélt ajánltassék-e kegyelemre ő felségénél. Az ítélet végrehajtásáról, akár halálra, akár szabadságvesztésre szól, a királyi ügyészség gondoskodik.

2. Habár hazánkban sajtószabadság van (J. 33. §.), tehát gondolatát mindenki szabadon közölheti nyomtatvány vagy képes ábrázolat útján: mégis természetes, hogy ez a szabadság nem terjedhet odáig, hogy sajtó útján a királyi felség, az állam, a törvény, a hatóságok, a vallás és erkölcs ellen, vagy magánszemélyek becsülete és jóhíre sérelmével szabad legyen bármit írni és terjeszteni. Sőt inkább, aki nyomtatvány útján követ el büntettet, vagy vétiséget: azért felelősséggel tartozik a törvény előtt, s ellene vagy a királyi ügyész, vagy magán vádló indítja meg a port. A sajtóperek rendszerint esküdtbíróság előtt folynak, úgy, mint föntebb előadtuk. Azonban sajtóperekben csak azon esküdtbíróságok illetékesek, melyek a kir. táblák székhelyein (1. 47. §.) szervezettek, tehát összesen csak 11 esküdtbíróság van olyan, mely egyúttal sajtóperekben is bíraskodik. De nem minden nyomtatvány útján elkövetett véttség kerül az esküdtbíróságok elé sem; mert ha a nyomtatványban foglalt sértés magánszemély — azaz közhivatalban vagy megbízásban nem levő ember — ellen követetik el: akkor a törvényszék lesz illetékes a perben bíraskodni.

VI. SZAKASZ. A KATONAI ÜGYEK IGAZGATÁSA.

62. §. A honvédelem szervezete.

Ausztria és Magyarország közös biztosságának védelme közös ügyet képez a monarkia két állama közt; tehát a magyar hadcsapatok kiegészítő részét teszik az osztrák-magyar monarkia összes hadseregének, melynek igazgatása a közös hadügyminisztert illeti, s a költségei a két állam együttes hozzájárulása útján fődöztetnek.

Magyarországnak azonban van saját külön hadereje is: a magyar királyi *honvédség*, mely a magyar honvédelmi miniszter igazgatása alatt áll, s költségeit is csupán Magyarország viseli. Azonkívül a honvédelmi miniszter gondoskodik a közös hadsereg magyar területen állomásozó csapatainak elhelyezéséről és beszállásolásáról; hozzá tartoznak Magyarországon az újoncozás, fölmentések, elbocsátások, szabadságolások, az élelmezés és a nyilvántartás ügyei. A magyar honvédelmi miniszter alatt áll továbbá személyi és fegyelmi ügyeire nézve a csendőrség, valamint a honvédségi tanintézetek: a honv. hadapródiskolák, a főreáliskola és a Ludovika-akadémia.

63. §. Hadkötelezettség.

Minden fegyverfogható honpolgár tartozik a törvény által meghatározott korban és meghatározott ideig a haderő valamely részében fegyveres szolgálatot teljesíteni, még pedig személyesen, azaz magát mással nem helyettesítheti. Ez a nemzet ifjúságának egyik legszebb és legfontosabb polgári kötelessége, melyet nem tehernek, hanem becsületbeli dolognak kell tekinteni. Az idősebb nemzedékre nehezedik kiválólag az állami közterhek viselése, a közügyek intézésének kötelessége, a család föntartásának gondj a y az ifjú nemzedék pedig kiképezi magát a fegyverforgatásban és katonai ismeretekben, hogy midőn a király

hívja, mint képzett harcos foghasson fegyvert a haza, a trón és a nemzeti érdekek védelmére; mint tették őseink, nem kímélve vért és életet, hogy szabad hazát és tisztelt nevet hagyhassanak ránk.

I. A védkötelezettség azon naptári év január elsejével kezdődik mindenkire nézve, melyben 21-ik életévét betölti.

A fegyveres erőt képezik: a közös hadsereg és a haditengerészet, a honvédség és a népfölkelés. A közös hadsereg és a honvédség külön-külön *póttartalékkal* van ellátva, mely a háború idején keletkező fogyatékok pótlására szolgál.

1. A *közös hadseregnél* a szolgálati kötelezettség tart három évig a sorhad állományában és még hét évig a tartalékban; azaz a besorozottak három évet tartoznak fegyver alatt szolgálni; azontúl pedig, még hét évig, csak az időszakai fegyvergyakorlatokra hívatnak be. Akik közvetlenül a póttartalékba soroztatnak be, azokat béke idején nyolc hét alatt kiképezik, s azontúl csak az időszakai fegyvergyakorlatokban vesznek részt. A közös hadsereg tartalékában hét évet és póttartalékában tíz évet kitöltött egyének még további két évre a honvédség kötelékébe helyeztetnek át.

2. A *haditengerészetnél* a szolgálati kötelezettség négy évig tart a tényleges állományban, öt évig a tartalékban, és még három évig a tengervédben.

3. A *honvédségnél* a szolgálati kötelezettség két évig tart a tényleges állományban, tíz évig a tartalékban, s tizenkét évig a póttartalékban (a közvetlenül oda sorozottakat illetőleg). Azok pedig, akik a közös hadseregben teljesített szolgálatuk után helyeztetek át a honvédseregbe, két évig tartoznak még a honvédség kötelékébe.

4. *Népfölkelés* kötelezettsége alá esik minden honpolgár, ki a szükséges védképességgel bír, és sem a hadsereg (haditengerészet), sem a honvédség állományához nem tartozik, azon év elejétől fogva, melyben 19-ik évét betöltötte, azon év végéig, melyben 42-ik életévét meghaladta. A népfölkelés csak ő felsége parancsára, a minisz-

tertanács meghallgatása után hívatik föl, fenyegető vagy kitért háború esetében, és csak azon időre, míg a háború tart. A népfölkelő-csapatok rendszerint csak az ország határain belül alkalmaztatnak.

II. Mind a közös hadsereg, mind a honvédség kiegészítése főleg az *újoncok* beosztása — sorozás — által történik. Evégett az ország sorozójárásokra van fölosztva,, s mindegyik ily járás székhelyén évenként az újoncállításra kitűzött időben katonatisztekéből és polgári tisztviselőkből alakított sorozó-bizottság működik, mely előtt meg kell jelenni a 21, 22 és 23 éves ifjaknak. Akiket a sorozó-bizottság a katonai szolgálatra alkalmasoknak talál,, azokat azon szám erejéig, mely a sorozó-járásra ki van vetve, a közös hadseregbe, illetőleg a honvédségbe beosztja. A közös hadsereg és a honvédség újoncjutalékának teljes fődözése után fönmaradó újoncok pedig a póttartalékba osztatnak be.

A sorozáson kívül kiegészítettik: *a)* a közös hadsereg a katonai tanintézetek végzett növendékeinek, *b)* a honvédség pedig a Ludovika-akadémia és a két hadapródiskola végzett növendékeinek besorozása által, és *c)* mindkettő önkéntesek belépése által.

III. Különös említést érdemel mind a közös hadseregnél (haditengerészetnél), mind a honvédségnél az *egyévi önkéntesek* intézménye. Azok az ifjak ugyanis, akik főgymnásiumot, főreáliskolát vagy ezekkel egyenjogositott valamely (pl. kereskedelmi) tanintézetet végeztek, vagy annak utolsó évi tanfolyamába tartoznak, továbbá azok is, kik az e célra szervezett bizottság előtt sikeresen kiállják a fölvételi vizsgát, abban a kedvezményben részesülnek, hogy béke idején csak egy évig tartó tényleges szolgálatra vannak kötelezve,, azontúl pedig — ha a tiszti vizsgát sikerrel kiállották — tartalékba helyeztetnek át. Aki azonban a tiszti vizsga követelményeinek nem tud megfelelni, az még egy évi tényleges szolgálatra köteleztetik.

Kedvezményt élveznek továbbá a katonai szolgálat tekintetében: *a)* a *papjelöltek* és papnövendékek, kik minden tényleges szolgálat alól föl vannak mentve és a póttartalékba helyeztetnek át; *b)* a népoktatási tanintézetek *tanítójelöltjei* és *tanítói*, kik nyolc hét alatt katonailag kiképeztetnek és azontúl a póttartalékba helyeztetnek; *c)* hasonló elbánás alá esnek azok, kik öröklött mezei jószágon maguk gazdálkodnak és gazdaságuk jövedelme egy öttagú család eltartására elegendő, de nem oly nagy, hogy másra bízhatnák a gazdaság kezelését; *d)* béke idején fölmentetnek a tényleges szolgálat alól és a póttartalékba osztatnak be azok is, kik keresetképtelen szülőiknek,

nagyszülőiknek, vagy teljes árvaságra jutott testvéreiknek egyetlen kenyérkeresőik.

IV. Szigorú büntetést szab a törvény az *újoncszökevényekre*, azokra t. i., kik katonai kötelezettségük teljesítése alól csalárd és bűnös módon akarnak menekülni; akik a sorozásra kellő mentesség nélkül meg nem jelennek, akik a hadkötelezettség kikerülése végett a monarchiából eltávoznak; továbbá aki ravasz fondorlatokat használ avégett, hogy a szolgálati kötelezettség alól kibújjék, vagy őt jogosan meg nem illető kedvezményben részesüljön, vagy aki magát megcsonkítja vagy másképen alkalmatlanná teszi a katonai szolgálatra. Mindezek részint a rendesnél hosszabb szolgálatra szorítatnak, részint pénz- és fogságbüntetéssel is fenyítettnek.

De szigorúan bünteti a törvény azokat is, kik a katonakötelezettek szökését, vagy a szolgálattól más módon való menekülését ravasz és csalárd módon elősegítik.

V. Azon védköteles korban (21-33. év) álló egyének, kik hadi szolgálatra való alkalmatlanságuk, vagy más törvényes mentő okok következtében a katonai szolgálat teljesítése alól föl vannak mentve: *hadmentességi díjat* tartoznak fizetni évről-évre mindaddig, míg a védköteles korból kilépnek. E díjból képződő pénzalap arra fordítatik, hogy belőle a mozgósítás esetén behívott katonák gyámoltalan családjai segélyeztessenek; továbbá, hogy a rokkant katonák eltartást, az ellenség előtt elesett vagy hadi fáradalmak következtében elhalt katonák és tisztek gyámoltalan özvegyei és árvái állandó ellátást nyerjenek.

Azok az altisztek, kik 12 évig tényleges szolgálatban maradnak s ez időből 8 évet altiszti minőségben teltének, azon előnyben részesülnek, hogy elbocsáttatásuk után képességüknek megfelelő bizonyos közszolgálati állomásokra, mint: állami hivataloknál, törvényészeknél, postánál, vasúti és gőzhajózási vállalatoknál stb. megürült alsóbbrendű állásokra részint kizárólag alkalmaztatnak, részint más pályázók fölött elsőbbséggel bírnak. Ugyanez előnyben részesülnek, szolgálati idejükre való tekintet nélkül, kik katonai szolgálatban oly módon sérültek meg, hogy fegyvert ugyan többé nem foghatnak, de polgári foglalkozásokra alkalmasok.

FÜGGELÉK.

Az 53. §-hoz.

1. I d e g e n váltó mintája:

Budapest, 190-5. november 28.

600 korona..

Mától számítva félév múlva fizessen ön ezen váltónál fogva Nagy Károly úrnak, vagy rendeletére

hatszáz koronát.

Szegedi Sándor úrnak, Budapesten.

Fizetendő: Budapesten.

Elfogadom: Szegedi Sándor, s. k.

Fehér Márton,

E váltóban *Fehér Márton* a kibocsátó; *Nagy Károly* az intézvényes, kinek számára a fizetés történni fog; *Szegedi Sándor* az intézvényezett, vagy, miután elfogadási szándékát névalírásával kijelentette, ő az elfogadó, azaz a váltóbeli főadós. *Nagy Károly* a fizetést követelheti 1906. május 28-án; s ha *Szeged Sándor* ekkor nem akarna, vagy nem tudna fizetni. *Fehér Márton* is váltójogilag köteleztetik a fizetésre.

2. S a j á t váltó mintája:

Kolozsvár, 1905. március 3.

1000 korona.

Mához négy hónapra fizetek itt Kolozsvárott ezen saját váltóm-nál fogva Szóts Mihály úrnak vagy rendeletére

ezer koronát.

Udvarhelyi Dénes.

Itt *Udvarhelyi Dénes* a váltó kibocsátója s egyszersmind az intézvényezett, és így a főadós is. *Szóts Mihály* az intézvényes, azaz a váltóhitelező, ki a fizetést 1905. augusztus 3-án követelheti.

3. F o r g a t m á η y o k mintája:

Ha fölveszszük az 1. szám alatt álló idegen váltót. *Nagy Károly.*, mint váltóbirtokos, átruházhatja (eladhatja) azt forgatmányozás útján *Tóth Imrére*, *Tóth Imre* ismét *l'ári Lajosra*, *Vári Lajos* újból

Schwarz Izidorra s végre *Schwarz Izidor Incze MiMósra*. Már most a váltó hátlapján hosszában következőleg fognak állani e forgatmányok:

Helyettem: Tóth Imre úrnak
Budapest, 1906 márc. 10.

Helyettem: Vári Lajos úrnak
Budapest, 1906 ápr. 2.

Helyettem: Schimrz Izidor úrnak
Budapest, 1906 ápr. 2o.

Nagy Károly, s. k.
Tóth Imre, s. k.
Vári Lajos, s. k.

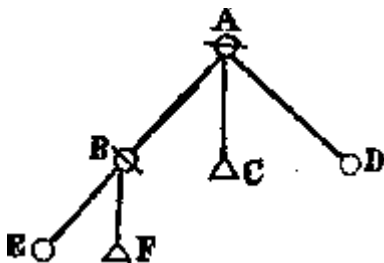
Schwarz Izidor, s. k.

Helyettem: Incze Miklós úrnak
Budapest, 1906 május 5.

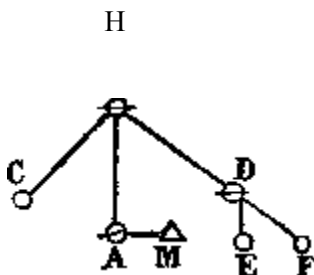
A lejáratkor, május 28-án tehát *Incze MiMós* birtokában van a váltó, s ő követelheti a fizetést *Szegedi Sándortól*. Ha pedig attól nem nyerne kielégítetést, sorban visszafelé fordulhat az előző forgatók ellen, mert azok mindannyian váltóilag vannak kötelezve; tehát követelheti a fizetést *Schwarz Izidortól*, *Vári Lajostól*, *Tóth Imrétől*, *Nagy Károlytól*, s végül *Fehér Mártontól* is, mint kibocsátótól.

Az 56. §. a) b) c) d) pontjához:

Első példa:

Második példa:

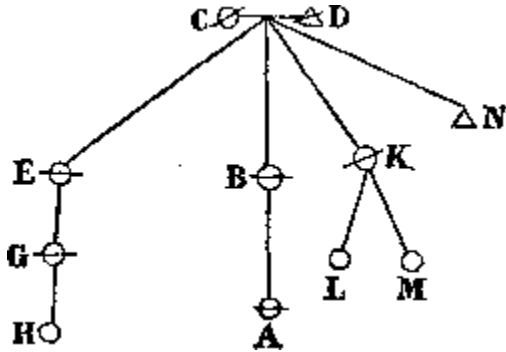

A. az örökgyógy elhalálozván, hagyott 60 ezer korona értéket. Maradt utána két élő gyermek, ú. m. leánya C., és fia D.; azonkívül egy már előbb elhalt fia B. után két unoka E. és F. A hagyaték először is három egyenlő részre oszlik, úgy hogy C. kap 20 ezerét, D. szintén annyit; a harmadik 20 ezerben pedig osztozik E. és F. unoka egyenlően, azaz mindegyik kap 10-10 ezeret.

A. örökgyógy leszármazók és végrendelet nélkül halt el, de maradt özvegye M. Hagyatéka 80 ezer koronát tesz, melyből 60 ezer apjától szállott le rá. 20 ezeret pedig maga szerzett. E 20 ezer korona szerzeményt örökli az özvegy nő. A 60 ezer korona

érték pedig visszazáll oda, ahonnan jött, t. i. az örökhagyó apjára, B.-re. Ha azonban már az apa B. sem élne az öröklés idején: akkor ennek leszármazól örökösödnek. Ilyen leszármazók: C, ki A.-nak az örökhagyónak testvére; E. és F., kik az örökhagyó egy másik már elhunyt testvérenek D.-nek fiai, azaz az örökhagyónak unokaöcscsei. Tehát a 60 ezer korona felét kapja C, másik felét E. és F., azaz egyenkint 15.000-et.

Harmadik példa:

A. örökhagyó meghalt leszármazó örökösök és végrendelet nélkül. Hátrahagyott vagyoni értéke 60 ezer koronát tesz, melyet ő (mint földbirtokot) atyjától örökölt volt. Ez tehát visszazállana atyjára B.-re; de ez már előbb elhalálozott, és A-n kívül más leszármazót nem hagyott maga után. Az örökösödési jog megy tehát följebb, oda, ahonnan a vagyon leszállott, azaz az örökhagyó nagyszülőire C. és D.-re. De már ezek is régen elhalálozván, az ő jogukon örökösök lesznek azok, kik tőlük (C. és D.-től) származtak le, tehát A.-nak az örökhagyónak oldalrokonai. Ilyen van több; nev. E.-nek, az örökhagyó már elhalt nagybátyjának egy unokája H., ki az örökhagyónak unokaöcscse; azután K.-nak, az örökhagyó egy másik, már szintén elhunyt nagybátyjának két fia, L. és M., kik az örökhagyónak unokatestvérei; és végre N., ki az örökhagyónak nagynénje. A. hagyaték most három egyenlő részre oszlik; nev. N. kap 20 ezer koronát; H. is 20 ezerét kap E. jogán; s végre K. jogán L. és M. együtt kapnak 20 ezer, azaz egyenkint 10-10 ezer koronát.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó.....	Lap 3
-------------	----------

Bevezető tanok.

1. §. Az állam	5
2. §. Az államalkatok.....	9
3. §. Az alkotmány	12
4. §. Tankönyvünk tartalma és beosztása	12

ELSŐ RÉSZ.

Közjogi ismeretek.

I. SZAKASZ.

A községekről.

5. §. A községek osztályozása és jogaik	14
6. §. Rendezett tanácsú városok	15
7. §. Nagy- és kisközségek	17
8. §. Községi illetőség	18

II. SZAKASZ.

A törvényhatóságokról.

9. &. A törvényhatóságok.....	19
10... §. A törvényhatósági bizottság	20
11. §. A törvényhatósági tisztviselők	22
12. §. A közigazgatási bizottság	23

III. SZAKASZ.

A magyar államról és a magyar nemzetről.

13. §. A magyar állam és alkotrészei	21
14. §. Az ország függetlensége... ..	26

15. §. A magyar állam címere és lobogója	Lap 26
16. §. A magyar nemzet	28
17. §. Magyar állampolgárság	29

IV. SZAKASZ.

A királyi hatalom.

18. §. A trónöröklés	31
19. §. Koronázás, hitlevél, eskü	33
20. §. A király méltósága és jogai	34

V. SZAKASZ.

Az országgyűlés.

21. §. Az országgyűlés két háza	35
22. §. Választói jog és az állandó névjegyzék	37
23. §. Választhatóság és összeférhetlenség.....	39
24. §. A választási eljárás.....	40
25. §. Az országgyűlés két házának megalakulása és a mentelmi jog	42
26. §. Az országgyűlés működése L	43

VI. SZAKASZ.

Az országos kormány.

27. §. A magyar felelős minisztérium.....	46
28. §. Az egyes szakminiszterek és a horvát-szlavón kormány.....	47

VII. SZAKASZ.

1VI agyar ország és Ausztria közjogi viszonya.

29. §. Ausztria és Magyarország közös ügyei s közös minisztériumai 49	
30. §. A közös ügyek kezelése. Delegációk	51

MÁSODIK KÉSZ.

Fontosabb ügyek és intézmények az egyes
közigazgatási ágak körében.

I. SZAKASZ.

Belügyi igazgatás.

31. §. A belügyi minisztérium hatásköre	53
32. §. Árvaügyek, gyámság, gondnokság, anyakönyv	54
33. §. Egyesületi és gyűlekezési jog, vélemény- és sajtószabadság	56
34. §. A közegészségügy, elhagyott gyermekek gondozása.....	57
35. §. A cselédügy	60
36. §. A tűzrendészet	61

II. SZAKASZ.

Pénzügyi igazgatás.

	Lap
37. §. A pénzügyminisztérium hatásköre	63
38.. §. Közteherviselés, adóügy	63

III. SZAKASZ.

Közgazdasági igazgatás.

39. §. A közgazdasági igazgatás köre és föladatai	65
40. §. Ipari rendtartás	67
41. §. Mezőgazdaság; mezei munkások	70

IV. SZAKASZ.

Vallás- és közoktatásügyi igazgatás.

42. §. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatásköre	72
43. új. A hazai egyházak és hitfelekezetek.....	73
14. §. A hitfelekezetek közötti egyenjogúság és viszonyosság	75
45. §. Népoktatás, népoktatási és kiseddóvó intézetek és hatóságok.....	77

V. SZAKASZ.

Igazságügyi igazgatás és igazságszolgáltatás.

46. §. Az igazságügy fogalma és szervezete	80
--	----

ELSŐ FEJEZET.

A bírósági szervezet.

47.. §. Kir. bíróságok és ügyészségek	82
48. §. Különleges bíróságok	83
49. §. Ügyvédek és kir. közjegyzők.....	85

MÁSODIK FEJEZET.

Magán- e's büntetőjogi ismeretek.

50. §. Áttekintés	86
-------------------------	----

A) Polgári törvények és törvénykezés.

51. § Szerződés ..	86
52. §. Pénzkölcsön, kamat, uzsora	88
53. §. Váltólevél	89
54. §. A telekkönyv.....	91
55. §. Végrendelet és végrendeleti örökösödés	93

	Lap
56. §. Törvényes öröklés	95
57. §. Polgári peres eljárás	96
58. §. Csőd.....	98

B) Büntető-törvények és törvénykezés.

59. §. Büntettek és vétségek.....	99
60. §. Kihágások	100
61. §. Büntető-bíraskodás. Sajtóper	102

VI. SZAKASZ.

A katonai ügyek igazgatása.

62. §. A honvédelem szervezete.....	106
63. §. Hadkötelezettség	106
Függelék	110